

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Виѣсто предговоръ къмъ третото издание 11
2. Библиотека Прослава 11
3. Предговоръ отъ полковникъ Подгорновъ — Ин-
спекторъ на конницата — къмъ първо издание 13
4. Въ страната на безбрѣжния хоризонтъ 16
5. Въ страната на прадѣдитъ 26
6. По пътя на дълга 37
7. По пътя на славата 40
8. Легионерътъ 40
9. „Най-тежкитъ минути презъ цѣлата ми служба“ 49
10. „Ако ме ценятъ, тѣ сами ще ме потърсятъ“ 44
11. Въ кабинета и в полето 47
12. Сбѣднато вѣждевание 49
13. Голѣмиятъ организаторъ 52
14. Куртбунаръ 59
15. При Кочмаръ 61
16. Освободители и освободени 100
17. Подчиненъ и началникъ 75
18. При Добричъ 77
19. При Мустафа-Ачи 83
20. Началото на края 90
21. Въ вихъра на славата 100
22. Сключениятъ кръгъ 108

БИБЛИОТЕКА ПРОСЛАВА

ГЕНЕРАЛЪ-ЛЕЙТЕНАНТЪ
ИВАНЪ КОЛЕВЪ

БИБЛИОТЕКА

ПРОСЛАВА

НАШИТЪ ПОЛКОВОДЦИ

Редакторъ: ПЕТКО ПЪЕВЪ

ТРЕТО ИЗДАНИЕ

ГОДИНА I.

КНИГА I.

Генералъ Минко Кюлевъ

ПЕТКО ПЪЕВЪ

ГЕНЕРАЛЪ-ЛЕЙТЕНАНТЪ
ИВАНЪ КОЛЕВЪ

СОФИЯ

Въ изпълнение на своята програма библиотеката излиза засега съ два отдѣла:

НАШИТЪ ПОЛКОВОДЦИ

Излиза съ четири книги въ годината.

Въ този отдѣлъ се посвещава по една отдѣлна книга на всѣки отъ нашитѣ заслужили полководци, които водиха по пѣтя на славата воинството на Третото българско царство презъ войнитѣ за освобождението и обединението на българския народъ.

НАШИТЪ ХЕРОИ

Излиза също съ четири книги въ годината.

Въ този отдѣлъ се помѣстватъ подвизитѣ, извършени отъ офицери и войници по всички кѣтчета на Старопланинския полуостровъ. Съ своитѣ подвизи тѣ създадоха безсмъртни епопеи, съ които могатъ да се гордѣятъ и най-великитѣ народи. А ние ще ги подреждаме въ страницитѣ на „Нашитѣ херои“, за да ги оставимъ като най-скѣпъ даръ на иднитѣ поколения. Отъ тѣхъ тѣ ще черпятъ поука и вдъхновение, за да следватъ единъ день пакъ тѣхния пѣтъ.

Годишенъ абонаментъ за двата отдѣла е 200 лева.
Сумитѣ се внасятъ направо въ редакцията:

Библиотека Прослава

бул. „Царь Освободитель“ 17, София.

За справки: телефонъ 4-25-55.

ПРЕДГОВОРЪ

БАНОВКА

Безбрѣженъ хоризонтъ. Необятна равнина. Тучни ливади. Волниятъ и буенъ младежъ Ваньо препуска на своя необузданъ жребецъ. Той хока високо, замахва съ ржка и плющи съ жилиавъ камшикъ догонващъ побѣгналия табунъ.

СОФИЯ

Подпоручикътъ отъ конницата Ив. Колевъ, нахлуилъ фуражката надъ носа си, бърза къмъ казармата. Пешоветъ на шинела му се разпъватъ. Шпоритъ му пѣятъ. Той е унесенъ въ мисли.

ДОБРУДЖА

Разпъватъ се щандарти. Звънятъ окървавени саби. Ураганенъ огънь се сипе. Върѣдъ него на галопъ се носи конната дивизия. А предъ нея лети генералъ Колевъ.

ИСТОРИЯТА

Като високо доминираща фигура надъ нашитѣ достойни конни началници, които водиха конницата ни на смъртъ и победа въ Добруджа, е безспорно генералъ Колевъ.

Куртбунаръ, Кочмаръ, Карапелитъ, Добричъ, Мустафа-Ачи, Кота 90, Первели, Топрахисаръ, Тузла, Кюстенджа, Карамурадъ и Тулма очертаватъ пѣтя, покритъ отъ неуведаемата слава на генералъ Колевъ. Съ своитѣ рѣдки качества на голѣмъ коненъ начальникъ и съ цената на своя животъ той издигна любимата си конница до такава степенъ, учуди нашитѣ велики съюзници и послужилъ за примѣръ на враговетъ ни презъ Свѣтовната война. Тѣзи свети имена на градове и села, мѣста на най-вихренитѣ конни атаки и на безброй жертви, сѣ кървавитѣ ру-

бини отъ безценния накъзъ на победитѣ, които генералъ Колевъ низа съ върха на сабята си. И когато тя се изпълни до край, той я извади въ видъ на красива диадема, заобиколи я съ лаври и я сложи надъ бойната епопея на конницата ни. Загледанъ въ чудното сияние, което се излъчваше отъ тѣзи рубини, и прехласнатъ въ осъществената си мечта, той прозрѣ своето безсмъртие, сладостно притвори очи и спокоекъ и щастливъ издѣхна. Свѣтлината на това омайващо сияние се бърже разпрострѣ далече извънъ предѣлитѣ на България, чакъ тамъ нейде, въ простора на Бесарабия, надъ хубавата Бановка, надъ която вѣчно ще трепти като пжтеводна звезда, за да показва на българското младо конно войнство гдето се е родилъ неговиятъ идеалъ.

Авторътъ на настоящата книга — господинъ Петко Пъевъ е ималъ хубавата и навременна идея да популяризира на единъ достъпенъ за широката маса езикъ нашиятъ голѣми и многозаслужили на България военачалници, като си е турналъ за целъ да издаде една библиотека отъ серия книги, въ които да опише биографиитѣ и подвизитѣ на тѣзи наши началници. Първиятъ нумеръ отъ библиотеката е посветенъ на генералъ Колевъ.

Господинъ Пъевъ, вдѣхновенъ отъ дѣлата на ненадминатия водачъ на нашата непобедима конница въ Добруджа, съ твърде увлѣкателенъ и цѣтистъ езикъ и на лекъ и непринуденъ стилъ е написалъ този трудъ. Всички исторически събития въ него сж изложени съ нуждната последователностъ и правдивостъ.

Азъ поздравявамъ автора изобищо за идеята му и за този трудъ, който намирамъ, че трѣбва да се прочете отъ всѣки българинъ, а особено отъ всички кавалеристи, на които горещо го препорѣчвамъ.

Твърде поласканъ отъ поканата на автора да напиша предговора на настоящата книга, това правя съ радостъ и удоволствие.

София, 5 януарий 1936 год.

Полковникъ Подгоровъ
Инспекторъ на конницата

ГЕНЕРАЛЪ-ЛЕЙТЕНАНТЪ ИВАНЪ КОЛЕВЪ

ВЪ СТРАНАТА НА БЕЗБРѢЖНИЯ ХОРИЗОНТЪ

Равно, широко, безбрѣжно. Никаква планина, нито хълмъ спира погледа. Необятни простори се разкриватъ предъ него. Тѣй широки, като морския ширъ, и тѣй необятни, като океанъ. Такава е Бесарабската земя. Нищо не прѣчи на окото. Погледътъ се плъзга неудържимо по широката равнина, а взорътъ достига безбрѣжния хоризонтъ, гдето земята се слива съ небето. И може би хората на тая земя израстватъ сжщо така съ взоръ устременъ въ безбрѣжния хоризонтъ на живота.

Въ тая благословена отъ Бога земя, сжщо както у насъ, се ражда златно жито и сладко кехлибарено грозде. А по тучнитѣ ѝ пасбища хрупатъ ароматната паша безбройни стада. И ако обилната сочна трева задоволява напълно кроткитѣ овце, необятнитѣ простори на пасбищата подхождатъ най-много за стадата отъ буйни коне. Разпѣнени и съ развѣвани отъ вѣтъра гривни, тѣ се носятъ вихрено устремени къмъ далечния хоризонтъ. И може би най-добре чувствуватъ величието на безпредѣла тъкмо тия умни животни, когато препускатъ тѣй неудържимо къмъ него. Въ тая велика степъ, навѣрно, въ тѣзи волни животни Богъ е съчеталъ красотата, волността и неудържимия устремъ.

Тъкмо тая широка и равна земя съ обширнитѣ си пасбища и съ буйнитѣ си коне не е чужда за българското племе и за българското сърдце. Преди повече отъ сто години дълги кervани напустнаха България, когато тя бѣше само нещастна турска провинция. Запжтили се на северъ и преминали Дунава, тѣ напускаха завинаги предѣлитѣ на турската империя. Немили-недраги въ родината си, тия нещастни бѣжанци потърсиха гостоприемство въ тогавашната руска губерния Бесарабия.

Въ тая плодородна, но рѣдко населена провинция трудолюбивитѣ българи намѣриха истинска обетована земя. Тамъ тѣ си устроиша чисто български заселища. Едно отъ тѣхъ е селото Бановка, основано отъ тракийски преселници. Най-стариятъ въ това селище тогава е билъ дѣдо Бано. Той е далъ и името си на новото село, което нарекли Баново, а сега се нарича Бановка. Разположено на двадесетъ и петъ километра източно отъ Болградъ, новото село има обширна земя, на която новитѣ преселници се отдали съ вроденото си трудолюбие.

Бановка и другитѣ български селища въ скоро време станали богати и спретнати селца. Рускитѣ власти ги оставили не само спокойно да обработватъ земята и да пасатъ стадата си, но тѣ имъ позволили да се радватъ и на свободата да говорятъ своя роденъ езикъ.

Къмъ срѣдата на миналия вѣкъ, обаче, следъ Кримската война, Бесарабия била откъсната отъ Русия и присъединена къмъ Румѣния. Оттогава се започнали и притѣсненията и преследванията на българитѣ и българския езикъ. Будното българско население, обаче, се борѣло неустрашимо срещу румѣнското подтисничество.

Въ тия борби особено ревностенъ защитникъ на българитѣ билъ дѣдо Колю Стояновъ, който не единъ пѣтъ се явяватъ предъ румѣнскитѣ власти, за да отстаива българскитѣ правдини. Ползуващъ се съ довѣрието на своитѣ селяни, той на нѣколко пѣти е билъ избиранъ за кметъ на селото. Бащата на дѣдо Колю е живѣлъ сѣщо въ Бановка, а дѣдо му е дошълъ презъ 1812 година отъ село Чоба, Пловдивска околия.

Благодарение на своето трудолюбие, въ скоро време мизернитѣ колиби на първитѣ преселници се замѣнили съ хубави, свѣтли къщички. А вътрешната имъ уредба показвала благосъстоянието на тия българи, които спечелили обширни земи и много стада.

И все пакъ нито обширнитѣ земи, нито многобройнитѣ стада бѣха най-голѣмото богатство на тия българи. Никой отъ тѣхъ не мислѣше само за своето материално благосъстояние. И най-бедниятъ отъ тѣхъ притежаваше скѣпи бисери, които никой не можеше да му

отнеме. А не можеха да се отнематъ, защото бѣха бисери на душата.

Мило и трогателно е, когато тия прости хорица рещиха да иматъ своя гимназия, въ която на родния си езикъ да просвѣщаватъ своитѣ деца. Основнитѣ училища, които бесарабскитѣ българи основаха и сами издържаха, вече не ги задоволяваха. Нито преследванията на румѣнскитѣ власти, нито голѣмитѣ мъжнотии можеха да спратъ порива къмъ просвѣта. А това не бѣше само жажда за повече знания. Такива тѣ можеха да намѣрятъ и въ румѣнскитѣ училища. Но това не бѣше достатъчно за тѣхъ. Имаше нѣщо по-силно отъ сухата наука и познанията, които се получаватъ въ училището. Може би, тѣ нѣмаха ясна представа за огромното значение на дѣлото, за което се бѣха заловили. Може би, тия прости хорица, сами неукни, не биха могли да обосноватъ и да формулиратъ своето искане. А все пакъ тѣ имаха здравото чувство на родолюбиви българи. И това чувство имъ показва правия пѣтъ — сѣщиятъ, по който нѣкога бѣха трѣгнали св. Климентъ и отецъ Паисий.

Въ 1858 година бесарабскитѣ българи успѣха да се наложатъ и основаха своя частна българска гимназия въ градъ Болградъ. Гимназията бѣ много добре уредена, а преподавателскитѣ съставъ бѣ грижливо подбранъ. Но предвидливостъта на инициаторитѣ не свършваше тукъ. Тѣ знаеха, че ученицитѣ ще идватъ въ гимназията отъ различни краища на Бесарабия. И за да създадатъ благоприятни условия за тѣхния животъ, бѣ създаденъ и пансионъ къмъ гимназията.

Първата къща по своята уредба въ Бановка бѣ къщата на дѣдо Колю Стояновъ. Той бѣ не само най-богатиятъ въ селото, но и най-почитаниятъ и уважаванъ отъ своитѣ селяни. Съ своето трудолюбие той бѣ увеличилъ земята си на повече отъ хиляда декари.

Дѣдо Колю се радваше не само на богатство, но и на почитъ. Най-голѣмата му радостъ бѣха неговитѣ деца — трима синове и две дѣщери. Още отъ малки децата помагаша въ стопанството. Всички били добри и послушни. Вториятъ отъ синоветѣ, Ваньо, обаче, билъ любимецътъ на своитѣ родители.

Още въ детинството си малкиятъ Ваньо изпѣквалъ

винаги тамъ, гдето се появявалъ. Това обръщало внимание на всички, че, когато порастне, отъ него може да стане голѣмъ човѣкъ. Пъргавъ, строенъ, съ живи очи, той билъ винаги прѣвъ въ игритѣ. Но най-много обичалъ да бѣде при конетѣ на баща си. И не само да ги гледа. Още съвсемъ малъкъ той яздилъ и препускалъ на волностъ. А когато въ богатата имъ къща се отби-вали румѣнски офицери, очитѣ му не можели да се откажатъ отъ хубавитѣ коне и красивитѣ униформи.

Както у насъ, така и тамъ, въ Бановка, всѣка година на Тодоровденъ ставали надбѣгвания съ коне. Тогава малкиятъ Ваньо е билъ въ стихията си. Неговиятъ баща не само не му е забранявалъ, но го е поощрявалъ въ така силно проявеното му влѣчение къмъ спорта. Самъ той е избиралъ най-силния конь, превързвалъ е малкия Ваньо на него и го е пускалъ да се състезава въ надбѣгванията. Щастливъ отъ тая волна язда, носенъ отъ бързия конь, съ развѣвана отъ вѣтъра коса, той е билъ неизказано щастливъ, когато е спечелвалъ първенството въ тия надбѣгвания. За нищо на свѣта той не би се съгласилъ да се откаже или замѣни тия свои преживявания съ нѣщо друго, дори и ако трѣбва да заплати най-скѣпата цена. И наистина, много отрано той вече заплатилъ твърде скѣпо това свое влѣчение. Когато билъ още на десетъ години, малкиятъ яздачъ падналъ отъ коня много лошо и си счупилъ дѣсната ржка надъ китката. Нито страшнитѣ болки, обаче, нито останалиятъ до края на живота му белегъ не намалили любовта му къмъ конетѣ и яздата.

Тѣй малкиятъ Ваньо растѣлъ, отдаденъ всецѣло на игритѣ и препускащъ съ увлѣчение по безбрѣжната равнина.

Училището, обаче, разтворило вратитѣ си и за малкия Ваньо. Въ тѣсната задушна стая на селското училище той се почувствувалъ изведнажъ като птичка въ кафезъ. И тамъ, въ тази клетка, той трѣбвало да прекарва по-голѣмата частъ отъ деня. Лишенъ отъ волността подъ ясното небе и отдѣленъ отъ любимитѣ коне, той отивалъ съ голѣма неохота въ училище. И още не влѣзълъ въ класъ, очаквалъ съ нетърпение края на часа, когато ще изхвъркне оттамъ.

Твърде скоро, обаче, станало нѣщо неочаквано за

самия Ваньо. Въ неговия душевенъ миръ настаналъ рѣзкъ преломъ. Той билъ толкова много увлѣченъ отъ разказитѣ на своя учителъ, че часоветѣ почнали съвсемъ неусѣтно да минаватъ въ училището. Младиятъ учителъ Богданъ Манчевъ, току-що завършилъ Болградската гимназия, съ ентузиазъмъ говорилъ за българскитѣ царе: за Симеона, за Крума, за Иванъ Асена. Говорилъ имъ, че и българитѣ нѣкога сѣ имали голѣмо царство, че то се е простирало отъ Карпатитѣ до Цариградъ и че сѣ побеждавали и силнитѣ византийски императори.

Младиятъ и вдѣхновенъ въ своето дѣло учителъ успѣлъ да разкрие нова склонностъ у буйния и воленъ Ваньо, който се привързалъ къмъ него, а заедно съ това — къмъ уроцитѣ и къмъ училището. А веднажъ ги обикналъ, той не можелъ да остане по-назадъ и отъ най-добритѣ ученици. И ето, първиятъ между малкитѣ яздачи станалъ и първи между ученицитѣ. Така въ благородно съревнование протичали учебнитѣ години, докато достигналъ дванадесетгодишна възраст. Тогава той завършилъ съ отличенъ успѣхъ основното си образование.

Въ Бановка имало само основно училище. Неговото желание да продължи образованието си било толкова силно, че той съ готовностъ би се помирилъ съ необходимостта да напустне родната Бановка, дори да се откаже отъ своето най-любимо удоволствие — яздата.

Неговитѣ родители долавяли копнежа къмъ наука на своя любимецъ. Тѣ отъ своя страна превъзмогнали мъката си да не го виждатъ всѣки день край тѣхъ. Съзнанието и чувството на родителския дългъ не били по-слаби отъ безпредѣлната любовъ къмъ тѣхното дете и неговото бѣдеще.

Презъ единъ горещъ августовъ день въ 1875 година въ двора на дѣдо Колю Стояновъ се забелязало голѣмо оживление. Жени, мъже, деца се суетѣли насамъ-натамъ. Съ свѣтещи очи и сияещо лице, Ваньо самъ впрѣгалъ най-буйнитѣ коне въ новата каруца. Радостенъ и щастливъ е той, че неговиятъ копнежъ се осъществява. И все пакъ, когато баща му се качва въ каруцата и малкиятъ Ваньо трѣбва да се раздѣли за пър-

ви път с майка, братя и сестри, той не може да скрие вълнението си, и очите овлажняват.

Пристигат в Болград. Тук в първи клас на българската гимназия е записан новият гимназист Иван Колев от село Бановка. Неговият баща го настанява в пансиона при гимназията.

Макар и само на дванадесет години, Иван Колев се намира в съвсем нова за него среда и далече от родители. Тук особено на първо време той изпитва една особена мъка. Скоро, обаче, уроците го увличат и той забравя своята тъга. А дружбата с новите другари го развлича и запълва свободното му време. Дойде ли Коледа и Великден, Ваньо бърза към родното си село. Там дава простор на своята душа и на своите желания. Там той отново се чувства волен с буйните коне.

Малкият гимназист с своя жив и буен ум и с своята неизчерпаема енергия твърде лесно се справя с училищните задължения.

Средата, в която попадна, благоприятствуваше твърде много за неговото правилно развитие. От една страна, между учениците той намери добри другари, с които твърде скоро се сприятели. От друга страна, по това време в българската класическа гимназия в Болград имаше твърде опитни и просветени учители, които не само привързваха своите ученици към науката, но събуждаха тяхното българско съзнание за некоего величие на България и разпалваха гореща и пламенна любов към нея.

Иван Колев постъпи в гимназията в 1875 година и я свърши през 1882 година. Тъкмо това време се съвпада с най-бурни и съдбоносни за българския народ исторически събития. Още преди да завърши първата учебна година, в България избухна Априлското въстание през 1876 година. Започват да долитат известия за хероизма на въстаниците в Батак, Панагюрище, Перущица, последвани от известията за страшните жестокости, извършени от турците над българското население. Колко трепети и вълнения преживяха тогава учениците от Болградската гимназия!

Още въстанието не затихнало и през същата 1876 година избухна сръбско-турската война. Въодушевлението сред учениците е било толкова повишено, че една майска сутрин пансионът при гимназията осъмна с половината от своите питомци — по-голямата част от горните класове заминали като доброволци за Сърбия.

И все пак проявеният досега възторг е нищо в сравнение с ония възторжени чувства, избухнали на дванадесети април 1877 година — денят, в който всеизвестният руски император Александър II обяви война на турската империя за освобождението на България. Най-големият изблик на тия чувства се изразил в дните, когато през Болград преминали първите руски войски, заминаващи за към България. Цялата гимназия — учители и ученици — излезли да изпратят българските войски. Благоуханни и неувърхващи цвят цвѣтели и в техните пламенни души. По-късно се занесли събитията от войната. Съ какъв трепет се следили военните бюлетени за преминаването на Дунава, за боят при Плевен, за Шипченската епопея!

По това време ученикът Иван Колев бѣше на около четиринадесет години. Той вече е могъл да разбира значението на голѣмата борба, която се водѣше между руси и турци. Той знаеше, че от изхода на тази борба зависи съдбата на неговата родина. Но той вѣрваше в непобедимата мощ на руското воинство. И когато е слушал за станалите вече легендарни руски генерали Гурко и Скобелев, той с благоговение произнасяше техните имена. И може би амбициозният младеж тогава е почувствувал първите трепети на младежката мечта да стане и той някога легендарен херой.

Изучавал с увлѣчение историята, възхищавал се от толкова хероични примѣри, може би и неговата душа е затрептявала за някоя велико, може би изостреното му честолюбие да го е блазило и самъ той някога да стане херой на безсмъртенъ подвигъ. А неговата упорита воля можеше да подхранва и най-смѣлитѣ желания и надежди.

При тия условия растѣше Иванъ Колевъ. Закрепва-

ше физически, развиваше се умствено, затвърдяваше се духовно. Тъй изминават цъли седем години, когато малкият Ваньо се оформява вече въ израстналъ младежъ. Въ 1882 година той завършва успѣшно Болградската гимназия.

Презъ това време България е вече свободна. Младото княжество е въ периода на своето държавно и обществено устройство. Тамъ се чувствува голъма нужда отъ интеллигентни хора, които да заематъ разнитѣ служби въ държавния животъ. И мнозина отъ завършилитѣ Болградската гимназия заминаха за България. Между тѣхъ, обаче, Иванъ Колевъ не бѣше.

Нѣкои отъ тѣзи, които завършиха гимназията, жадуващи за повече наука, се прѣснаха по разнитѣ университети. Едни заминаха на Западъ, други въ Русия. Иванъ Колевъ не бѣше и между тия, макаръ че имаше възможностъ и той да замине.

До тукъ животътъ на Иванъ Колевъ се развива правилно и съобразно неговитѣ склонности и способности. Уменъ, амбициозенъ, упоритъ и синъ на заможни родители, предъ него се разкриватъ най-съблазнителни перспективи. И тъкмо затова неговото решение да се прибере въ родното си село съ скромното намѣрение да стане селски учителъ изненадва всички, които го познаватъ. Дали това решение идва поради голъмата му привързаностъ къмъ родното огнище, или това е отъ голъмата му любовъ къмъ волния животъ въ страната на безбрѣжния хоризонтъ, или пъкъ задъ това решение се крие нѣкаква друга причина, това е неизвестно. Известенъ е само фактътъ, че веднага следъ завършване на гимназията той се завръща въ Бановка. Тамъ прекарва лѣтото въ почивка и крои проекти за своето учителствуване.

Скоро, обаче, Иванъ Колевъ е трѣбвало да преживѣе огорчението на несбъжднати надежди. По нѣкаква зла сѣдба той не получилъ учителско мѣсто въ Бановка. Ние казахме „зла“ сѣдба, а кой знае дали тоя неуспѣхъ не бѣ продиктуванъ именно отъ неговата „щастлива“ сѣдба, която по-късно го направи легендаренъ генералъ. . .

Често пѣти хората приписватъ своитѣ временни неуспѣхи на нѣкаква „зла“ сѣдба, а случва се, че именно

такива неуспѣхи ставатъ причина да изгрѣе тъкмо тѣхната блѣскава щастлива звезда. България, българската конница и българската войска трѣбва да сѣ благодарни на тогавашния руски бюрократъ, който отклони Колева отъ желанието му да стане учителъ въ Бановка. Ето защо не винаги трѣбва да роптаемъ срещу нашитѣ неуспѣхи. Често пѣти именно чрезъ тѣхъ ние сме насочвани къмъ истинското ни призвание. И ако Иванъ Колевъ бѣ успѣлъ да стане учителъ въ Бановка, навѣрно той би се отдалъ всецѣло, както само той може цѣлостно да се отдава, на това си поприще, и, може би, би заглѣхналъ въ скромната, макаръ и почтена, служба на селски учителъ.

Следъ преживѣното огорчение Иванъ Колевъ намира утеха въ две свои увлѣчения — книгата и яздата. И на дветѣ той се отдава съ буйна страсть. И дветѣ му сѣ еднакво любими. И все пакъ тѣ не се изключватъ едно друго въ неговия животъ, тѣ сѣ еднакво необходими, тѣ се допълватъ.

Често бановчани сѣ се любували на стройния младежъ, възседналъ своя черъ жребець. Лѣте го виждатъ да се носи по безбрѣжното златисто море отъ узрѣлитѣ ниви. А зиме, когато мнозина се любуватъ на блѣска на снѣга, скрити задъ прозореца, Колевъ предпочита да се носи по заснѣжената равнина съ своя смолисто-черъ жребець, да вдиша дълбоко свежия въздухъ и да се любува на величието, което природата разстила предъ човѣка.

Вечеръ, особено презъ дългитѣ зимни нощи, Колевъ се отдава съ не по-малко увлѣчение на книгитѣ. Съ еднакво удоволствие той е поглѣщаль поезията, която Лермонтовъ му разкрива, както и философскитѣ размишления, къмъ които Достоевски го вдѣлбочава.

И все пакъ дори тия голѣми, незамѣними удоволствия, на които той съ увлѣчение и страсть се отдавалъ, пакъ не сѣ били достатъчни, за да го задоволятъ напълно. Той чувствувалъ нѣкаква празнота въ своя животъ. Той искалъ да работи, да приложи своитѣ кипещи сили, за да бѣде полезенъ на другитѣ. Не искайки да се раздѣли съ своята любима Бановка и не намирайки друго приложение на своитѣ сили, той трѣбвало да се помири съ най-скромната служба — писаръ въ общината.

Тъй изминала зимата. Разбира се, службата му в общината съвсем не го задоволява. Жаждата му за повече наука се разпалва. Стремжът му към по-висше проявление на своите духовни сили не му давал покой. Писмата, които получавал от своите бивши съученици, пръснати из разните университети на Запад и в Русия, още повече го правили неутешим. И затуй с радост той посрещнал съгласието на домашните си да замине през есента на 1883 година за нѣкой университет в Русия, гдето да продължи образованието си.

При тази надежда той се помирил с настоящето си — писар в общината. И с търпение очаквал времето, когато трѣбвало да замине. Но ето, „злата“ съдба пак се изпрѣчила. Тя не позволила на бѣдещия генерал да се отклонява от предназначението, което неговата щастлива звезда му е предопредѣлила.

През лѣтото на 1883 година неговият най-голям брат се поминал и той трѣбвало да поеме управлението на бащините имоти, понеже баща му бил вече доста остарѣл.

Принуден от обстоятелствата да остане и тази година в Бановка, Иван Колев едва подтискал мъката си. Голѣма е била тази мъка — да чувствува в себе си такъв изблик на сили, а да ги остави да тлѣят в малкото село. По това време той получил нѣколко писма от свои другари, отишли в новоосвободена България. Пред неговата младежка фантазия тогава се разкрили примамливи хоризонти.

Нѣкога като дете той слушал често за страната на неговите прадѣди. Слушал за девствения Балкан и за ясното небе над него, но слушал и за страшните народни вопли, изтрѣгвани под турското робство. И той обикнал тая хубава страна. Обикнал я преди още да я види.

И сега, когато станал вече двадесетгодишен мъкъ, когато познавал величавата история на нѣкогашното българско царство и когато България била вече свободна, той лудо закопѣл да види страната на своите прадѣди.

ВЪ СТРАНАТА НА ПРАДѢДИТЪ

Слънцето бѣ залѣзло. Здрач покриваше безбрѣжните хоризонти. В голѣмата дѣдо Колева къща всичко бѣ затихнало след дневната работа. Само жадуващият за нѣкакъв по-друг живот Иван бѣ още буден. И не само буден. Неспokoйни мисли го вълнуваха. Загледан в простора, селото му се виждаше тѣсно, малко. Струваше му се, че дори въздухът не му стига. Повдигна поглед, но той се заби в схлупеното в здрача небе.

Тогава той затвори очи. Пред вътрешния му взор свѣтъл хоризонт се разкри. И чудно хубава страна той видѣ. Високи, издигащи се в небесата планини, каквито никога не бѣ виждал. Снѣжни върхове се изправяха като исполини и каточели надничаха зад просторите на синьото небе. А оттам се спущаха буйни рѣки, за да напояват полетата и долините, гдето зрѣе златната пшеница и цѣти благоуханната роза.

Приказна бѣ тая страна. А тя бѣ страната на неговите прадѣди. И тая нощ, повече от всѣки път, той бѣ обладан от отдавнашното му желание — да диша въздуха на тая страна, да живѣе за нея и да умре, ако трѣбва, пак за нея.

Още сжщото лѣто Иван Колев замина за България. Но къде точно ще отиде и какво именно ще прави, той още не знаеше.

Когато пристигна в София, той е изпълвал вече своите двадесет и една години. Това е възраст, на която все още е позволена волността да се носи на крилетъ на фантазията, но това е сжщо възраст, която изправя човѣка пред прага на живота, на действителния и суров живот.

Преди да вкуси радостите на гражданин от свободна България, преди още да се окопите от своите блѣнове, Иван Колев се намѣрил в тѣсните и не-приветни стаи на Софийския окръжен съд, гдето заел длѣжността помощник секретар.

Тук той често с умиление си спомнял за родната Бановка и за препускащите табуни по просторните равнини. Канцеларията почнала да му се вижда още по-неприветна, а педантичната канцеларска работа му

ставала още по-сучна. Той разбираше, че тази работа не е за него. Той чувствуваше, че другаде е неговото призвание. Но къде? — Той самъ още не е знаелъ. И затуй съ свойствената си упоритостъ търпеливо е очаквалъ въ прашната канцелария това, което неминуемо ще дойде. И тогава ще се запали факелътъ на душата му, та ако трѣбва и самъ той да изгори въ божествения му пламъ.

Презъ месецъ юлий 1885 година, преди да изтече една година откогато младиятъ Колевъ постѣпилъ въ сѣда, той билъ повишенъ и заелъ длѣжността секретаръ при сѣщия сѣдъ. Това, разбира се, съвсемъ не го трогнало. Той знаелъ, че не за тукъ копнѣе душата му. И все още очаквалъ това, което ще дойде. . .

Скоро идва и есенъта. Въ България не е спокойно. Голѣми събития се развиватъ въ нея едно следъ друго. Младиятъ български народъ разкъсва предъ очитѣ на цѣлия свѣтъ Берлинския договоръ. На шести септемврий се премахва границата, която раздѣля свободното княжество отъ автономна Тракия, и се обявява Съединението. Но веднажъ разкъсанъ този международенъ договоръ, трѣбваше да се направи и следната стѣпка. Обяви се мобилизация. Войскитѣ се изпратиха на южната граница срещу Турция, за да бранятъ Съединението. И едва що империята на султанитѣ бѣ склонена да признае свършения фактъ, ето че Сърбия обяви война.

Цѣлиятъ български народъ бѣ обладанъ отъ неописуемъ ентузиазъмъ. Почнаха да се пренасятъ войскитѣ къмъ западната граница. Полковетѣ минаватъ презъ София, изпращани отъ населението съ небивалъ възторгъ.

Всички тия величави събития се извършватъ за по-малко отъ два месеца. Секретарятъ на Софийския окръженъ сѣдъ пакъ отиваше въ своята канцелария и пакъ преглеждаше безинтереснитѣ за него преписки. Той се мъчеше да върши всичко това както и по-рано, защото бѣ добросъвестенъ. И все пакъ сърдцето му лудо затуптяваше, когато чуеше грѣмкитѣ войнишки пѣсни. Съ него ставаше нѣщо, за което още не можеше ясно да си даде смѣтка.

Когато, обаче, цѣлиятъ български народъ ликуваше отъ победата при Сливница, въ душата на Иванъ

Колевъ се отекна тоя победенъ викъ. Кръвта на прадѣдитѣ закипѣ въ него и той напустна завинаги своята канцелария при окръжния сѣдъ.

На девети ноемврий 1885 година Иванъ Колевъ е вече въ редоветѣ на ученическия легионъ, който по това време се формира. И тукъ именно, всрѣдъ лишенията, изпитанията и възторжитѣ, той разбра, че е попадналъ въ своята срѣда, че тукъ ще намѣри своето призвание и че оттукъ именно ще дойде това, което трѣбва да дойде и което, макаръ и несъзнателно, той очаква, че ще дойде.

ПО ПѢТЯ НА ДѢЛГА

Намѣрилъ се въ страната на своитѣ прадѣди, Иванъ Колевъ считаше за свой първи дългъ да служи на тая страна, въ която подъ всѣки камѣкъ почиватъ свещени кости. Той искаше да служи всеотдайно на тази страна, да живѣе за нея и да умре пакъ за нея. А това можеше да постигне само въ посвещението си на военна служба.

На четиринадесети януарий 1886 година Колевъ се обрече на военната служба. Въ тоя день той постѣпи въ военното училище. Съ здравата си гимназиална подготовка и съ живия си и гѣвкавъ умъ той скоро обръща внимание на своето началство. Приетъ направо въ специалния класъ, макаръ и да постѣпи следъ своитѣ другари, той ги застигна и надмина по успѣхъ. И затова, когато става разпредѣлението на юнкеритѣ между разнитѣ родове орѣжие, неговото началство, като е отдѣлило първитѣ по успѣхъ юнкери за артилеристи, поставя и него въ тая група. Но юнкерътъ Иванъ Колевъ е билъ всецѣло блаженъ отъ службата въ конницата. Ние вече го познаваме още като малъкъ съ какво увлѣчение е обичалъ яздата и буйнитѣ коне.

Тукъ именно Иванъ Колевъ, засвидетелствувайки отново любовта си къмъ коня и конницата, проявява и своя упоритъ характеръ. На своето началство той заявява:

„Ако не бѣда зачисленъ въ конницата, нѣма да служа — ще се уволня!“

Наистина, това държане на младия юнкер е твърде смъло. Но неговото право съгласно установения редъ му даваше смълостъ. А той знае да отстоява съ доблестъ едно право.

На следната година той завършва курса на военното училище и на двадесет и седми априлъ 1887 година вече е произведенъ въ чинъ подпоручикъ и зачисленъ въ трети коненъ полкъ. Отъ тоя день започва военната кариера на бъдещия генералъ.

Новопроизведениятъ подпоручикъ се явява въ полка си въ Пловдивъ. Оттамъ той почва тежката служба въ кавалерията. Тежка, наистина, и все пакъ твърде увлѣкателна за подпоручикъ Колевъ.

Малкиятъ Ваньо, препускащъ нѣкога буйнитѣ коне на баща си по Бесарабската равнина, сега е вече български кавалеристъ, истински кавалеристъ. Въ цѣлия полкъ той е най-добриятъ яздачъ. Неговитѣ войници го обичатъ и се гордѣятъ съ него. А той имъ се отплаща съ любовъ и привързаностъ. Той спечелва всецѣло довѣрието на своето началство. Колкото буенъ и жизнерадостенъ да е билъ неговиятъ характеръ, той винаги е бивалъ добросъвѣстенъ къмъ своя дългъ. А тъкмо това сж оценили неговитѣ началници. Дори и вънъ отъ службата, въ срѣдата на младитѣ офицери, пакъ той е билъ центъръ на внимание и душата на всички добри начинания и веселби. Навсѣкѣде той е билъ желанъ и въ сжщото време любимецъ, като е оставалъ винаги последователенъ на себе си.

Единъ день група офицери отиватъ на язда. Разбира се, въ центра на групата е билъ пакъ подпоручикъ Иванъ Колевъ. Той разказвалъ оживено за смълостята на единъ яздачъ. И когато всички слушали съ изостренъ слухъ, единъ отъ другаритѣ му го погледналъ съ недовѣрчива усмивка.

— Но това азъ казвамъ! — извикалъ Колевъ, обиденъ отъ показаното недовѣрие въ неговитѣ думи.

— И все пакъ това е невѣроятно, — отговорилъ му недовѣрчивиятъ другаръ.

— Невѣроятното за едни е вѣроятно и дори сигурно, но за смѣлитѣ...

Недовѣршилъ още думитѣ си, подпоручикъ Колевъ дръпналъ поводитѣ на коня си и се отдѣлилъ отъ своитѣ другари.

Въ това време групата минавала покрай една нова постройка. Една дълга дъска била изправена отъ земята, по която работниците носѣли тухли и варъ до втория етажъ на постройката. Безъ да се поколебае нито за мигъ, той пришпорва коня си и го насочва по наклонената дъска. Всички изтрѣпнали. Яздачътъ се прилепилъ къмъ коня и дъската се заогъвала подъ тѣхната тежестъ. Вѣрното животно, обаче, стѣпвало осторожно и бавно се изкачвало все по-нагоре. То каточели чувствувало, че тукъ е заложена честта на неговия безумно смѣлъ господаръ. Само една погрѣшна стѣпка на коня, само едно боязливо дръпване на поводата и двамата ще полетятъ право надолу. И колкото повече се изкачватъ нагоре, толкова по-страшно би било падането. И затуй едно неудържимо „ура“ се изтрѣгнало отъ гърдитѣ на другаритѣ на Колевъ, когато той се спрѣлъ и хвърлилъ погледъ къмъ тѣхъ отъ втория етажъ.

Следъ една малка почивка, все тъй предизвикателно дръзко, той се спусналъ по сжщата дъска. И все тъй самоувѣрено стѣпилъ скоро на твърда земя. Първи, който му стисналъ приятелски ржката, билъ недовѣрчивиятъ другаръ. Тъй подпоручикъ Колевъ съ дѣла печелилъ любовта дори на тия, които не сж му се довѣрвали.

Станалъ вече офицеръ и напустналъ родното си село, подпоручикъ Колевъ запази свято кжтче за него въ своето сърдце. Той поддържаше редовна кореспонденция съ своитѣ родители, братя и сестри. Но неговата синовна любовъ и неизгладимитѣ детски спомени го привличаха къмъ любимата Бановка. И той не можа да се сдържи. На нѣколко пжти направи дългия пжтъ до безбрѣжната равнина на Бесарабия и тамъ прекара отпуската си край своитѣ близки.

Първитѣ години отъ неговия офицерски животъ минаватъ и той се очертава вече като строеви офицеръ. Неговитѣ началници сж доволни отъ него, подчиненитѣ му го обожаватъ, а за младитѣ офицери е незамѣнимъ другаръ. И все пакъ той още не е доволенъ отъ себе си. Неговиятъ неспокоенъ духъ търси още отсега висинитѣ на военната наука и на военното изкуство. И той решава да следва военна академия. А веднажъ взелъ решение, той се залавя съ всичката си упоритостъ за неговото изпълнение.

Преди всичко, предстои му конкурсен изпитъ. И затуй редомъ съ службата си въ полка той посвещава всичкото си свободно време за своята подготовка. Следъ нѣколкомесечни усилия той се явява на конкурсъ и издържа изпита съ блѣскавъ успѣхъ. А това му дава правото да следва италианската военна академия въ Турино.

Произведенъ вече въ чинъ поручикъ, Колевъ заминава за Италия въ началото на 1892 г. Тукъ той се отдава съ всичкото си прилежание на лекциитъ въ академията. Но това само не го задоволява. Въ срѣдата, въ която е попадналъ, правятъ му силно впечатление установенитъ отношения между началници и подчинени и въобще отношенията между офицеритъ. И тукъ, именно, се поражда въ първитъ му размишления върху основнитъ принципи по възпитанието на нашитъ офицери.

Интелигентенъ, строгъ къмъ себе си и коректенъ къмъ своитъ другари, Колевъ изпѣква дори и въ срѣдата на чужденцитъ. И затуй, може би, той още повече е изпѣкналъ, когато е трѣбвало да бѣде съпоставенъ съ другъ единъ балканецъ — румѣнскиятъ офицеръ Петала. Надутъ и пренебрежителенъ къмъ всички, надутъ и надмененъ е билъ той и къмъ Колевъ. Но случило се тѣй, че следъ близу четвъртъ вѣкъ тѣ пакъ се срещнали. Но срещнали се не вече като млади академици, а срещнали се на полесражението — на полето на честта — двама генерали, двама полководци. И надменниятъ генералъ Петала трѣбвало едва сега да почувствува силата и превъзходството на нѣкогашния свой съученикъ и сегашенъ победителъ генералъ Колевъ. Тоя надутъ генералъ едва спасилъ живота си, следъ като изгуби честта си при позорното бѣгство отъ полесражението.

Произведенъ вече ротмистъръ и завършилъ блѣскаво военната академия, Колевъ се завръща презъ месецъ августъ 1894 година въ България. Тогава предъ него се разкрива широко поле за благотворна дейность.

Годинитъ протичатъ една следъ друга. Той преминава презъ разнитъ щабове. Неговитъ началници оценяватъ богатата военна култура, високитъ интелектуални качества и кристалната добросъвестность на младия генералщабенъ офицеръ. И ние го виждаме да взема живо участие при съставяне на новитъ уставы и инструкции на нашата конница. Той чете лекции по военна история предъ офицеритъ отъ кавалерийската школа. По-късно

като началникъ щаба на кавалерийската инспекция по негова инициатива се открива кавалерийски курсъ за най-младитъ кавалерийски офицери. Сѣщо той е единъ отъ главнитъ инициатори за въвеждането на конни състезания въ нашата войска.

Въ всички щабове, особено въ щаба на кавалерийската инспекция, той съвсемъ не се задоволява съ сухата канцеларска работа надъ разнитъ преписки. Той одухотворява щабната служба. Въ нея кипи животътъ, творчество.

Намирайки се на служба въ разнитъ щабове, той никога не се е отдѣлялъ отъ своитъ любими коне нито единъ день. Лѣте или зиме, подъ палещитъ лѣчи на лѣтното слънце или презъ мразовититъ зимни дни — той неизмѣнно е съ своя конь въ полето. Кавалеристъ по духъ, яздачъ отъ ранно детинство, той не можеше да се помири съ мисълта, че е възможно да се затвори въ щаба въ своя удобенъ кабинетъ презъ цѣлия день безъ да излѣзе въ полето.

Колевъ бѣ отличенъ генералщабенъ офицеръ. Той съзнаваше много добре голѣмото значение на щабната служба. Ползуваше се съ голѣмо довѣрие на своитъ началници. И все пакъ той предпочиташе да бѣде въ непосредственъ контактъ съ войницитъ и офицеритъ, да имъ предаде непосредствено своитъ голѣми познания, да имъ влѣе своя високъ духъ и да имъ покаже единствения достоенъ за живота пѣтъ — пѣтя на дълга. Той бѣ истински човѣкъ на дѣлото.

Въ строя между своитъ войници и офицери той се чувствуваше най-добре. Тамъ бѣше въ своята стихия. Пламененъ и вдъхновенъ, той моделираше като скулпторъ. И като него дѣлаше, мачкаше и отъ безформената маса на нашитъ простодушни селяни извайваше стройни и напети фигури. И ако въ това тѣсто се оказваха твърди и непокорни елементи, той стоварваше своя тежъкъ чукъ съ неумолима строгость, докато добиеше желаната форма. Съ още по-голѣмо увлѣчение той работѣше надъ по-финия материалъ.

Въ военната академия Колевъ бѣ въ близъкъ контактъ съ чужди офицери. По-късно той бѣ размишлявалъ върху образа на българския офицеръ. И когато по негово желание отиде въ строя и получи назначение помощникъ командиръ на лейбъ-гвардейския ескадронъ, тогава той почна да работи именно съ тоя по-финъ ма-

териалъ, отъ който извайваше образи на българския кавалерийски офицеръ такъвъ, какъвто той го виждаше и чувствуваше.

Най-ценното, обаче, на тоя скулпторъ, който работѣше, вмѣсто съ глина и мраморъ, съ човѣшки сжщества, бѣше това, че той не създаваше само стройни бездушни фигури, а фигури живи и вдъхновени. Кавалеристътъ отъ една страна трѣбва да бѣде тѣй дисциплиниранъ, че по единъ жестъ да изпълни всѣка заповѣдъ безпрѣкословно. Отъ друга страна кавалеристътъ трѣбва да бѣде мислещо сжщество. Той трѣбва да умѣе да се ориентира, да знае да преценява и да може бързо да решава. Освенъ това той трѣбва да бѣде възпитанъ къмъ смѣлостъ, преданостъ и любовъ къмъ Царъ и Родина, достигащи до самопожертвуване. Три години и половина Колевъ работи въ княжеската гвардия и презъ това време той успѣ да създаде образцови кавалеристи.

Колевъ бѣ „извънредно строгъ и суровъ спрямо всичкитѣ си подчинени“, — казваше по-късно единъ отъ по-младитѣ офицери, които бѣха служили при него. „Най-голѣмитѣ му усилия бѣха да насочи офицеритѣ си къмъ съвършенство“. „Той ненавиждаше бездѣлния животъ и картоигрането. Немилостиво преследваше разпѣтството и пиянството. За него офицерътъ трѣбваше да бѣде образецъ на честностъ и трудолюбие“.

Но ако е билъ строгъ и суровъ началникъ, той е билъ и „съ добра и милостива душа, готовъ винаги да се отзове съ участие въ скръбта или нещастieto на подчинения си, застъпваше се за тѣхъ съ голѣма енергия и не допускаше да бѣде извършена несправедливостъ спрямо тѣхъ отъ никого“, прибавяше сжщиятъ офицеръ къмъ характеристиката за Колевъ.

Посветилъ живота си на военната служба, той се готвѣше за деня на великата борба. За она моментъ, когато начело на своитѣ ескадрони би приложилъ на дѣло това, което учеше и проповѣдваше. И затуй цѣлото обучение и възпитание на своя полкъ той свеждаше къмъ строевата и тактическата му подготовка. „Той бѣше убеденъ въ принципа, че конната частъ, дори и най-малката, трѣбва да се стоварва като чукъ, идещъ изъ невидѣлица върху противника“. Той „вѣрваше, че петъ саби, ненадѣйно хвърлени върху цѣлъ пехотенъ полкъ, сж въ състояние да го обърнатъ въ бѣгство“.

Тѣй говорѣше и тѣй проповѣдваше Колевъ презъ мирното време. Не всички бѣха на неговото мнение тогава. Но по-късно дойдоха войнитѣ. Той остана последователенъ на своитѣ убеждения. И когато бѣ поставенъ начело на конницата, той проведе своитѣ принципи и извърши чудеса.

За да бѣдешъ голѣмъ началникъ, не е достатъчно да заемашъ голѣмъ постъ. Нуждни сж особени интелектуални, морални и волеви качества. За тѣхното придобиване е необходима всестранна подготовка. А за добиване всичко това проявенитѣ офицери трѣбва да бѣдатъ набелязани и трѣбва да имъ се даде възможностъ да придобиятъ тази всестранна подготовка. Единъ отъ тѣзи набелязани по своитѣ дарования, по-късно набелязанъ и отъ своето началство офицеръ, бѣ и Иванъ Колевъ.

Още младъ генералшабенъ офицеръ, ротмистъръ Колевъ бѣ командированъ презъ есенъта на 1898 год. на маневритѣ въ Румѣния. Тамъ той се срещна съ бѣдещия командущъ румѣнскитѣ войски въ Добруджа презъ 1916 година генералъ Авереску. Тази среща между двамата бѣдещи генерали не бѣше първа, не бѣше и последна, но тя бѣше най-невинната. Въ лицето на Авереску Колевъ позна сина на хаджията въ гр. Измаилъ, гдето нѣкога той често отиваше съ баща си. Тукъ дветѣ момчета премѣрваха силитѣ си, но румѣнчето винаги биваше заставяно да признае превъзходството на своя противникъ. По-късно Авереску и Колевъ отново се срещнаха, вече като генерали, въ равна Добруджа. И тукъ румѣнскиятъ генералъ трѣбваше да признае превъзходството на своя противникъ.

Нашата млада войска бѣше направила твърде много по пѣтя на своето съвършенство и все пакъ тя имаше още какво да научи отъ старитѣ европейски войски. Наистина, всѣка година се изпращаха млади офицери въ разнитѣ чужди академии да изучаватъ военната наука и военното изкуство, но това още съвсемъ не е достатъчно. Дребнитѣ похвати и методитѣ при възпитанието на войника сж отъ не по-малко значение. Тукъ теорията отстъпва на практиката. Резултатитѣ, непосредственитѣ и ценни резултати, се добиватъ не отъ теоретичнитѣ словизлияния изъ канцелариитѣ, но отъ непосредствената работа надъ войника на плаца и на полето. Съзнавайки това, нашето командване използваше случаетѣ,

когато голѣмитѣ държави позволяваха да изпратимъ на стажъ наши офицери въ тѣхнитѣ войски.

Презъ месецъ септемврий 1907 година подполковникъ Колевъ бѣ командированъ въ австрийската войска на стажъ и зачисленъ въ седми улански полкъ въ Пардубицъ. Тамъ той остана близу една година и презъ месецъ октомврий на следната година се завърна вече като командиръ на лейбъ-гвардейския коненъ полкъ.

Въпрѣки своята всестранна подготовка, Колевъ имаше какво да види въ австрийската войска. Строевата подготовка, възпитанието, отношенията между офицеритѣ, отношенията между подчинени и началници, дисциплината — всичко това сѣхъ понятия, за които може да се сѣди само по резултатитѣ. А въ старата австрийска войска имаше резултати и Колевъ ги почувствува. По-късно, когато се върна обогатенъ съ нови впечатления, той направи отъ гвардейския полкъ истинска образцова школа за нашето кавалерийско дѣло.

Цѣли четири години полковникъ Колевъ бѣ начело на гвардейския полкъ. Това време е достатъчно за единъ началникъ да се прояви въ всестранната дейностъ на единъ командиръ на полкъ. И полковникъ Колевъ се прояви като единъ незамѣнимъ командиръ по пѣтя на дълга.

Наистина, тоя пѣтъ имаше много отклонения, но централниятъ бѣ пѣтътъ на дълга къмъ Родината. По тоя централенъ пѣтъ вървѣше въ мирното време и полковникъ Колевъ. И въ това мирно време, което погълна почти цѣлия му животъ, той не бѣ въ миръ само съ себе си, защото именно съ себе си той неспирно воюваше. Неспокойниятъ му духъ го тласкаше все по-нагоре по пѣтя на съвършенството. Та нима е малко за човѣка да запази презъ цѣлия си животъ кристално чисти своитѣ човѣшки и военни добродетели? Дори само това да бѣше, днесъ то е вече цѣлъ подвигъ! А той имаше още и богатъ умъ, твърда воля и неизчерпаема енергия. Той бѣше суровъ, но едновременно съ голѣмо, чувствително и отзивчиво сърдце.

Тѣй протече мирновременната служба на Колевъ до мобилизацията презъ 1912 година, която го завари въ чинъ полковникъ като командиръ на гвардейския полкъ.

Тукъ ще прескочимъ службата му презъ Балканската война, за да разгледаме по-късно общо бойната

му дейностъ. А сега ще се спремъ за кратко на периода между дветѣ войни.

Презъ Балканската война хероизмътъ на българската войска извика удивението на цѣлия свѣтъ. Величавитѣ победи изправиха българския народъ предъ осъществяване на националнитѣ му идеали. Всички въ България ликуваха отъ радостъ. Всички се оставяха да бждатъ носени отъ крилата на славата. Но славата е като силно вино — ако се отдадемъ неразумно, повече отколкото можемъ да понесемъ, разумътъ се замѣглява. И ако съ такъвъ разумъ трѣбва да довършимъ започнатата работа, рискуваме да си счупимъ главата.

За нещастие, българскиятъ народъ, още твърде младъ и неопитенъ, още не свикналъ съ свободата следъ многовѣковното робство, глъташе невъздържано отъ това силно вино, повече отколкото можеше да понесе. И тогава настѣпи страшната катастрофа. Плодоветѣ на безбройнитѣ жертви се грабѣха предъ очитѣ ни. Усилията презъ десетки години на цѣло поколѣние се изплѣзваха само въ дни и часове. И стигнахме дотамъ, че алченъ за чужда земя съседъ нахѣлта въ родната земя, войскитѣ му шестуваха безпрепятствено и безъ пушка да гръмне стигнаха до столицата. България бѣ изоставена отъ покровители, приятели и отъ цѣлия свѣтъ. Тогава настѣпи най-страшната катастрофа — катастрофа на моралнитѣ сили. Отъ безразсѣдната самоуувѣреностъ въ своята сила народътъ изпадна въ пълно безвѣрие.

Букурещкиятъ миръ бѣ подписанъ, но „миръ“ въ България не настѣпи. Вътрешнитѣ борби и взаимнообвинения доразрушаваха и това, което враговетѣ не бѣха успѣли да сломятъ. А въ това време и войска и народъ имаха неотложна нужда отъ лѣкуване.

Единъ отъ малцината запазили своя бодъръ духъ въ това неспокойно време бѣ полковникъ Иванъ Колевъ. Веднага следъ войната той бѣ назначенъ командиръ на първа конна бригада. Съ своята огромна енергия той се залови най-напредъ да вдѣхне повече вѣра и да възстанови дисциплината въ своитѣ полкове. И тогава съ несъкрушима упоритостъ започна своята творческа работа. Отъ безформената маса на проститѣ селяци той създаваше отлични кавалеристи и всрѣдъ бездушната апатия запалваше хиляди пламъчета въ душитѣ.

Х Колевитѣ!

Презъ балканскитѣ войни на нашата конница не се даде възможност да се прояви. Макаръ откъснать отъ конницата презъ това време, полковникъ Колевъ бѣше проучилъ основно нейнитѣ действия. И сега повече отъ всѣкога той остана привърженикъ на своитѣ разбирания за ролята и употребата на конницата. Лошото бѣ, че не всички сподѣляха неговитѣ разбирания. Съ упоритостъ и последователностъ Колевъ отстрани „многоезичието“ и наложи своя правиленъ възгледъ за голѣмата роля, която има да изиграе конницата въ време на война. По-късно презъ Свѣтовната война вихренитѣ действия на нашата конница бѣха най-блѣскавото потвърждение на тия възгледи.

Тъкмо далъ насока на правилно обучение и възпитание въ нашата конница, полковникъ Колевъ трѣбваше следъ една година да се прости съ своята конна бригада и съ конницата. Предстоеше му да заеме по-голѣма длъжностъ и презъ месецъ октомврий 1914 година той бѣ назначенъ началникъ на десета Бѣломорска дивизия.

Ако длъжността началникъ на дивизия е твърде отговорна, то не всѣки би могълъ да се справи като началникъ именно на тая новформирана дивизия въ току-що присъединената Бѣломорска областъ и то тъкмо въ това неспокойно време.

Полковникъ Колевъ трѣбваше да командува своята дивизия при съвсемъ ненормални условия. Най-първо, неговата дивизия обгръща Бѣломорската областъ, която бѣ включена въ предѣлитѣ на царството едва отъ преди една година и въ която племеннитѣ страсти на разнородното население още не бѣха стихнали. А при това формирането на дивизията трѣбваше да се извърши, когато пожарътъ на Свѣтовната война бѣ пламналъ и заплашваше всѣки моментъ да засегне и България.

Тукъ трѣбва да се признае, че съ чисто военната страна полковникъ Колевъ успѣ скоро да се справи. Съ неизчерпаемата си енергия той преодолѣ всички трудности, за да устрои новформираната дивизия. И не само това. Изпратенитѣ отъ цѣла България кадри не бѣха само механически сглобени. Съ своя огроменъ личенъ авторитетъ той направи да се почувствува неговата воля и въ най-дребнитѣ подѣления на дивизията му. И като по чародеенъ начинъ претопи всичко това подъ

натиска на своята желѣзна воля, извая отъ него нѣщо цѣлостно и като свое творение вдѣхна му своя духъ. Бѣломорската дивизия бѣ получила вече своя образъ.

Дейността на полковникъ Колевъ, обаче, не спираше тукъ. Като началникъ на дивизията той бѣше и началникъ на цѣлата Бѣломорска областъ. А като такъвъ той бѣ въ близъкъ контактъ съ представителитѣ на разнитѣ власти и съ самото население. Изключителниятъ режимъ и военното положение, което съществуваше въ тая областъ, още повече изтъкваха значението на неговата личностъ.

Тукъ, обаче, полковникъ Колевъ за пръвъ пътъ се сблъска съ нашата българска действителностъ внѣ отъ казармата.

Посветенъ на военната служба отъ младъ момъкъ, той познаваше и изучаваше само военното дѣло. Безукоризнено честенъ, доблестенъ и прякъ въ отношенията си съ начальници и подчинени, той не познаваше задкулиситѣ интриги и най-безскруполнитѣ домогвания на нашия политически и общественъ животъ. И когато неговиятъ постъ го постави въ допиръ съ срѣдитѣ внѣ отъ казармитѣ, той запази въ отношенията си съ тѣхъ свойствената му прямота. Това му докара, обаче, първитѣ неприятности.

Въ своята всестранна дейностъ той се ръководѣше само отъ общитѣ интереси на страната въ рамкитѣ на съществуващитѣ закони. И ако съ своята справедливостъ той бѣ успѣлъ да спечели любовта и предаността на цѣлото разнородно население, това, за жалостъ, не може да се каже по отношение на разнитѣ партизански величия, които преследваха само лични или партийни цели. Разбира се, тия домогвания на партизанитѣ не успѣха предъ честния войникъ, но затуй пъкъ тѣ не се поколебаха да пустнатъ въ ходъ клеветитѣ и доноситѣ.

И ако ние можемъ да почувствуваме отвращението на най-доблестния нашъ офицеръ отъ поквара въ нашия политически животъ презъ онова време, ние ще можемъ да разберемъ колко високъ идеализъмъ е носилъ Колевъ въ своето голѣмо сърдце, за да може по-късно, въпрѣки всички огорчения, да покрие българската войска чрезъ своята крилата конница съ безсмъртна слава. Но вдълбочимъ ли се повече въ това

направление, ние бихме разбрали и нѣщо друго. Ние бихме разбрали, че съ това политическо възпитание сме носили вече поражението съ себе си.

Презъ месецъ августъ 1915 година той е произведенъ въ чинъ генералъ. Презъ месецъ септемврий сѣщата година е обявена общата мобилизация. Въ прѣлки особено неблагоприятнитѣ условия, при които е поставена десетата дивизия, нейната мобилизация се извърши точно споредъ изработения планъ.

Скоро нашитѣ армии литнаха на западъ и на югъ и покриха българското оръжие съ нова слава. Въ това време десета дивизия трѣбваше да остане въ своята област и да пази Бѣломорското крайбрежие отъ възможенъ десантъ на съглашенски войски.

Не е нужно да се споменава съ каква мъжа генералъ Колевъ прие своя жребий. Но като дисциплиниранъ войникъ той не възропта, макаръ неговиятъ експанзивенъ духъ да предпочиташе по-други условия за активна проява. Той знаеше, обаче, да търпи и да чака, защото знаеше, че ще дойде и неговиятъ часъ. И този часъ не закъснѣ. Презъ месецъ май 1916 година той получи ново назначение — началникъ на българската конница.

Съ нескрита радостъ генералъ Колевъ посрещна новото си назначение. Той чувствуваше, че тамъ, въ конницата, е неговото предназначение и неговото призвание. Единъ вътрешенъ гласъ му шепнѣше, че тамъ именно ще преживѣе блаженството да вкуси приживе отъ безсмъртието. „Или ще прославя конницата, или ще си счупя главата“, пише малко по-късно той на жена си.

Но като става дума за госпожа Колева, трѣбва да се отбележи, че тя е била не само негова достойна съпруга, но и истинска другарка. Съ нея той е сподѣлялъ мислитѣ на своя богатъ умъ, възленията на сърдцето и трепетитѣ на своята възвишена душа. А тя не само го е разбирала. Тя е живѣела само чрезъ неговитѣ стремени, чрезъ неговитѣ идеали.

Безъ да се отклоняваме повече, ще посочимъ само единъ случай. Като началникъ на десета дивизия той живѣеше заедно съ жена си въ Гюмюрджина. Когато се обяви мобилизацията, тя реши, че, щомъ се почне войната, ще си замине за София.

Презъ това време, обаче, се забеляза известна тревога всрѣдъ населението въ цѣлия Бѣломорски край.

Всички очакваха, че тѣхнитѣ селища ще попаднатъ въ театра на военнитѣ действия. Мнозина се готвѣха да напуснатъ домоветѣ си и да се запятятъ къмъ вътрешността на царството.

Госпожа Колева вече виждаше дългитѣ колони бѣжанци. Тя виждаше хиляди жени и деца зъзнеши въ влажната есенъ безъ подслонъ. Духътъ на населението би отпадналъ, вѣрата въ българската властъ би се разколебала. А това би се отразило и върху духа на нашитѣ войски въ тоя край.

Никога повече отъ тия дни не бѣше нуженъ високъ духъ и силна вѣра. Наистина, заповѣди се издаваха, окръжни се изпращаха, за спокойствие се говорѣше. И все пакъ спокойствие още нѣмаше. Тревогата всрѣдъ населението бѣ обща.

Госпожа Колева познаваше много добре своя мъжъ. Тя често отгатваше неговитѣ мисли, изпреварваше неговитѣ желания. А когато настѣпиха тия тревожни времена, тя почувствува, че трѣбва да се откаже отъ своитѣ намѣрения да замине. И тя реши да остане.

Напълненитѣ куфари се разтвориха. Съседитѣ узнаха, че генералшата нѣма да замине. Мълвата разнесе по незнайни пѣтища тази новина. Настѣпи видимо успокоение. И като ехо мълвата понесе скоро налучкания отговоръ: щомъ генералшата е още тукъ, положението сигурно не е тѣй опасно.

Нѣкога ротмистъръ Иванъ Колевъ срещна въ познато семейство стройна и симпатична девойка. Безъ самъ да разбира ясно защо, той повтори посещението си въ това семейство. Но стройната и симпатична девойка вече не бѣше тамъ. Когато узна това, въ сѣщия мигъ той почувствува въ сърдцето си нѣкаква празнота.

Още при първата среща той почувствува нѣщо близко, сродно съ нея. Тогава той узна, че тя е сѣщо отъ страната на безбрежния хоризонтъ, отъ широка и равна Бесарабия. А сега госпожица София Фитова се връщаше отъ Виена и, следъ като бѣ прекарала нѣколко дни въ София при свои роднини, бѣ си заминала за своята родина. Тя бѣше отъ Болградъ, отъ града, въ който Иванъ Колевъ бѣ получилъ гимназиалното си образование.

Винаги сериозенъ къмъ сериознитѣ въпроси, Колевъ се отнесе съ нужната сериозностъ и къмъ своето

чувство. Той поиска отъ госпожица Фитова да стане негова другарка въ живота. Отдавна той бѣ доловилъ и нейнитѣ чувства. И на деветнадесети октомврий 1897 година въ Болградската катедрала той встъпи въ бракъ съ нея.

Свилъ своето семейно гнѣздо, Колевъ намѣри въ лицето на своята жена любеща, предана и истинска другарка. Строгъ, сериозенъ и дори студентъ въ цѣлия си останалъ животъ, той бѣ неузнаваемъ въ своето семейство. Тамъ, за него, за своята другарка, той бѣ запазилъ всичката сърдечность и топлота на своето сърдце. Тия му чувства бѣха заслужени, защото неговата другарка му ги връщаше още по-изобилно. Презъ цѣлия имъ животъ тѣхното семейно огнище не се помрачи отъ никакъвъ облакъ.

Сега е ясно, може би, че постъпката на госпожа Колева въ Гюмюрджина не е случайна. Тя познаваше своя другаръ и живѣеше само чрезъ него.

ПО ПЪТЯ НА СЛАВАТА

Тукъ ще се опитаме да скицираме нѣкои моменти отъ бойната дейность на генералъ Колевъ презъ всичкитѣ войни, презъ които той е участвувалъ. Тукъ съвсемъ нѣмаме намѣрението да обгърнемъ цѣлата му дейность, нито да пишемъ изчерпателна история на тая дейность. Това ще направятъ военнитѣ историци за военнитѣ му действия, а биографитѣ ще събератъ и подредятъ хронологията на неговото житие. Нашата задача тукъ е по-друга. Безъ да даваме история и биография ние ще се спремъ само на нѣкои характерни моменти. Тѣ, обаче, ще бѣдатъ достатъчни, за да бѣде не само нарисуванъ неговиятъ портретъ, но и да бѣде почувствувано сърдцето на водача, на истинския водачъ, който по-късно стана незапамѣтимиятъ и легендаренъ началникъ на българската конница.

ЛЕГИОНЕРЪТЪ

Задушна и неприветлива канцелария въ Софийския окръженъ сѣдъ. Въ стаята младъ момъкъ прелиства нѣкакви сѣдебни преписки.

Навѣнъ дъждъ рѣми въ късната есенъ. Това не прѣчи, обаче, на ентузиазираната тълпа да вика възторжено. Младиятъ момъкъ скочи отъ стола си и се затече къмъ прозореца. Той видѣ ученици и по-млади отъ него младежи съ пушки въ рѣще. Женитѣ, децата и старцитѣ ги акламираха. Очитѣ му свѣтнаха. Гърдитѣ му се повдигнаха и поеха повече въздухъ отъ душната канцелария. Той изпита неизразимо отвращение къмъ нея. Въ сѣщия мигъ тоя младъ момъкъ грабна шапката и палтото си и изхвъркна навѣнъ.

Сѣщия день въ казармата се записа новиятъ легионеръ Иванъ Колевъ. Никой писанъ законъ на младото княжество не го задължаваше да отива на война. Пъкъ и длъжността му секретаръ на Софийския окръженъ сѣдъ му обезпечаваше сносно преживяване. И все пакъ той зарѣза службата си и стана легионеръ.

Тогава бѣше девети ноемврий 1885 година. А следъ нѣколко дни ученическиятъ легионъ бѣ вече въ походъ къмъ бойното поле.

Никой отъ тия младежи не познаваше техниката на военното изкуство. Тѣ едва отъ нѣколко дни държаха пушки въ рѣцетѣ си. И все пакъ тѣ бѣха познали нѣщо повече, тѣ носѣха въ себе си нѣщо по-силно и по-могъщо. Окриляни отъ мощенъ духъ, тѣ чувствуваха, че носятъ победата съ себе си.

Трѣбва сѣщиятъ духъ да е носенъ и отъ нашитѣ млади войски, защото, преди легионеритѣ да стигнатъ до бойното поле, нашитѣ полкове бѣха вече отблъснали сѣрбитѣ, преминали границата и примирието сключено.

Наистина, непредвидената намѣса на австрийския графъ Кевенхюлеръ не позволи на легионера Иванъ Колевъ да влѣзе въ истинско сражение, но все пакъ той вкуси отъ трудноститѣ и изпитанията на военния животъ. И ако ученическиятъ легионъ не му даде възможность да влѣзе въ бой за родината, той му позволи чрезъ него да намѣри своето истинско призвание.

На четиринадесети януарий 1886 година Иванъ Колевъ постъпи юнкеръ въ военното училище.

„НАЙ-ТЕЖКАТА МИНУТА ПРЕЗЪ ЦЪЛАТА МИ СЛУЖБА“

Тежки облаци се надвесваха надъ политическия хоризонтъ на Балканитѣ. Въ въздуха се носѣха предвѣстници на страшна буря.

Обикновениятъ животъ си течеше видимо спокойно. Само нѣкои разпореждания се виждаха нѣкакъ по-особени.

Лѣтнитѣ военни занятия още не бѣха привършени, а нашитѣ конни полкове вече преминаваха Балкана и се спускаха къмъ южната ни граница. По всичко личеше, че това не бѣше обикновена военна прогулка. Войниците бѣха въ пълно бойно стѣкмяване и бѣха следвани отъ дълги колони обози.

Полковетѣ бѣха стигнали вече близу до границата. Лейбъ-гвардейскиятъ на Негово Величество коненъ полкъ бѣ се спрѣлъ въ селото Бисеръ, близу до турската граница. Командиръ на този полкъ бѣ полковникъ Колевъ. Тѣкмо бѣ разтворилъ картата и изучаваше мѣстността отъ дветѣ страни на границата, той получи известие за общата мобилизация на българската войска.

Това бѣше на седемнадесети септемврий 1912 година. Наистина, това известие не бѣше изненада за полковникъ Колевъ. И все пакъ той бѣ обладанъ отъ неудържимо радостно чувство. Но не бѣше само това. Силното вълнение, което преживяваше въ тоя моментъ, бѣ една смѣсница отъ най-различни чувства.

— Ето вѣнецътъ на моя животъ, — възкликна той въ избликъ на радост.

Но изведнажъ челото му се помрачи. Внезапниятъ блѣсъкъ на очитѣ му се засѣнчи. Лицето му стана строго и вдълбочено.

— Това не е вече като на маневри. Голѣма става моята отговорностъ — размишляваше той.

Желѣзната дисциплина въ неговия полкъ го изпълваше съ чувство на гордостъ и доволство. Той знаеше, че само една негова дума е достатѣчна, за да се хвърлятъ стройнитѣ ескадрони въ страшната кървава сѣчъ. Наистина, това вече не е като на маневри. Предъ неговия погледъ израстваше картината на вихрена атака съ всичкитѣ ужаси на жестоката борба. Той самъ израст-

ваше предъ собствения си погледъ като Богъ, държещъ въ рѣцетѣ си живота и смъртъта на своитѣ войници. Та нима да разполагашъ съ живота на хората е малка отговорностъ?

— О, не, не, и това е малко! — извика той, като чели отговаряше нѣкому. — Има нѣщо повече отъ живота на отдѣлния човѣкъ. Страшно е да държишъ сѣдбата на цѣлъ народъ!

Очитѣ му пакъ заблестѣха. Свѣткавици излизаха отъ тѣхъ. Той се наведе надъ прострѣната карта. Погледътъ му се спрѣ върху Балкана, после се плѣзна по широката Тракийска равнина и стигна до Мраморно море.

Величието на Балкана, може би, събуди въ него много спомени и видения. Въ тоя мигъ, може би, той почувствува и величието на своя народъ. Тогава този Богъ, който държеше въ рѣцетѣ си живота и смъртъта на своитѣ войници, бързо се сниши и се почувствува малъкъ жрецъ предъ това величие на своя народъ.

И сега тоя жрецъ усѣти въ себе си сили не само да поднесе въ жертва своитѣ войници, но и самъ той да изгори въ собствения си пламъкъ предъ олтара на това величие.

Ето, той се виждаше вече начело на своитѣ ескадрони да лети въ вихрена атака. Безбройнитѣ жертви не го спиратъ. Той лети неудържимо устременъ все по-напредъ. Въ това време царъ и народъ го следятъ съ затененъ трепетъ. Най-сетне пристига, грабва лавровия вѣнецъ на победата и смирено го поднася на своя царъ...

Минаватъ нѣколко дни. Полковникъ Колевъ живѣеше съ едничката мисль да поведе своя полкъ къмъ слава. Цѣли четири години той възпитаваше и обучаваше този полкъ. Офицеритѣ и войниците го познаватъ. Познава ги и той и предвкушаваше вече отъ радостта да предвожда полка, който е обучавалъ. Та нима има по-голѣма радостъ отъ това — самъ да събирашъ плодетѣ на своя многогодишенъ трудъ и усилия?

Последнитѣ приготовления въ полка вече сѣ привършени. Той очаква всѣки моментъ заповѣдь да премине границата и да литне начело на своя полкъ на югъ.

И наистина, той получава заповѣдь. Но това не бѣше заповѣдь да поведе полка си по пътя на славата. Това бѣ най-неочакваната, най-незаслужената за него

заповѣдь. Той четѣше и недоумяваше. Нему се заповѣдваше да сдаде полка си на своя помощникъ, а самъ той получава назначение за началникъ щаба... на укрепления пунктъ Ямболъ, загдето веднага да заmine!

Той, ползуващъ се съ довѣрието на своето начальство? — Дълго и систематично подготвянъ за истински водачъ. Изпращанъ като представител на войската на маневри въ Румѣния и да изучава кавалерийското изкуство въ старата австрийска войска. Изпратенъ и блѣскаво завършилъ военна академия. Поставенъ начело на царската гвардия презъ дълги години. Авторъ на новитѣ кавалерийски инструкции и уставы. Подготвялъ войниците и офицеритѣ на тоя полкъ за война. И когато е дошълъ този дългоочакванъ моментъ да поведе своя полкъ на война, този сжщиятъ офицеръ, кипещъ отъ энергия и горящъ отъ желание да докаже на дѣло това, което е проповѣдвалъ цѣлъ животъ, него именно го изпращатъ далечъ въ тила и го затварятъ въ нѣкаква крепостъ!

Полкътъ е построенъ. Предъ него е стройната фигура на полковникъ Колевъ. Лицето му е строго и сурово. Погледътъ ми се взира въ любимитѣ ескадрони. Той казва нѣколко думи за прощаване. И става нѣщо, което никой никога не е виждалъ у него. Гърлото се свива, а въ очитѣ заблестяватъ бисерни сълзи. Коравиятъ, суровъ воинъ не издържа тая раздѣла. Каточели се раздѣля съ най-милата си рожба, съ най-скжпитѣ си идеали.

„Това бѣше най-тежката минута презъ цѣлата ми служба“, казваше по-късно той.

Това бѣше първото му бойно назначение. И отъ него той преживѣ най-тежката минута отъ цѣлата си служба. Така безсмъртниятъ генералъ трѣбваше да започне своята дейность съ най-голѣмото за него огорчение. Но той бѣше дисциплиниранъ войникъ. Преглътна горчивия хапъ и безропотно изпълни заповѣдта.

„АКО МЕ ЦЕНЯТЪ, ТЪ САМИ ЩЕ МЕ ПОТЪРСЯТЪ“

Марица шумѣше окървавена. Земята треперѣше отъ топовни гърмежи. Българскитѣ полкове летѣха отъ победа къмъ победа. А планинскитѣ чуки разнасяха победния викъ. Всички български сърдца ликуваха отъ радостъ.

А въ това време далечъ на северъ на брѣга на Тунджа бѣше затворенъ, но гордъ въ своята самота, полковникъ Колевъ.

Войната се водѣше по всичкитѣ правила на военното изкуство. Войската настжпваше и водѣше упорити боеве. Никой, обаче, не е въ състояние да предскаже изхода на една борба. И тъкмо затуй нашето главно командване бѣ наредило за всѣки случай да се организиратъ въ тила на войската укрепени пунктове. На тѣхъ трѣбваше да се опратъ войскитѣ въ случай на неуспѣхъ и на отстжпление. Единъ отъ тия пунктове бѣ и Ямболъ. Никой не отрича стратегическото значение на укрепенитѣ пунктове въ тила на войската. Не го отричаше и полковникъ Колевъ. Веднажъ назначенъ за началникъ щаба на Ямболския укрепенъ пунктъ, той се даде енергично за организиране неговата отбрана.

Полковникъ Колевъ работѣше неуморно. И все пакъ неговото сърдце не вземаше участие въ тази работа. За другаде копнѣеше душата му. Въ съна си той бѣ винаги при своитѣ ескадрони. А какъ силно желаеше той този сънъ да бжде самата действителность!

Израстналъ отъ дете върху конетѣ. Постжпилъ отъ подпоручикъ въ кавалерията. Посветилъ почти цѣлата си служба на кавалерийското изкуство. Буенъ. Смѣлъ. Амбициозенъ. И ето сега, когато трѣбваше да поведе своитѣ ескадрони по пжтя на славата, него го затварятъ далечъ задъ фронта въ нѣкаква крепостъ.

Тѣзи, които мислятъ, че го познаватъ, му даватъ съветъ:

— Обърнете се къмъ по-висшето началство. Помолете го. Може би, то ще премахне несправедливостъта, ще поправи грѣшката.

Съ иронична усмивка полковникъ Колевъ поглежда своя събеседникъ.

„Колко малко ме познаватъ — и началството, и приятели“, си помисли той.

И наистина, колко самородна индивидуалность има въ всички хора. Дори и въ офицеритѣ, въ които суровата военна дисциплина е притжпила толкова много личнитѣ качества и прояви.

После, като изправи гордо главата си, гласно и натъртено отговори:

— Не, никого нѣма да моля!

А следъ малко, каточе не бѣ се доизказалъ, той добавя:

— Ако ме ценятъ, тѣ сами ще ме потърсятъ!

Така може да мисли само този, който вѣрва въ истината и който е убеденъ въ собственитѣ си достоинства. Но така може да говори само една пряма и горда душа. А полковникъ Колевъ познаваше добре себе си и можеше да говори така.

И действительно, той не помоли никого, но все пакъ той бѣ потърсенъ. И то твърде скоро. Тъкмо когато се развиваха най-сѣдбоноснитѣ боеве въ източна Тракия, полковникъ Колевъ получи заповѣдь да се яви въ щаба на трета армия. Преди да изтече първиятъ месецъ на войната, той се яви на новото си мѣстоназначение, гдето му бѣ възложена специална работа. Скоро следъ това той бѣ назначенъ времененъ началникъ щаба на трета армия.

Съ това назначение на фронта полковникъ Колевъ получи морално удовлетворение. По-късно той бѣ назначенъ на твърде важната длъжностъ титуляренъ началникъ щаба на пета армия. И все пакъ другаде чувствуваше той своето призвание. Къмъ конницата го теглѣше неговото сърдце. Макаръ и далечъ отъ нея, той следѣше съ трепетъ всичкитѣ ѣ действия. Но той, кавалеристътъ по духъ, кавалеристътъ на смѣлитѣ действия, виждаше и нѣщо друго. Той виждаше не само това, което става, но виждаше и това, което можеше да стане. Съ неизразима мъка следѣше пропустнатитѣ възможности за нашата конница, които не само биха я покрили съ неуведаема слава, но биха дали и по-другъ развой на военнитѣ, а може би и на политическитѣ събития по това време.

Днесъ историческитѣ данни за този периодъ отъ Балканската война сѣ известни. Възможноститѣ за нашата конница сега се очертаватъ още по-ясно. И може би не е смѣло да се мисли, че единъ генералъ Колевъ начело на нашата конница би направилъ излишна нещастната атака на чаталджанскитѣ позиции и може би още презъ месецъ октомврий 1912 година би се промѣнилъ цѣлиятъ ходъ на военнитѣ и политически събития.

Това би станало, обаче, само тогава, когато навреме оценятъ тѣзи, които трѣбва да бждатъ потърсени!

ВЪ КАБИНЕТА И ВЪ ПОЛЕТО

Междусъюзническитѣ отношения въ 1913 година бѣха такива, че, преди да бжде свършена войната съ Турция, България трѣбваше да вземе мѣрки за собствената си охрана и спрямо своитѣ съюзници. За тази целъ презъ месецъ май 1913 година бѣ формирана петата армия, която трѣбваше да охранява София на западъ откъмъ Царибродъ и на югъ откъмъ Кюстендилъ. Командуването на тази армия бѣ повѣрено на генералъ Тошевъ, а за началникъ щаба на армията бѣ назначенъ полковникъ Колевъ.

Известни сѣ длъжноститѣ на единъ началникъ на щабъ. Тия длъжности, по общото разбиране, сѣ повече кабинетни. Тѣ произхождатъ отъ главното му предназначение като идеенъ съветникъ и технически помощникъ на своя началникъ. И колкото щабътъ е на по-голяма войскова единица, толкова началникътъ на щаба се счита повече ангажиранъ въ кабинетната работа.

Не така, обаче, мислѣше полковникъ Колевъ. Той не смѣташе, че само отъ работната маса най-добре ще може да изпълни своята длъжностъ. Има два случая, при които е невъзможно за единъ началникъ да има вѣрна представа, ако се ограничи въ командуването само съ кабинетна работа. И наистина, единствено на самото мѣсто може да се направи провѣрка за правилното изпълнение на даденитѣ заповѣди. А какво да се каже за духа и за моралното състояние на войскитѣ? Нима единъ началникъ може да има вѣрна представа за тѣхъ само отъ писменитѣ заповѣди, които дава, и отъ докладитѣ, които получава? Разбира се, не! Само тамъ, въ полето, въ непосредственъ контактъ съ своитѣ войски, началникътъ ще има правилна преценка за тѣхния духъ, животъ и за тѣхната стойностъ.

Полковникъ Колевъ бѣше началникъ щаба на цѣла армия. Но той почти винаги въ най-важнитѣ моменти бѣ въ полето и то тъкмо на най-важния пунктъ. Това, обаче, никога не му е попрѣчвало да нареди своята щабна и техническа работа така, че тя да бжде изпълнявана най-акуратно и своевременно.

На осемнадесети юний 1913 година дванадесета дивизия получи заповѣдь да премине границата при прохода Деве-баиръ, южно отъ Гюешево. Лѣвата колона

се състоеше отъ 59-и пехотенъ полкъ заедно съ своята артилерия. Тя бѣ насочена влѣво отъ прохода къмъ граничния постъ Равна нива, а сѣрбитѣ бѣха заели за отбрана самата гранична линия.

Юнското слънце отдавна жарѣше съ палещитѣ си лъчи. Полкътъ се движеше по шосето и бѣ вдигналъ облаци прахъ. Командирътъ на полка не единъ пжтъ бѣ проявилъ неразумна смѣлость. Той гледаше съ извѣстно пренебрежение на сѣрбитѣ. Пъкъ и не допускаше тия, които бѣха срещу него, да иматъ артилерия.

По това време азъ бѣхъ младъ подпоручикъ, но изпълнявахъ длъжността полкови адютантъ именно на този полкъ. Спомнямъ си много добре това, което стана тогава. Командирътъ на полка бѣ край шосето, полкътъ току-що се развърщаше въ боенъ редъ, а нашата артилерия още се движеше по самото шосе. Въ този именно моментъ лети като хала къмъ насъ офицеръ съ запъненъ конь. Още отдалечъ той заповѣдва:

— Батареитѣ на позиция!

И, преди още заповѣдта да се преведе въ изпълнение, при насъ спира мургавъ офицеръ съ дълги изострени мустаци. Това бѣше началникъ щаба на пета армия полковникъ Колевъ. Той говорѣше кжсо и властно. Отъ очитѣ му излизаха мълнии, които допълваха и подчертаваха думитѣ. Изглежда, той скжпѣше не само секундитѣ, но и всѣки мигъ.

И наистина, нужно било да се скжпятъ миговетѣ, защото, още докато бѣхме край шосето, около насъ забрѣмчаха сръбскитѣ куршуми. Отъ това брѣмчене азъ почнахъ да се чувствавамъ неспокоенъ върху моя конь. Забелязахъ и други офицери, които бѣха тамъ, облада ни отъ сжщото неспокойствие. Нѣкои отъ тѣхъ дори снишаваха неволно главитѣ си. Само у него, у полковникъ Колевъ, не забелязахъ да трепне нито мускулъ.

Минаха нѣколко минути. Брѣмченето отъ сръбскитѣ куршуми бѣ се усилило. И въпрѣки това у менъ бѣ настѣпило спокойствие. Азъ се чувствавахъ като хипнотизиранъ. Въздействието бѣ безспорно. То бѣ общо и неизмѣримо. Тогава азъ не търсѣхъ никакво обяснение. Това, обаче, не прѣчеше въздействието да се разрази и много по-далечъ отъ насъ. Азъ вече чувствавахъ ускореното настѣпление на цѣлия полкъ. И скоро той завладѣ опредѣления му обектъ.

А сега трѣбва ли да се питаме, дали началникътъ на единъ щабъ трѣбва да бжде само на своята работна маса или той трѣбва да бжде и въ полето?

Нима полковникъ Колевъ не ни даде и тукъ блестящъ примѣръ за подражание?

Полковникъ Колевъ бѣ отъ тѣзи офицери, които неизбѣжно биватъ оценявани, щомъ се влѣзе въ блискъ контактъ съ тѣхъ. Неговиятъ началникъ, генералъ Тошевъ, командувашъ петата армия, е възхитенъ отъ своя началникъ на щаба. Ето какво казва между другото за полковникъ Колевъ:

„При тежкитѣ условия въ края на войната началникъ щаба на пета армия почти презъ день обикаляше позицитѣ, говорѣше съ войницитѣ и офицеритѣ, насърдчаваше, убеждаваше, успокояваше и държеше въ течение командувания армията за състоянието на духоветѣ. И трѣбва да се признае истината, че, ако пета армия остана непоколебима на мѣстото си до последния день, това твърде много се дължеше и на доблестния началникъ щаба“.

СБЖДНАТО ВЪЖДЕЛЕНИЕ

Малкиятъ Ваньо бѣше още малко дете, когато препускаше съ силнитѣ коне на баща си. Тогава той бѣше още толкова малкъ, че баща му го завързваше за седлото на коня и го пущаше въ надбѣгванията по широката Бесарабска равнина. Тамъ всѣка година на Тодоровденъ ставаха народни надбѣгвания. Въ тоя день малкиятъ Ваньо бѣше най-малкиятъ, но може би най-смѣлиятъ яздачъ. И той влагаше цѣлата си благородна амбиция да стигне първи.

По-късно, когато стана по-голѣмо момче, той раздѣляше времето си между яздата и училището. По това време Освободителната война бѣше обявена. Той слушаше съ зѣпнали уста за подвизитѣ на хероитѣ въ войната. Но той бѣ особено плененъ отъ разказитѣ за Бѣлия генералъ. Облѣченъ въ бѣлъ кителъ и възседналъ своя бѣлъ конь, генералъ Скобелевъ добиваше прика-

зень образъ. И въ пламенната фантазия на буйния младежъ Иванъ Колевъ действителното и приказното се преплитаха. Тогава, може би, за първи пътъ той видѣ себе си начело на истинска кавалерия. Това бѣ само единъ мигъ, но сладъкъ и примамливъ като блѣнъ. На младежа, обаче, е позволено да вижда съ очитѣ на фантазията своето най-скрито въжделение.

Още по-късно Колевъ порастна, стана офицеръ и при това истински кавалеристъ. Сега фантазията трѣбваше да отстъпи мѣсто на реалния животъ. И Колевъ се залови съ всичката упоритостъ на своята непреклонна воля да работи надъ себе си. При това, той не можеше да бѣде едностранчивъ. Неговата цѣлостна натура го теглѣше къмъ всестранна подготовка. Той гребѣше съ пълни шепи отъ съкровищницата на военната наука. И когато изчерпи познанията на скромната българска наука по онова време, неговиятъ жаденъ погледъ се отправи по-нагоре. И той постъпи въ военната академия въ Турино.

Презъ всичкото това време, когато обогатяваше своитѣ познания, той не забравяше, че само познанията съвсемъ не сѣ достатѣчни за единъ офицеръ. И наистина, за какво биха послужили всички тия знания на единъ офицеръ, ако той не би ималъ волята и характера да ги приложи въ най-труднитѣ моменти? Колевъ знаеше това много добре. И затуй работѣше упорито надъ своя характеръ и каляваше своята воля.

Вече възмѣжалъ, той бѣ поставенъ начело на царската гвардия. Въ тия зрѣли години, ако блѣноветѣ все още сѣ допустими, тѣ сѣ оправдани само, ако се знае какво се иска. Да искашъ пъкъ значи да можешъ. А за да можешъ, трѣбва разумъ и воля.

Дали и въ зрѣлитѣ си години Колевъ е билъ навестяванъ отъ нѣкогашния младежки блѣнъ, това никой не знае. Той бѣше толкова затворенъ въ себе си! Едно е сигурно, обаче. Това, което нѣкога буйниятъ младежъ виждаше презъ призмата на своята фантазия, по-късно зрѣлиятъ мѣжъ може да го очаква само следъ упорита работа надъ себе си за всестранната си подготовка. А Колевъ не преставаше да работи надъ себе си. И съ пълно съзнание за това, което е и което можеше да бѣде, той съ търпение очакваше да дойде неговиятъ часъ. — Да дойде онзи моментъ, когато ще застане начело на цѣ-

лата българска конница. Да ѝ прелѣе своя титански духъ, да ѝ предаде пламъка на своето сърдце, да я поведе и покрие съ слава, пъкъ макаръ и да изгори въ своя собственъ пламъкъ.

И сигурно Колевъ е вѣрвалъ, че би увѣнчалъ смисъла на своя животъ само тогава, когато би се сбѣднало въжделието, жадувано отъ неговата младежка фантазия, същото въжделение, на което остана вѣренъ и презъ най-зрѣлитѣ си години.

Пролѣтъта на 1916 година завари генералъ Колевъ въ Гюмюрджина. Тамъ той командуваше десета Бѣломорска дивизия.

Пролѣтъта е символъ на жизнерадостъ. Природата започва новъ животъ и събужда нови сили. Благоуханията на цвѣтята възбуждатъ къмъ мечти и блѣнове. А тамъ, къмъ Бѣломорието, пролѣтъта е още по-топла и по-омайна. Оттамъ къмъ Бѣлото море се разкриватъ необятни хоризонти. Разкриватъ се тѣ най-често за тия погледи, които излизатъ изъ потайнитѣ кѣтчета на душата. Може би, за отдахъ и Колевъ е отправялъ понѣкога своя погледъ къмъ необятнитѣ хоризонти. Може би, тамъ е искалъ той да види въжделията на своя животъ.

И тъкмо въ такъвъ единъ пролѣтенъ день предъ погледа на Колевъ се преплете въждлелното съ действителното. Той гледаше съ собственитѣ си очи, а буквитѣ танцуваха предъ тѣхъ. Но ето, тѣ заставатъ въ известенъ поредѣкъ и той прочете, че съ царска заповѣдъ е назначенъ за началникъ на българската конница. А тъкмо това бѣше блѣнътъ на неговото младенчество и въжделието на живота му! Той потърка хартията съ прѣститѣ си и прочете отново написанитѣ слова. Не! Очитѣ му не го излъгаха.

Радостта му бѣ неописуема. Той бѣше вече назначенъ за началникъ на българската конница.

А малко по-късно, когато бѣ застаналъ вече начело на конницата, той предвкушаваше вече величието, което готвѣше за същата тая конница, и сподѣли очакванията си съ своята вѣрна другарка, на която писа:

„Само когато се заговори за бѣдещото ни действие, менъ ме обхваща едно такова весело разположение, че понѣкога ме досрамява. . . и ме обхваща величието на този родъ орѣжие, начело на който стоя“.

И, като всички голѣми водачи, генералъ Колевъ бѣ

способенъ да се отърси отъ всички блага, да скъса съ всички връзки на тоя свѣтъ и като безсмъртния Ботйовъ да пренесе въ жертва и най-милото си сщщество, своята другарка, своята любима жена.

Сщщото това писмо до жена си той завършва:

„Въ тѣзи минути, мило Соне, тебъ те предавамъ на Бога, само той да се грижи за тебе“.

ГОЛѢМИЯТЪ ОРГАНИЗАТОРЪ

Презъ пролѣтѣта на 1916 година генералъ Колевъ бѣ назначенъ началникъ на първата конна дивизия, а въ сщщото време и за инспекторъ на цѣлата българска конница. За този постъ генералъ Колевъ бѣ се готвилъ цѣлъ животъ. Тамъ единствено той чувствуваше, че ще намѣри своето призвание. Да застане начело на българската конница — това бѣ неговото съкровено желание. Голѣмата частъ отъ офицеритѣ кавалеристи вече го познаваха. А не малко отъ тѣхъ бѣха преминали и презъ неговата школовка. Отъ друга страна главното командване трѣбва да се е намирало подъ щастливо вдѣхновение, за да се спре на този толкова сполучливъ изборъ. За това назначение командувачиятъ третата армия въ Добруджа генералъ Тошевъ казва, че то е „най-сполучливото и най-сждбоносното, което главнокомандувачиятъ действащата войска е направилъ“.

Посрещнатъ отъ конницата съ възторгъ и ползуващъ се отъ голѣмото довѣрие на главното командване, генералъ Колевъ си даваше смѣтка за тежката отговорност, съ която се нагърбва като началникъ на конната дивизия. Изпълненъ съ това съзнание, той се залови още първитѣ дни следъ пристигането си за усилена работа. Тукъ, именно, той се прояви като голѣмъ организаторъ.

Първата и може би една отъ най-важнитѣ работи на единъ водачъ е да си подбере своитѣ първи помощници. Генералъ Колевъ знаеше това. Той бѣ отдавна отърсенъ отъ лични, роднински или отъ сантиментално естество влияния. Въ своя подборъ той се ръководѣше само отъ дълга и отъ способноститѣ. За първи свой помощникъ, за свой началникъ щаба той остави подполковникъ Ал. Кисъовъ, а за старши адютантъ въ щаба на дивизията взема майоръ К. Соларовъ. И двамата генералщабни офицери, и двамата излѣзли отъ кавалерията, и двамата

преминали школовката на генералъ Колевъ, когато той командуваше лейбъ-гвардейския коненъ полкъ. И въ тѣхния изборъ той не се излѣга.

Въ началото на месецъ май 1916 година, когато генералъ Колевъ прие новата си длъжностъ, една частъ отъ първата конна дивизия се намиралаше близу до румънската граница, а другата частъ бѣ разположена въ района София—Царибродъ. Въпрѣки това разпрѣснато разположение на своята дивизия, той не забрави, че само личнитѣ и непосредствени впечатления ще му дадатъ най-вѣрната картина за състоянието на неговитѣ полкове. Още сщщия месецъ той обиколи и прие всички полкове.

Началническиятъ съставъ безспорно бѣ отъ най-сщщественно значение. И той веднага направи необходимитѣ промѣни. А тѣ, колкото и бързо направени, бѣха резултатъ на основни и твърде сложни проучвания. Независимо отъ личнитѣ качества на всѣки офицеръ, генералъ Колевъ държеше и за хармонията въ отношенията на офицеритѣ отъ всѣки полкъ. А отъ неговото прозорливо око нищо не можеше да се изплъзне.

Следъ като направи промѣнитѣ, генералъ Колевъ издаде нѣколко заповѣди, съ които даваше указания и насоки на възпитанието.

Истински кавалеристъ и яздачъ още отъ дете, генералъ Колевъ обичаше конетѣ, обичаше ги той като своитѣ войници. И затуй една отъ първитѣ му грижи бѣ попълването на конския съставъ и подмѣняване на станалитѣ вече негодни. Какъ се радваше той на стройнитѣ ескадрони. И колкото тая му радостъ бѣ искрена, толкова и наблюдателното му око не търпѣше слабото и негодното.

Известно е, че конницата е представителка на хладното орѣжие. Въ по-малки или по-голѣми конни маси, тя използва своята бързина и гѣвкавостъ, за да се нахвърли въ страшна сѣчь. Доскоро конницата действуваше изключително въ коненъ строй. Съ въвеждането на бездимния барутъ бойното поле опустѣ или по-право войскитѣ на бойното поле станаха невидими. А заедно съ това огнената сила на пехотния, картеченъ и артилерийски огънь презъ последната война доби огромни размѣри.

При това положение нѣкои военни капацитети изключваха вече възможността конницата да действа въ една съвременна война. Нейната роля е вече изиграна, казваха тѣ. За нея нѣма мѣсто въ днешната война. Когато развитието на огъня е добило колосални размѣри; когато точността на орѣжието е достигнала до съвършенство; когато разходътъ на куршуми и гранати е достигналъ до невъобразимо разточителство; най-сетне, когато пехотата е принудена да настѣпва бавно, съ кѣси прибѣжки и дори съ пълзене, появата и на най-малката конна маса въ коненъ строй би било лудостъ, проповѣдваха пакъ тѣ. И, въпрѣки всички тия аргументи, генералъ Колевъ не мислѣше така.

Той вѣрваше въ стратегическата и тактическа роля на конницата. Той бѣше убеденъ, че конницата и днесъ може да развие блестящи действия на самото бойно поле. Но въ сѣщото време, когато вѣрваше въ своята конница и когато искаше отъ нея блестящи действия, той мислѣше и за срѣдствата, съ които тя трѣбва да бѣде осигурена.

Съ своя широкъ погледъ генералъ Колевъ искаше да направи своята конница годна за борба при съвременнитѣ условия на войната. И не само това. Имайки предъ видъ и вѣроятния противникъ, предвидливиятъ генералъ предполагаше, че ще бѣде изправенъ да премѣри силитѣ си съ по-многобройната румѣнска конница, а по всѣка вѣроятностъ даже и съ руската. А количеството на враговетѣ той можеше да компенсира само съ качеството на своята конница. И за да осигури успѣха на бѣдещата тежка и неравна борба, упоритиятъ генералъ веднага се залови да ѝ предаде огнево превъзходство. За тая целъ къмъ конната дивизия се придадоха колояздачни роти, къмъ конната батарея се формира още единъ взводъ, а при всѣки коненъ полкъ се формира по още единъ картеченъ ескадронъ.

Въ своята организационна дейностъ генералъ Колевъ се спрѣ и върху най-слабата страна на конната дивизия — тила на обозитѣ. Собствено, това бѣше най-слабата страна и въобще въ цѣлата наша войска. На тила и обозитѣ винаги е гледано у насъ съ пренебрежение. Но най-голѣмо това пренебрежение е било по отношение на конницата. За обози, интендантство, снабдяване — никой не е искалъ и да мисли. Конната ди-

визия не е имала дори щатъ за своя тилъ! Започва се трескава работа и въ това отношение. И, разбира се, за краткото време и съ ограниченитѣ срѣдства, съ които се е разполагало, не е могло да се пристѣпи къмъ една правилна организация, а трѣбвало да се прибѣгне къмъ импровизация. И конницата, която има за свои основни качества бързината и подвижността, вмѣсто да бѣде снабдена за своя подвозъ съ камиони, трѣбвало да бѣде следвана отъ волски коли!

Доколко проникателното око на генералъ Колевъ обгръщаше цѣлия животъ и всестранната служба на една конна дивизия, достатъчно е да споменемъ само единъ фактъ. Той приемаше, че Добруджа ще бѣде бѣдещиятъ боенъ театъръ, кѣдето ще се развиятъ военнитѣ действия. Приемайки това предположение, той трѣбваше предварително да разреши и единъ въпросъ, колкото обикновенъ на пръвъ погледъ, толкова и важенъ въ своята сѣщностъ — въпросътъ за водоснабдяването въ безводна Добруджа, кѣдето единственитѣ източници за черпене вода бѣха рѣдкитѣ и твърде дълбоки кладенци. И затуй коннитѣ полкове бѣха снабдени своевременно съ повече кофи и вѣжета и съ достатъчно бѣчи за вода.

И всрѣдъ тоя кипежъ на организационна работа на двадесетъ и трети юлий дойде заповѣдъ за превозване на цѣлата конна дивизия къмъ румѣнската граница. Нѣколко дни влаковетѣ на изтокъ по централната линия бѣха изпълнени съ хора и коне. А само следъ десетъ дни цѣлата първа конна дивизия бѣ вече съсрѣдоточена въ околноститѣ на града Нови Пазаръ.

Тукъ се бѣ събрала на едно мѣсто една голѣма конна маса. Въ полувѣковната история на българската конница това бѣ рѣдко събитие. Било поради дълго господстващото гледище въ нашата войска, че българската конница е предназначена за масови действия съ голѣмъ размахъ; било поради твърде ограниченото схващане, че българската конница е предназначена главно за разузнавателна служба; било, най-сетне, поради твърде голѣмитѣ икономии, които се правѣха въ военнитѣ бюджети, нашата конница, попълнена по воененъ съставъ, твърде рѣдко бѣ събирана на общъ лагеръ. Последицитѣ отъ това изпъкнаха още отъ първия моментъ. Затрудненията, търканията въ всѣкидневната

служба и въ командването се забелязваха и отъ малки и отъ голѣми началници. Липсваше опитътъ и практиката у малкитѣ началници да действуватъ съ подѣленията си въ едно стройно и хармонично цѣло и, изпълнявайки получената заповѣдь, да се съобразяватъ и съ действията на другитѣ. Липсваше опитътъ и практиката и у голѣмитѣ началници да привеждатъ въ действие голѣмата маса на коннитѣ имѣ части.

А конницата трѣбва да бѣде годна за действие въ благоприятнитѣ моменти. Тия моменти, обаче, сѣ винаги скоротечни. Пропустнати, тѣ не се връщатъ. И както навсѣкѣде пропустнатитѣ благоприятни моменти скѣпо се изплащатъ, така и при конницата. Само че тукъ тѣ биха били изплатени отъ цѣлата войска.

Та нима следъ Лозенградъ, Люле-Бургасъ и Бунаръ-Хисаръ не бѣха пропустнати толкова благоприятни моменти за българската конница? Ние тукъ нѣма да се спираме на въпроса дали грѣшкитѣ се дължатъ на причини, лежещи въ самата конница — въ нейната подготовка и въ нейното командване — или голѣмитѣ пропуски въ използването на конницата се дължатъ на най-висшето командване на войската. Тукъ не е мѣстото за това изследване. Ние, обаче, и днесъ сме наклонни да допускаме, че, когато турската войска бѣше разбита и отстъпваше въ паническо бѣгство, българската конница можеше смѣло да преследва и безпрепятствено да заеме Чатаджанскитѣ позиции.

Тогава вратитѣ на Цариградъ биха били отворени за българската войска. Тогава войната срещу Турция би била свършена още презъ месецъ октомврий 1912 година.

Наистина, това сѣ предположения, но тѣ се потвърждаватъ и отъ самитѣ турци. Командирътъ на турския трети армейски корпусъ Махмудъ Мухтаръ паша, защитникътъ на Лозенградъ, пише дословно: „Благодарение на Бога, българитѣ не ни преследваха и тъй ни дадоха необходимото време да се преустроимъ...“ А Шерифъ паша е още по-категориченъ. Той признава, че: „Ако българитѣ бѣха запазили контактъ съ отстъпващата войска отъ Лозенградъ, тѣ можеха да унищожатъ турската войска, или поне, като не ѝ оставятъ време да се реорганизира, да влѣзатъ въ Цариградъ преди нея“.

Въ такъвъ случай нѣмаше да има Междусъюзническа война. А това значи, че само тоя фактъ, може би,

щѣше да промѣни колелото на историята въ наша полза и днесъ българскиятъ народъ щѣше да бѣде обединенъ въ една силна и могъща България.*

Голѣмиятъ водачъ на българската конница познаваше много добре пропустнатитѣ случаи. Тѣкмо затова той не искаше конницата подъ негово началство да пропустне нови сѣдбоносни моменти. И той използва още първитѣ дни следъ събиране на конната дивизия, за да произведе нѣколко упражнения. Задавайки бойни задачи, близки до действителнитѣ, изпълнявайки ги на мѣстностъ, близка на въроятния боенъ театъръ, на генералъ Колевъ оставаше да повтори безпогрѣшно тия задачи, когато му дойде времето при действителнитѣ бойни действия.

По такъвъ начинъ генералъ Колевъ успѣ да изглади търканията, да проведе своитѣ разбирания и да прокара единство въ възгледитѣ и действията на офицеритѣ отъ своята дивизия.

Цѣлиятъ месецъ августъ премина въ така наречената „малка война“ или маневри на цѣлата конна дивизия. Чрезъ тая малка война се завърши организационната и тактическа подготовка на конницата. И стана нѣщо повече. Ескадронитѣ и полковетѣ бѣха събрани въ една единствена единица. Но това не бѣше само едно механическо събиране. Задружнитѣ действия родиха близостъ между частитѣ. Общиятъ кавалерийски духъ направи сцеплението между всички конници неразривно. Единството въ принципитѣ обезпечи и единство въ действията. А надъ всичко това се издигаше огромниятъ авторитетъ и властната и непреклонна воля на генералъ Колевъ. И като прибавимъ оная безпредѣлна любовъ къмъ царъ и родина, която изпълваше сърдцата на всички — отъ простия конникъ до генерала, ние ще имаме вече достатъчна представа за първата конна дивизия въ навечерието на войната съ Румъния презъ 1916 година.

Заедно съ това ние ще имаме и една скица за голѣмия организаторъ генералъ Колевъ, който допринесе извънредно много за подготовката и организирането на нашата конница. А въ същото време той имаше и рѣдкия талантъ да ѝ вдѣхне она стихийенъ духъ, съ който тя записа безсмъртни страници не само въ историята на нашата конница, но и въ свѣтовната история.

*Точно така беше!

При това положение се тури край на „малката война“ за конната дивизия, за да започне истинската война, когато късно вечерта на тридесет и първи август се получи следната телеграма:

Войната съ Румъния ще бъде обявена утре сутринта, първи септември. Пригответе всичко да бъде готово по първа заповед да почнете военните действия.

КУРТБУНАРЪ

Беше втори септември 1916 година. А това бѣ вече вториятъ день отъ обявената война между България и Румъния. Нашата трета армия бѣ съсредоточена на добруджанската граница. А на северъ се простира широка и равна Добруджа, която бѣ люлката на Първото българско царство. Тая Добруджа, която въ зората на Третото българско царство трѣбваше да послужи за размѣнна монета на алчни съседи. Тая Добруджа, на която самитѣ румъни признаватъ нейния български произходъ.

Въ началото на 1913 година, когато румънскитѣ апетити бѣха изострени за нови български земи, въ Букурещъ се състоя короненъ съветъ, за да се опредѣлятъ претенциитѣ спрямо България. Изглежда алчността да е била безпредѣлна, за да се възмутятъ дори нѣкои отъ самитѣ румъни. Въ тоя короненъ съветъ министъръ Таке Йонеско въ своя апелъ къмъ „умѣреностъ“ е призналъ, че „въ Добруджа, въ Тулча бѣ българското възраждане, тамъ бѣ първото българско училище“. Това не попрѣчи, обаче, още същата година, когато всички наши съседи ограбваха злощастна България, и румънитѣ да заграбятъ нови български земи.

Тъкмо предъ тая Добруджа въ тоя день бѣ изправена нашата трета армия. Тамъ бѣха, именно, полковетѣ на четвъртата дивизия, чийто районъ само преди три години се простираше на северъ отъ сегашната граница и чиито полкове квартируваха до недавна въ заграбенитѣ сега отъ румънитѣ градове. А имаше и войници, чиито братя и родители сега се намираха отвѣдъ границата въ заграбенитѣ земи . . .

Войната бѣ обявена. Полковетѣ очакваха съ нетърпение заповѣдта да преминатъ границата и да освободятъ своитѣ братя отъ румънското робство.

Рано сутринта на втори септември съ туптещи отъ радостъ сърдца полковетѣ преминаха границата. Четвъртата дивизия и една бригада отъ първа дивизия бѣха насочени къмъ укрепления тетъ-де-понъ Тутраканъ, а другитѣ две бригади отъ първа дивизия бѣха насочени по-наизтокъ като заслонъ срещу войскитѣ, които бѣха се насочили откъмъ Силистра въ помощъ на тутраканския гарнизонъ. Въ същото време друга една колона настѣпваше откъмъ Варна къмъ Добричъ. При това положение на първа конна дивизия се възложи задачата да послужи за връзка между тия две отдалечени помежду си групи отъ армията, едната отъ които настѣпваше къмъ Тутраканъ, а другата — къмъ Добричъ. Въ изпълнение на тая задача тя получи заповѣдъ да настѣпи къмъ градъ Куртбунаръ и да го завладѣе.

Тъмни облаци покриваха тоя день небето и засѣняваха свѣтлото слънце. Каточели нѣкакви тъмни сили искаха да спратъ зората на свѣтлия день. И все пакъ зората изгрѣ.

И тъкмо когато изгрѣваше слънцето на новия день, ескадронитѣ на конната дивизия минаваха границата. Дивизията бѣ насочена къмъ градъ Куртбунаръ въ три колони. При авангарда на срѣдната колона се намираше и самъ началникътъ на дивизията генералъ Колевъ.

Развърната на широкъ фронтъ, още рано сутринта дивизията премина границата. Гѣстата мрежа отъ разезди и разузнавателни части, следвани отъ настѣпващитѣ колони, пометоха всички срещнати румънски части. Тѣй съ единъ замахъ бѣ разкъсана крайграничната завеса, която прикриваше разположенитѣ по-навътре ядра отъ румънската войска.

Не липсваха и по-сериозни опити за съпротива отъ румънска страна. Скоро, обаче, тя бѣ сломена. Цѣлото поле предъ широкия фронтъ на конната дивизия бѣ осѣяно съ отстъпващи малки колонки и блуждаещи отдѣлни войници. Тѣ всички бързаха, за да предадатъ своя ужасъ още отъ първия день, отъ първитѣ часове на войната.

Ако румънската войска е очаквала да настѣпи безпрепятствено въ България, както презъ 1913 година,

тя е почувствувала въ тоя денъ първото си разочарование. Наистина, и сега, както и преди три години, българската войска бѣ заангажирана отъ сериозни противници на югъ. Но тогава румънската войска имаше да се справи само съ женитѣ, децата и . . . кокошкитѣ. Тя не срещна нито единъ български войникъ. Това бѣше, може би, единствената война, регистрираната въ свѣтовната история, въ която се завладѣха цѣли градове, окупира се обширна област и се раздадоха купове съ ордени безъ да гръмне пушка! И сега, както преди три години, Румъния пакъ избра момента, когато България е силно ангажирана на югъ, за да я нападне въ гърба. Сега, обаче, България не остави гърба си съвършено откритъ. За тия, които сж свикнали да мародерствуватъ, и една малка частъ отъ доблестната ни войска е достатъчна, за да се справи съ тѣхъ.

Къмъ единадесетъ часа разузнавателната частъ, която се движеше предъ срѣдната колона, бѣспрѣна отъ разположената предъ Куртбунаръ румънска пехотна частъ. При получаване на това донесение генералъ Колевъ излѣзе веднага още по-напредъ и лично рекогносцира неприятелското разположение. Скоро той узна, че Куртбунаръ се отбранява отъ около една дружина съ картечници. Бръзъ, подвиженъ и смѣлъ, той веднага състави своя смѣлъ планъ. Противникъ на полумѣрките, той търсѣше винаги радикалното разрешение на въпроситѣ.

Неговиятъ планъ бѣ колкото простъ, толкова и смѣлъ. Съ авангарда на срѣдната колона, засиленъ съ пехотнитѣ роти и картечнитѣ части отъ лѣвата колона, и заедно съ конната батарея да ангажира силно противника отъ фронта, а съ дѣсната колона и главнитѣ сили отъ срѣдната колона да се обходятъ двата фланга, да се отрѣжатъ всички пътища за отстъпление и всичкитѣ сили на румънитѣ да се заловятъ въ пленъ.

Нужднитѣ заповѣди бѣха изпратени веднага до съответнитѣ началници. Скоро картечницитѣ и батареята задавиха противника съ огънь. Настѣплението по фронта се водѣше бавно, за да се даде време на дветѣ колони да извършатъ своя обходъ. Генералъ Колевъ наблюдаваше приковаването на румънитѣ откъмъ фронта и обхождането имъ откъмъ лѣво. Нашитѣ се бѣха вече доста приближили. Генералътъ, обаче, ставаше все по-неспо-

коенъ. Той още не виждаше появяването на дѣсната обходна колона.

Въ това време румънитѣ забелязватъ обграждането имъ откъмъ лѣво. Отдѣлни тѣхни войници почватъ да напускатъ окопитѣ. Скоро единичнитѣ бѣглеци увличатъ цѣли групи. Явно бѣ, че румънитѣ бѣха разколебани и се намираха предъ пълно отстъпление.

Моментътъ бѣ критически. Генералътъ очакваше тоя моментъ. Той знаеше, че той ще дойде, и затова забавянето на дѣсната колона го правѣше неспокоенъ. Неспokoйствието му ставаше още по-голѣмо, понеже това забавяне ставаше по непонятни за него причини и още повече като виждаше какъ се изплъзва готовата плячка. Тогава ескадронитѣ отъ срѣдната колона, които бѣха отдавна завършили своя обходъ, се появиха северно отъ града и се хвърлиха въ атака.

Това бѣ първата атака на нашата конница, въ чийто страшенъ вихъръ румънитѣ дадоха жертви — 63 изсѣчени и 75 пленени, а всичко останало се спасяваше въ паническо бѣгство.

Само обстоятелството, че ординарецътъ, който бѣ изпратенъ при дѣсната колона, по независещи отъ него причини се е забавилъ да предаде заповѣдта, дѣсната колона не можа да пристигне навреме и гарнизонътъ на Куртбунаръ избѣгна пълното пленяване.

Градътъ бѣ завладѣнъ за по-малко отъ три часа. Всички бѣха доволни. Недоволни бѣха само румънитѣ отъ своето поражение. Недоволенъ бѣ и генералъ Колевъ, защото само по една случайностъ цѣлиятъ гарнизонъ не падна въ пленъ.

Това бѣ първата среща съ врага и първа победа. И победата не бѣ малка. Това знаеше и самъ генералъ Колевъ. Той дори се зарадва при мисълта, че, ако пълната победа му се изплъзна, това се дължеше само на „случая“, но съвсемъ не и на врага.

И очитѣ му свѣтнаха, като си помисли, че може би още утре пакъ ще се срещне съ врага.

ПРИ КОЧМАРЪ

Ведро утро. Гърдитѣ се разтварятъ и поематъ лакомо свежия въздухъ, окжпанъ отъ вчерашния и нощения дъждъ. Погледътъ прониква далечъ, далечъ, като-

чели иска да надникне отвъд хоризонта, отвъд видимото, да проникне дори въ скрититѣ намѣрения на врага.

Въ едно ведро утро генералъ Колевъ се събуди съ бодъръ духъ, следъ като прекара първата нощъ отвъд границата въ неприятелската територия. Той си спомни първата среща съ врага и първата спечелена победа. Спомни си ясно и получената късно презъ нощта заповѣдъ за днесъ, трети септемврий 1916 година: да се утвърди съ конната дивизия при Куртбунаръ и да наблюдава посокитѣ, които водятъ отъ Куртбунаръ — на северъ къмъ Силистра, на североизтокъ къмъ Кубадинъ и на югоизтокъ къмъ Добричъ.

Да, точно така бѣ казано въ заповѣдта:

„Утвърдете се при Куртбунаръ и наблюдавайте“.

И въпрѣки това, ведрото утро каточели му подсказваше нѣщо по-друго. Възседналъ любимия си жребецъ „Пиринъ“, той се взираше далечъ къмъ всички хоризонти. И въ единъ моментъ почувствува се унесенъ, летещъ на крилетѣ на своитѣ мисли и единички желания — да намѣри врага и да се справи съ него.

А въ това време конната дивизия бѣ разположена въ Куртбунаръ и въ околнитѣ села. Полковетѣ почиваха, не смущавани отъ нищо. Далечнитѣ разезди бѣха тѣхнитѣ очи и пипала, изпратени твърде много напредъ въ всички посоки. А отъ тѣхъ никакви тревожни сведения нѣмаше. Само откъмъ Добричъ се получаваха нѣкаквинейсни още сведения за присѣствие на противникъ.

Скоро, обаче, спокойствието бѣ нарушено. Донесенията даваха вече все по-опредѣлени сведения. Една отъ разузнавателнитѣ части успѣла да предизвика врага, който развърналъ силитѣ си и се разкрилъ. Това и търсѣха нашитѣ разузнавачи. Задържайки съ бой настѣпление на румѣнитѣ, началникътъ на разузнавателната частъ изпрати бързо донесение.

Въ сѣщото време щабътъ на конната дивизия проучваше сведенията отъ разнитѣ донесения. И докато още се гадаеха намѣренията на противника, къмъ единадесетъ часа се получи донесението за настѣпление на една колона откъмъ Добричъ. Когато тя стигнала при село Конакъ, разузнавателниятъ ескадронъ и картечницитѣ предизвикали врага и го заставили да се развърне и да

разкрие силитѣ си. Оказало се, че това сѣ около две румѣнски дружини, които настѣпватъ къмъ село Кочмаръ.

За щабъ на дивизията стана очевидно, че румѣнската колона настѣпва къмъ Куртбунаръ. А генералъ Колевъ имаше за задача именно отъ Куртбунаръ да пази фланга на нашитѣ войски, които действаха срещу Тутраканъ. Какъ и къде ще пази тоя флангъ, ето тукъ, именно, всѣки началникъ ще прояви своята индивидуалностъ и своето изкуство.

Колкото и голѣмъ началникъ да бѣше генералъ Колевъ, надъ него стоеха още по-голѣми началници. Той даваше заповѣди, но заповѣди и той получаваше и изпълняваше. А изпълнението и на най-простата заповѣдъ не става по шаблонъ.

Има нѣкои, които съ своя ограниченъ погледъ се чувствуватъ приковани къмъ буквата на заповѣдта. За тѣхъ е невъзможно да я обгърнатъ всестранно и да се проникнатъ отъ нейния духъ. И ако понѣкога умственитѣ имъ крѣгозоръ се издигне малко надъ тѣсногрудото буквоедство, тѣхниятъ полетъ се сковава отъ още по-страшната напасть — отъ страха предъ отговорностъ. А тия посрѣдствени хорица често пѣти успѣватъ да се издигнатъ високо по военната и държавна йерархическа стълба! На тоя страхъ отъ отговорностъ сѣ дължали и се дължатъ множество малки и голѣми злини. На тоя страхъ отъ отговорностъ България дължи и най-голѣмитѣ си нещастия.

А генералъ Колевъ не бѣше нито буквоедецъ, нито страхливецъ предъ отговорността за своитѣ действия. Той имаше широкъ погледъ въ преценката си, смѣлостъ въ решенията си и доблестъ както за изпълнението, така и за да посрещне последствията имъ.

Ако бѣше отъ типа на посрѣдственитѣ хорица, той прекрасно можеше да се скрие подъ сѣнката на заповѣдта: Утвърдете се при Куртбунаръ и наблюдавайте! Да, той щѣше да се „утвърди“, да „наблюдава“ и да чака тамъ да дойде противникътъ. Генералътъ, обаче, не бѣше отъ тѣхъ.

Той прецени, че е по-изгодно за насъ да запази фланга на нашитѣ войски, като унищожи врага при по-неблагоприятни за него условия. И затова, вмѣсто да остане прикрепенъ къмъ Куртбунаръ, за да го пази, той реши да настѣпи веднага.

и нека удържи!

Съображения, преценка, решение — всичко това ставаше въ главата на генералъ Колевъ съ кинематографическа бързина. А веднажъ решението взето, заповѣдитъ последваха:

— Конницата да се приготи веднага за настѣпление.

— Пехотнитѣ части и пешитѣ картечни ескадрони да се нахранятъ и веднага да се съсредоточатъ въ Куртбунаръ.

А въ това време неговитѣ генералщабни офицери не му бѣха нуждни при него.

На старшия адютантъ майоръ К. Соларовъ той заповѣда да излѣзе напредъ, за да рекогносцира мѣстността, на която предстоеше да се развие боятъ, и да узнае какво е положението къмъ Кочмаръ.

На началникъ щаба подполковникъ Ал. Кисъвъ той даде още по-деликатна задача — да отиде при командира на четвъртата конна бригада и да му обясни положението и решението за действие.

Въ сѣщото това време ескадронитѣ трескаво се приготвятъ. Чува се конски тропотъ, препускане на ординарци. А далечъ отъ изтокъ се долавятъ артилерийски гърмежи и глухъ картеченъ грохотъ.

Населението неспокойно надничаше отъ прозорци-тѣ. Плахи погледи се отправиха къмъ войнитѣ. Взираха се въ тѣхнитѣ лица, въ лицата на офицеритѣ. Като чели искаха да отгатнатъ това, което става, и още повече това, което ще стане. Злокобни мисли ги смущаваха. Тѣ знаеха, че сѣдбата на българскитѣ войници е и тѣхна сѣдба. Наистина, веселитѣ и самоувѣрени лица на войнитѣ ги успокояваше донѣкъде, но... нали това е война!

Най-сетне, дветѣ конни бригади и придаденитѣ пехотни и колояздачни части бѣха на пѣтъ къмъ Кочмаръ.

Отъ рекогносцировката на майоръ Соларовъ се узна, че румѣнскитѣ авангардъ е заелъ вече село Кочмаръ, а главнитѣ сили на румѣнската колона били по-назадъ — при село Конакъ Куюджикъ — на почивка.

Нашитѣ пехотни части бѣха вече приближили до Кочмаръ, а презъ това време румѣнскитѣ авангардъ все още губѣше времето си и се бавѣше въ селото. Моментътъ бѣ благоприятенъ, но и кратъкъ, може би. Трѣбваше да се действува бързо. Мълния проблесна

въ главата на генералъ Колевъ и планътъ се очерта: съ пехотнитѣ части да ангажира авангарда по фронта, докато едната бригада го обходи, прегради и унищожи, а въ сѣщото време другата бригада да се нахвърли върху главнитѣ сили, за да имъ попрѣчи да подкрепятъ авангарда.

Тогавъ, именно, се реши сѣдбата на румѣнската колона. Безъ да губи нито мигъ, генералъ Колевъ заповѣда:

— Пехотнитѣ и картечни части заедно съ конната батарея да настѣпятъ веднага срещу неприятелския авангардъ при Кочмаръ и да го заангажиратъ силно по фронта, докато конницата го обходи, обгради и плени.

А за да бѣде още по-сигуренъ, че планътъ му ще бѣде проведенъ съ успѣхъ, той повѣри общото командване на всички тия части на своя старши адютантъ майоръ К. Соларовъ.

— Четвърта бригада „да настѣпи северно и източно отъ село Конакъ Куюджикъ съ цель да ангажира и атакува челото на главнитѣ сили на противника, за да имъ попрѣчи да взематъ участие въ боя, който ще се развие при Кочмаръ“.

А когато четвърта бригада заеме изходното си положение, генералъ Колевъ начело на първата бригада трѣбваше „да извърши най-смѣлия, най-важния, но и най-рискования манѣвъръ за момента — обхващането на цѣлия авангардъ и унищожението му“.

Още къмъ три часа следъ обѣдъ нашитѣ пехотни части бѣха започнали боя по фронта. Пехотинци, картечници, артилериисти — всички откриха едновременно огънь. Съ тоя огненъ дѣжъ румѣнитѣ получаваха своето бойно кръщение. Ефектътъ, обаче, трѣбва да е билъ твърде силенъ за тѣхъ, защото не издържаха дълго това първо бойно кръщение. Забеляза се, че отдѣлни войници се оттеглятъ, а скоро и цѣли групи започваха да ги последватъ.

— Отстъпватъ! — чува се радостенъ шепотъ.

А въ това време нашитѣ войници забелязватъ на отсрещния скатъ гѣста маса конница.

— Тамъ е генералътъ. Ще имъ отрѣже пѣтя, — говорѣха високо войнитѣ.

— Ще ги плени, — добавяха други.

А тамъ, наистина, бѣше генералътъ заедно съ първата конна бригада, която заобикаляше отъ изтокъ селото Кочмаръ.

Майоръ Соларовъ забеляза отстъплението на румънитѣ, забелязваше и обхода на нашата конница. И, за да прикове румънитѣ къмъ мѣстата имъ до завършване на обхода, той заповѣда енергично настѣпление.

Идейната връзка между генералъ Колевъ и неговитѣ помощници бѣ толкова силна, че, следвайки духа му, тѣ често пѣти изпреварваха заповѣдитѣ му. Тѣй стана и сега. Веригитѣ се носѣха вече напредъ, когато майоръ Соларовъ получи заповѣдъ „да настѣпни енергично“.

Противникътъ посрещна настѣплението съ слабъ огънь. Явно бѣ, че той бѣше вече разколебанъ. Не бѣше изминало още половинъ часъ отъ началото на настѣплението и нашитѣ предни вериги влѣзоха въ запаленото отъ румънитѣ село Кочмаръ.

Всрѣдъ пламъцитѣ на горящото село започна началото на страшната кървава драма при Кочмаръ. Притиснати отъ фронта, румънитѣ бѣха принудени бързо да отстъпятъ. Но въ своята безсилна злоба тѣ се отдадоха на безчинства и палежи. Изплашени, обаче, отъ преследването на нашитѣ и ужасени отъ собственитѣ си злодеяния, румънитѣ потърсиха спасение въ бѣгство. Едни бѣгаха къмъ дола източно отъ селото, а други на югъ къмъ гората. Тѣ всички бѣгаха, като се надѣваха само на бързината на своитѣ крачки. Тѣ бързаха главолмно къмъ своята гибель...

Когато приближиха дола, тѣ се спрѣха вцепенени. Съ ужасъ видѣха отсреща българска конница. Единъ моментъ останаха неподвижно. После обръщатъ грѣбъ и тѣлпитѣ се втурватъ обезумѣли къмъ гората — единствената още свободна посока. Съ последни сили румънитѣ приближаватъ спасителната гора. Но тъкмо въ тоя моментъ предъ тѣхъ се спусна гѣста огнена завеса — това бѣ гѣстиятъ преграденъ огънь на конната батарея.

Човѣкъ би предположилъ, че нѣкакъвъ тайнственъ режисьоръ ръководѣше действията на тая историческа драма. И тъкмо въ най-критическия моментъ той поста-

вяше нови и все по-нови изненади за врага. Тоя тайнственъ режисьоръ бѣ генералъ Колевъ.

И ето, генералътъ дава знакъ, сѣщо като въ театра, и тежката огнена завеса се вдига. Разкрива се сцената за последното действие на драмата. Тукъ режисьорътъ се явява и като главенъ херой начело на ескадронитѣ отъ първата бригада. Започва страшна сѣчь, незаписана въ лѣтописитѣ на историята. Развихренитѣ стихии, които човѣкъ носи въ себе си, намѣриха отдушникъ и бѣ невъзможно вече да бждатъ спрѣни. Напраздно генералътъ викаше „стой“, „стига“. Накипѣлата мѣсть срещу „кокошкаритѣ“ отъ 1913 година трѣбваше да се излѣе, за да запомнятъ поколѣннията какъ се наказватъ изнудвачитѣ.

И когато тукъ всичко бѣ разчистено, забелязана бѣ групата къмъ гората. Ескадронитѣ се понасятъ бързо къмъ тѣхъ. Но още преди тоя моментъ тѣзи нещастници бѣха вече живи трупове. Нѣми свидетели на току-що разиграната сцена, тѣхната съпротива бѣ парализирана. Още отдалечъ, когато видѣха приближаващитѣ ескадрони, тѣ хвърлиха орѣжието си и се предадоха.

Меднитѣ трѣби процепиха въздуха съ сигнала „сборъ“. Атаката бѣ свършена. Ескадронитѣ пристигатъ стройни, каточе нищо не се е случвало. Само засмѣнитѣ лица и блестящитѣ очи издаваха преживѣнитѣ вълнения и изпитваната радостъ отъ пълната победа, която имъ даде въ пленъ цѣлия румънски авангардъ.

Смѣлиятъ ударъ на генералъ Колевъ бѣ толкова потресаващъ, че главнитѣ сили на румънитѣ останаха нѣми свидетели на пълния разгромъ на своя авангардъ. Намиращи се само на нѣколко километра отъ полесражението, тѣ не само не го подкрепиха, но още сѣщата вечеръ отстъпиха въ безредно бѣгство и създадоха смутъ въ румънското командване. Тая блѣскава победа оказа решително влияние не само за безнаказаното заемане на Добричъ, но сѣщо и за по-нататѣшнитѣ действия въ Добруджа.

Бойното поле представяше страшна гледка. И все пакъ тя е достойна за четката на вдъхновения художникъ и за перото на поета. Следитѣ отъ конния бой сѣжъ страшни и все пакъ той „при Кочмаръ ще бжде примѣръ и източникъ за поука на бждещето“.

* Тукъ беше и зрелищно при
българския отъ Кочмаръ!

Въ същото това време при Карапелитъ се разиграваше друга драма. Четвърта конна бригада, както знаемъ, бѣ насочена срещу главнитѣ сили на румънската пехотна бригада. Но случи се тъй, че около четиристотинъ конници отъ шести коненъ полкъ се хвърлиха въ атака срещу четири хиляди румънски пехотинци.

Тая шепа конници не познаваше прегради, защото всѣки конникъ бѣ стихия. Съ единъ замахъ, като съ просто подухване, тия конници разжсаха румънската охрана, прегазиха първата имъ линия и съ сѣщия устремъ се намѣриха всрѣдъ редоветѣ на главнитѣ имъ сили, десетъ пѣти по-многобройни отъ тѣхъ. Устремени като хала, конниците сѣчеха, мушкаха, ужасяваха. Сабии блѣсваха, кръвъ шуртѣше, стонове на умиращи заглѣхваха. И все пакъ хиляди, нѣколко хиляди още румънски войници бѣха здрави тѣломъ и още недокоснати отъ острието на сабитѣ. Но тия хиляди се размърдаха, залюлѣха се като море и, разтърсени отъ могъщия духъ на тая шепа конници, потърсиха спасение въ безредно паническо бѣгство.

Генералъ Колевъ остави бойното поле и се отправи къмъ Кочмаръ. Тамъ бѣше вече построена конната дивизия и придаденитѣ къмъ нея части. Генералътъ преминава предъ фронта. Всички погледи сѣ вперени въ него. Какво можеше да имъ каже той въ този именно моментъ? Той не обичаше никога да говори. А сега и най-силнитѣ думи биха били слаби предъ извършения подвигъ. Каквото имаше да имъ каже, тѣ го бѣха разбрали и извършили. И голѣмиятъ полководецъ даде изразъ на своя възторгъ и на своята благодарностъ съ две само думи:

— Здравѣйте, юнаци!

Доловетѣ и върховетѣ още разнасяха дружния отговоръ, когато генералътъ се приближи къмъ румънскитѣ пленници. Единъ румънски майоръ подаде на тѣхния езикъ нѣкаква команда. Около хиляда пленници впериха своитѣ погледи въ генерала. И въ тия погледи на пълна покорностъ бѣ вложено едно единичко желание — желанието да отгатнатъ волята на победителя.

Генералъ Колевъ имъ заговори и никога, може би, тѣзи хора не сѣ поглѣждали тъй жадно всѣка отправе-

на имъ дума, както думитѣ на генерала. А тѣ разбраха неговитѣ думи, не само защото той имъ говорѣше на тѣхния румънски езикъ, но защото думитѣ му пробудиха тѣхната съвѣсть за извършенитѣ злодеяния. Много очи овлажнѣха. Сълзи трептѣха.

Победителъ на бойното поле, генералъ Колевъ покоряваше и сърдцата на враговетѣ.

Настана вечеръ. Всичко бѣ тихо и спокойно. Късно вечерта генералъ Колевъ съ своя шабъ се връщаше отново въ Куртбунаръ. При тропота на конетѣ женитѣ и мъжетѣ съ лампи въ рѣще отново се взираха въ минаващитѣ конници. И когато познаха генерала, лицата имъ засияха отъ радостъ, очитѣ заблестѣха отъ гордостъ, душитѣ имъ се изпълваха съ безкрайна благодарностъ.

ОСВОБОДИТЕЛИ И ОСВОБОДЕНИ

Два дни се бѣха вече минали, откогато нашата конница премина добруджанската граница. А вече две победи нейниятъ генералъ спечели. И при това какви съкрушителни победи!

Споменитѣ за Куртбунаръ, Кочмаръ, Карапелитъ сѣ още тъй прѣсни. Та това бѣ само снощи! Конетѣ не сѣ още отморени, отъ сабитѣ още се струи кръвъ, а дѣсницитѣ още сѣ изтрѣпнали отъ страшната сѣчъ. При това и главитѣ още сѣ замаяни отъ сладостната упойка на победата.

Утрото на четвърти септемврий бѣ хладно, студено. А току-що полученитѣ сведения бѣха изстудяващи. Разузнавателнитѣ части съобщаваха за появяването на руски разезди. Скоро се получи съобщение, че цѣлъ полкъ руска конница настѣпвалъ на югъ.

Не само войницитѣ, но и офицеритѣ станаха сериозни. Споменитѣ се занизаха. Старитѣ хора бѣха разказвали за казацитѣ. Страшни и смѣли, тѣ нѣмали равни на себе си. Отъ малки още тѣ препускали своитѣ буйни коне. Препускали на воля по безбрѣжнитѣ руски степи. А дългитѣ имъ остри маждраци ги правѣха още по-страшни. Нѣмаше конница въ свѣта, която да се мѣри съ тѣхната сила. Така разказваха старитѣ хора, кои-

то бѣха слушали за тѣхнитѣ дивни подвизи и сами ги бѣха виждали.

О, да бѣха само румѣнитѣ, нашитѣ конници лесно биха се разправили съ тѣхъ. Но какъ ще се справятъ съ тия страшни казаци?

Нашитѣ офицери, а най-много генералътъ, бѣха твърде замислени. Нѣщо ги гнетѣше. Не бѣше, обаче, легендарната сила на казацитѣ, която ги смущаваше. О, ако това бѣха татари, и десетъ пѣти по-страшни да бѣха, нашитѣ конници не биха се замислили да имъ излѣзатъ насреща. Не отъ силата имъ се боеха. А това бѣ само отъ факта, че сѣ руси. Та нали руситѣ сѣ нашитѣ освободители? Ще вдигне ли рѣка нашиятъ войникъ срещу своитѣ освободители-руси? Ето въпросътъ на въпроситѣ, който занимаваше нашитѣ голѣми началници.

И наистина, това бѣ единъ голѣмъ въпросъ. Може ли бащата да разполага съ живота на своитѣ деца, следъ като ги е създалъ? Може ли освободителътъ да разполага съ живота и сѣдбата на тия, които той е освободилъ?

Право или криво, въ душата на българския народъ бѣ заседнало дълбоко чувството на признателностъ къмъ неговитѣ освободители — руситѣ. И на това чувство на признателностъ генералъ Колевъ трѣбваше да противопостави още по-силното чувство — любовта къмъ родината. Най-после, ние бѣхме у дома си. Това бѣха руситѣ, които трѣгнаха отъ далечния северъ, преминаха Дунава и се опитаха да навлѣзатъ въ България, въ нашитѣ родни огнища. Нашиятъ войникъ се стресна. Той обичаше руситѣ. Но той обичаше още повече родната си земя и скѣпѣше своята свобода.

Обстоятелствата на война се измѣнятъ тъй бързо и още повече се промѣнятъ настроенията. Донесенията за появата на казацитѣ предизвикаха живи вълнения за предстоящата среща съ тѣхъ. Но тъкмо въ разгара на тия вълнения генералъ Колевъ бѣ изправенъ предъ нова обстановка. Още сутринта той получи радиограма, съ която му се съобщаваше, че се почва атаката на укрепления тетъ-де-понъ Тутраканъ. А заедно съ това той получи и своята задача — конната дивизия да бѣде гото-

ва да окаже пълно съдействие на бригадата, която пази фланга и тила на нашитѣ войски откъмъ Силистра.

Събитията, обаче, се развиватъ често тъй бързо, че това, което е било много целесъобразно въ даденъ моментъ, само следъ нѣколко часа става вече неумѣстно. Понѣкога дори минутитѣ могатъ да преобърнатъ наопаки всички предвиждания и проекти.

Въ единадесетъ часа и петдесетъ минути генералъ Колевъ получава нова заповѣдъ. Вмѣсто на северъ и на западъ, става нужда конната дивизия да бѣде насочена тъкмо на изтокъ. Владението на Добричъ бѣ необходимо за по-нататъшното развитие на военнитѣ действия въ Добруджа. И затова командването на трета армия бѣ насочило къмъ тоя градъ наши войски отъ шеста дивизия и отъ Варненския укрепенъ пунктъ. За съдействие именно на тия войски сега трѣбваше да бѣде насочена конната дивизия.

Въ дванадесетъ часа, само десетъ минути следъ получаване заповѣдта, коннитѣ ординарци вече хвърчиха къмъ полковетѣ съ тая заповѣдъ. И когато всички разпореждания бѣха направени, дойде редъ и до генералщабнитѣ офицери отъ щаба на дивизията. Генералътъ се обръща къмъ първия си помощникъ — подполковникъ Ал. Кисювъ и му дава бързо нареждане да установи връзката съ шеста дивизия, която скоро бѣ пристигнала на добруджанския фронтъ. Следъ това се обръща и къмъ старшия си адютантъ майоръ К. Соларовъ. Него изпраща съ нѣколко конници въ самостоятеленъ разездъ въ посока къмъ Добричъ, за да събере последни сведения за противника и за мѣстността.

Още сѣщата вечеръ конната дивизия наближи Добричъ. Тя завърши цѣлия си дневенъ походъ, нейнитѣ разезди влѣзоха и въ града, но той билъ изпразненъ и отъ последния неприятелски войникъ.

Това станало още снощи, трети септемврий. А именно на трети септемврий следъ обѣдъ конната дивизия изтрѣгна класическитѣ победи при Кочмаръ и Карапелитъ. Именно снощи остатѣцитѣ отъ разбитата румѣнска бригада се спасиха въ бѣгство, за да разказватъ съ ужасъ и трепетъ за хвърковатитѣ български ескадрони. За нашитѣ войници тия разкази бѣха съвършено излишни. На следния день тѣ видѣха съ очитѣ

си следитъ отъ съкрушителния разгромъ. Захвърлено-то оръжие и снаряжение очертаваха следитъ на това страшно паническо бѣгство. Но паниката трѣбва да е била толкова голѣма, че цѣлъ бивакъ бѣ оставенъ непожтнатъ, а едно оръжие и две ракли, пълни съ гранати, бѣха изоставени.

А не бѣха само материалнитѣ жертви, които поне-соха румънитѣ. Моралнитѣ ефекти бѣха съ много по-тежки последици. Една отъ тѣхъ бѣше и отстъпление-то отъ Добричъ още сѣщата тая вечеръ. И тъкмо затуй настѣплението на нашитѣ войски презъ тоя день къмъ Добричъ и заемането му отъ тѣхъ се извърши безъ да гръмне пушка.

И ако за заемането на Добричъ не стана нужда отъ съдействието на конната дивизия, все пакъ нейниятъ походъ презъ тоя день не бѣ безъ полза. А може би тѣй маловажнитѣ на пръвъ погледъ събития презъ тоя день бѣха отъ сѣдбоносно значение за развой на по-последнитѣ бойни действия въ Добруджа.

Ние вече знаемъ, че още къмъ обѣдъ конната дивизия трѣгна въ походъ къмъ Добричъ. Напредъ се движеше авангардътъ, той се охраняваше отъ завеса разезди. Скоро почнаха да се получаватъ донесения за появата на неприятелски разузнавателни части. Двама противници вървѣха единъ срещу други. Тѣ се бѣха приближили вече толкова, че ясно се очертаваха силуетитѣ на отдѣлнитѣ яздачи. И тогава предъ нашитѣ конници се явиха истински казаки съ тѣхнитѣ дълги пики. Това не бѣха вече приказни образи, рисувани съ всичката волностъ на фантазията и легендитѣ. Това бѣха самитѣ тѣ, живитѣ, истинскитѣ казаки. Действителността, колкото и неприятна и дори страшна да бѣ, вече е отърсена отъ неизвестността. Булото на тайнствената мистичностъ падна.

И тогава дойде развързката на мъчителната драма. Драмата, която изправяше единъ срещу другъ освободители и освободени, настрѣхнали въ борба за животъ и смъртъ. Драмата, която смущаваше толкова много началницитѣ отъ дветѣ страни и която измѣчваше простия войникъ. А тая развързка дойде тѣй леко и тѣй естествено, защото другъ изходъ нѣмаше. Нѣкакъвъ

гениаленъ режисьоръ бѣ я подготвилъ психологически именно къмъ тоя изходъ.

Рускитѣ разезди бѣха многобройни. Тѣ се състояха отъ по 20-30 души. А нашитѣ бѣха само отъ по нѣколко конници. Но нито численото превъзходство, нито дългитѣ пики, които стѣрчиха надъ главитѣ на казацитѣ, не стрѣскаха нашитѣ. Колкото нашитѣ кавалеристи по-рано бѣха смущавани отъ приказния образъ на страшнитѣ казаки, толкова сега тѣ се чувствуваха спокойни предъ самата действителностъ.

И когато разездитѣ отъ дветѣ страни се приближаваха едни къмъ други, нашитѣ не виждаха предъ себе си нищо друго освенъ врагъ, който идваше, за да се нахвърли върху тѣхъ. Тогава нашитѣ конници бързо савляха карабинитѣ си и, както сѣ на конетѣ, насочваха ги къмъ врага, спокойно се премѣрваха въ него и бърже го обстрелваха, сѣщо както бѣха обучавани. Казацитѣ най-малко очакваха такъвъ отпоръ. Изненадани отъ това, тѣ бързо обръщаха назадъ и съ бѣгство търсѣха спасение, следъ като оставяха по нѣколко убити и ранени свои другари.

— Бѣгатъ бе, бѣгатъ, та се кжсатъ, — казваха гордо нашитѣ разузнавачи-конници на своитѣ другари отъ главнитѣ сили.

А вечеръта, когато се прибраха, бѣха донесени и първитѣ трофеи. Войницитѣ разглеждаха съ любопитство дългитѣ пики, или маждрацитѣ, както ги наричаха нашитѣ. Край тѣхъ се занизаха разказитѣ на участницитѣ при първата среща. И започнаха да падатъ едно по едно одеянията, съ които бѣ забуленъ сѣщинскитѣ мистиченъ образъ на казацитѣ. Тогава отъ внушаващитѣ мистиченъ страхъ и легендарна сила казаки не остана ни поменъ. И когато очитѣ на всички ги видѣха въ пълната голота на това, което тѣ действително представятъ, конницитѣ, участвували при първата среща, избухнаха въ непринуденъ смѣхъ:

— Бѣгатъ бе, бѣгатъ, та се кжсатъ!

Тѣй мина кризата, създадена при неизвестността преди първата среща на освободители и освободени. Самочувствието на нашитѣ кавалеристи бѣ повишено. Развързката за силата на казацитѣ въ тѣхнитѣ души и тѣхното съзнание бѣ проясена. Проясненъ бѣ вече

погледът и на главния режисьоръ, който подготвяше съвършено тънко и неуловимо психологическите предпоставки за тая първа среща. Сега генералъ Колевъ бѣ вече спокоенъ.

И когато късно сѣщата вечеръ се получи донесения за настѣпленieto на цѣла дивизия руска конница въ южна посока къмъ Куртбунаръ, генералъ Колевъ се усмихна самодоволно. Въ сѣщия мигъ той реши да излѣзе самъ срещу руската конница, която по многобройност далечъ надминаваше нашата. И затуй по своя инициатива той трѣгна още сѣщата нощъ за Куртбунаръ. За да даде възможностъ, обаче, на своитѣ войници да отпочинатъ малко, следъ като бѣха извършили презъ деня походъ отъ 40—50 километра, той заповѣда дивизията да трѣгне въ три часа презъ нощта.

Щабътъ на третата армия по това време се намираще далечъ назадъ. Връзката съ конната дивизия бѣ трудна, а още повече, когато тя се намиралаше въ движение. Сѣществуваше, обаче, „нѣщо“, което унищожаваше всѣ какви трудности. Нѣщо повече. Унищожаваша се грамадни разстояния безъ услугата на никакви технически сръдства. Това „нѣщо“ привърженицитѣ на телепатията могатъ да го обяснятъ по своему. Но това не бѣше друго, освенъ идейното единомислие и родство въ характера. Тогава, наистина, разстоянието нѣма никакво значение. Тогава двама началници ще мислятъ еднакво и ще могатъ да действуватъ по сѣщия начинъ. А че това може да бѣде и въ действителностъ, потвърдяватъ фактитѣ. Когато генералъ Колевъ вземаше сѣщо своето решение при Добричъ, генералъ Тошевъ вземаше своето решение при Разградъ. Дветѣ решения, обаче, бѣха напълно еднакви.

Вече цѣлъ часъ нашата конница бързаше презъ нощта къмъ Куртбунаръ, и едва тогава се получи заповѣдь тя да отиде тамъ.

Когато генералъ Колевъ получи тая заповѣдь, той се усмихна доволенъ, че не само мисли като своя началникъ, но е и постѣпилъ както той желае.

А малко по-късно, когато генералъ Тошевъ се научи, че генералъ Колевъ вече е билъ трѣгналъ, преди още той да бѣ получилъ заповѣдта, очитѣ мусвѣтнаха отъ радостъ и възторгъ отъ инициативата на генералъ Колевъ.

Тѣй освободенитѣ се показаха достойни за свободата си, макаръ и противъ волята на своитѣ освободители.

ПОДЧИНЕНЪ И НАЧАЛНИКЪ

Следъ като бѣ вървѣла цѣлата втора половина на нощта, конната дивизия пристигна отново въ Куртбунаръ на пети септемврий сутринта. Тукъ тя се нагърби съ старата си задача — да поддържа връзката между дветѣ групи на нашитѣ войски, при Тутраканъ и при Добричъ, като въ сѣщото време охранява фланга и тила на нашитѣ войски при Тутраканъ. Но заедно съ старата задача отъ тая нощъ изпъкна и нова. Съ появяването на руската конница нашата конна дивизия трѣбваше да бѣде готова всѣки мигъ да се разправи съ нея.

При това положение Куртбунаръ добиваше важно значение, особено поради централното си мѣстонахождение. Преценявайки всичко това, командувачиятъ трета армия засили конната дивизия съ две дружини и една батарея.

Генералъ Тошевъ бѣ началникъ на генералъ Колевъ. Това, обаче, никога презъ съвмѣстнитѣ имъ действия не е попрѣчило на началника и на подчинения да се ползватъ съ взаимно довѣрие и взаимно уважение. И тъкмо затуй, може би, тия отношения будятъ общъ интересъ.

Точно тоя день между двамата се размѣниха телеграми, които подчертаватъ ясно именно тия отношения.

Още сутринта на пети септемврий генералъ Колевъ получи отъ своя началникъ бърза телеграма:

„Съ изпратенитѣ ви подкрепления — две дружини и една батарея — вие сте достатъчно силенъ да пометете появилитѣ се неприятелски конни части. Опирайки се на Куртбунаръ, действайте решително и отблъснете наближилитѣ се предни неприятелски конни части, като по възможностъ ги отхвърлите въ северна посока и разузнаете за движението на неприятелскитѣ части задъ фронта на тази конна дивизия“.

По духъ и категоричностъ тая заповѣдь бѣ ясна — да се настѣпи смѣло.

Тукъ ще направимъ една малка забележка. Този, който даваше заповѣдта, бѣ преценилъ обстановката по картата и бѣ вземалъ своето решение възъ основа на писменитѣ донесения. Този пъкъ, който трѣбваше да изпълни заповѣдта, трѣбваше да се съобразява съ действителната обстановка на самия боенъ театъръ.

„Действайте решително“ и „отхвърлете въ северна посока“ противника, се казва въ заповѣдта. Нищо по-ясно и по-категорично. Но генералъ Колевъ не бѣ тѣсно-грѣдь буквоедецъ. Той имаше широкъ погледъ на нѣщата и доблестъ да поема отговорностъ за своитѣ дѣла. И затуй, преценявайки обстановката въ момента на получаване заповѣдта, той не мислѣше, че трѣбва веднага да действува решително. Още сжщата сутринъ той изпрати на командуващия трета армия следната телеграма:

„Съ радостъ всички посрѣщаме възложената мисия, но предъ видъ на това, че ротитѣ ще пѣтуватъ най-малко осемъ часа и ще иматъ нужда отъ почивка, моля разрешение операцията да се почне тази нощъ“.

За да се подчертае пълното довѣрие, съ което се ползуваше генералъ Колевъ въ качеството му на подчиненъ предъ своя началникъ, достатъчно е да се посочи отговорътъ, който получи:

„Разрешавамъ заповѣданата операция да започнете по Ваше усмотрение“.

Това подчертано довѣрие ангажира още повече всичкитѣ сили на генералъ Колевъ. Амбициозенъ, той искаше да оправдае довѣрието, което му се даваше.

Презъ деня се очакваше пристигането на пехотнитѣ части. А въ това време сведенията, които се получаваха отъ разузнавателнитѣ части, очертаваха посокитѣ, по които настѣпваше неприятелската конница.

Отъ заловенитѣ пѣкъ пленници се узнаха и пълни сведения за състава на руската конна дивизия. Тя се състоела отъ петъ полка по шесть ескадрона или всичко тридесетъ ескадрона. А това значи, че руската конна дивизия е имала почти два пѣти повече ескадрони и е почти два пѣти по-многобройна отъ нашата конна дивизия.

Всичко това, обаче, не попрѣчи на генералъ Колевъ да даде заповѣдь още сжщата нощъ преди разсъмване конната дивизия да настѣпи напредъ. Окураженъ отъ даденото му довѣрие, генералъ Колевъ не закѣснѣ да го оправдае. Ползуващъ се отъ това довѣрие на своето началство, той даде просторъ на своитѣ ценни качества. И само следъ два дни той изтрѣгна една отъ най-големитѣ победи въ Добруджа — победата при Добричъ. А тая победа се дължи изключително на една личностъ — на личността на генералъ Колевъ.

ПРИ ДОБРИЧЪ

Слънцето на шести септемврий 1916 г. още не бѣ изгрѣло. Въ утринния полумракъ три дълги колони настѣпваха на северъ. Гжста мрежа отъ разезди се движеше предъ тѣхъ.

Въ това ранно утро природата още не бѣ се пробудила. Наоколо бѣ тихо и спокойно. Спокойни бѣха и нощнитѣ постове на руската конница. И тъкмо затуй генералъ Колевъ насочи своитѣ колони толкова рано. А генералътъ знаеше винаги какво прави. Изненадани, рускитѣ охранителни части бѣха бързо прогонени.

Генералъ Колевъ знаеше за присѣтствието на руската конница на бойното поле. Той знаеше сжщо, че тя е по-силна отъ неговата. И все пакъ той имаше куража да трѣгне самъ срещу нея. Но това не бѣше само куражъ. Тукъ имаше и изкуство. Съобразителенъ и смѣлъ, той подготвяше на руситѣ такава среща, че тѣ да не могатъ да се възползуватъ отъ своята многочисленостъ. Следъ прогонването на преднитѣ неприятелски части, нашата конница бързо се насочи напредъ. Но до вечерята противникътъ не посмѣ да се яви.

Презъ цѣлия този денъ и до сутринята на седми септемврий руската конница не прояви никакъвъ животъ. Но затова пѣкъ генералъ Колевъ намисли самъ да я потърси и да се срещне съ нея. Още въ седемъ часа сутринята той издаде своята заповѣдь. Цѣлата конна дивизия трѣбваше да настѣпи на северъ къмъ Бейбунаръ, за да потърси и да се срещне съ руската конница.

Заповѣдта бѣ вече изпратена до полковетѣ. И тъкмо всрѣдъ приготовленията за походъ се доловиха гърмежи отъ далечна артилерийска стрелба, която идѣше откъмъ Добричъ.

Въ първия моментъ тази стрелба предизвика недоумение. Генералъ Колевъ знаеше много добре, че още следъ боя при Кочмаръ и Карапелитѣ Добричъ бѣ заетъ отъ наши войски и че противникътъ бѣ отстѣпилъ въ североизточна посока. Тогава изникваха въпросъ следъ въпросъ: Чия е тази стрелба? Дали противникътъ не е настѣпилъ отново къмъ Добричъ? Дали нашитѣ войски нѣматъ нужда отъ помощта на конната дивизия?

Стрелбата ставаше все по-ожесточена и всѣки гърмежъ се отекваше въ сърдцето на генерала. Неизвестно.

стъта го правеше още по-неспокоенъ. И предъ него изпъкваше все по-настойчиво въпросътъ — не трѣбва ли веднага да полети съ своитѣ полкове на помощъ? Той се намираше на повече отъ четиридесетъ километра отъ Добричъ и струваше му се, че всѣка минута става сѣдбоносна за нашитѣ войски.

Но, въпрѣки чувството на другарство, съзнанието за дългъ и готовността да се понесе на изтокъ къмъ Добричъ, генералъ Колевъ изпитваше истинска мъка, че не можеше да стори нищо и че не е свободенъ да действа. Той имаше заповѣдъ, която го обвързваше да действа тъкмо въ обратната посока — да настѣпи на северозападъ къмъ Силистра. Срещу него въ момента се намираше цѣлата руска конница и бѣше твърде рисковано той да освободи пѣтя на руситѣ къмъ Куртбунаръ. Освенъ това, заповѣдта за настѣпление къмъ Бейбунаръ бѣ вече дадена.

Дилемата бѣ трудна. Отъ една страна заповѣдъ да действа на северозападъ, а отъ друга страна застрашителна неизвестностъ откъмъ изтокъ. Само глухата и далечна стрелба подсказваше, че тамъ става „нѣщо“. Отдалеченъ на десетки километра отъ бойнитѣ театри на северозападъ и на изтокъ, той търсѣше да влѣзе въ нѣкаква връзка. Измѣчванъ отъ обстановката, въ която бѣ попадналъ, той искаше да се домогне до нѣкакви по-опредѣлени сведения за положението.

Накѣде? — Ето въпросътъ, който разпъваше блестяния и честенъ генералъ. Никога единъ военачалникъ не е билъ поставянъ въ толкова трудно положение. Никога предпоставкитѣ за едно смѣло решение не сѣ бивали забулвани отъ толкова неизвестностъ.

Тъкмо въ такъвъ единъ моментъ се долавя връзка съ щаба на нашата шеста дивизия. Чрезъ помощта на междинна телефонна станция се узнава, че „противникътъ настѣпва съ превъзходни сили — пехота и артилерия“, че „положението на шеста дивизия е много сериозно“ и че „имаме голѣми загуби“.

Тия сведения бѣха достатъчни за смѣлия генералъ. Време за губене нѣмаше. Неговиятъ пѣтъ бѣ вече посоченъ. Другарскиятъ дългъ му го подсказа. И той реши: да се насочи съ цѣлата си конница „на изстрелъ“ къмъ Добричъ, като срещу многобройната руска конница ос-

тави само единъ слабъ заслонъ отъ тънка завеса разезди. Този заслонъ имаше главната задача да заблуди руситѣ и да прикрие отъ тѣхъ движението на нашата конна дивизия къмъ Добричъ.

Веднага генералъ Колевъ отмѣни дадената тая сутринъ заповѣдъ и даде нова, за която предупреди началника на шеста дивизия, че конницата заедно съ две дружини трѣгва на изтокъ, за да му съдействува, като ще се яви на фланга и въ тила на неприятеля.

За сѣщото донесе и на командувачия трета армия.

И тъй, вмѣсто на северозападъ, конната дивизия се насочи на югоизтокъ. На сѣдбата било угодно, съ това смѣло, дори дръзко решение не само да се спаси Добричъ, но съ единъ замахъ да се изтрѣгне и победата отъ врага. И то тъкмо тогава, когато той вече е постигналъ всички успѣхи, гарантиращи неговата победа. На война никога не е късно да се изтрѣгне една победа. Нуждно е, обаче, да се намѣри майсторътъ за това.

Решението на генералъ Колевъ бѣ двойно смѣло. За да се яви въ тила на врага при Добричъ, той трѣбваше да извърши единъ фланговъ маршъ подъ носа на цѣлата руска конница, като остави откритъ своя тилъ, едва прикритъ само отъ слабъ заслонъ отъ разезди.

Всички бѣха изпълнени съ безусловна вѣра въ своя любимъ генералъ. Тѣ чувствуваха, че той ги води къмъ сигурна победа, и силитѣ имъ растѣха. И колкото повече се приближаваха, толкова по-ясно се чуваше стрелбата и толкова по-ускорено туптѣха сърдцата.

А въ това време двата полка отъ шеста дивизия изнемогваха подъ силния натискъ на съединенитѣ сили на руси, румъни и сѣрби — части отъ 61-а руска дивизия, смѣсената сѣрбско-руска дивизия, една румънска дивизия и единъ руски коненъ полкъ. А освенъ всички тия войски, цѣлата руска конна дивизия очакваше понасеверъ момента, за да се намѣси въ неравния бой.

Тия съединени сили бѣха почнали своитѣ бѣсни атаки още рано сутринта съ удивителна настойчивостъ. Чувствуващи своето числено превъзходство и покровителствувани отъ своята мощна артилерия, тѣ настѣпваха масово въ нѣколко линии. А при това никой не можеше да оспорва храбростта на руси и сѣрби.

На тая, обаче, храбростъ се противопостави хероиз-

х. беспрата!

мътът на българина. Жертвите растяха, нашите вериги ръдяха, а врагът вкарваше въ боя все нови и прѣсни войски. По фронта ангажирани, отъ фланга силно обхванати, нашите слаби и изнемошѣли вече войски все още упорствуваха, съ едничката надежда да стане нѣкакво чудо, за да бждатъ спасени.

Моментите бѣха критични. Напрежението бѣше толкова силно, че го почувствуваха дори и бездушните картечници. Отъ стрелбата тѣ бѣха толкова нажежени, че не бѣ вече възможно да се докоснатъ съ ржка. А нито капка вода вече нѣмаше за тѣхните охладители. Тогава нашите войници станаха свидетели на трогателна до просълзяване картина. Девойки и жени отъ Добричъ се показаха достойни чѣда на своята родина. Презирайки смъртта, тѣ бързаха къмъ бойното поле съ стомни и съ котли, за да отнесатъ вода на заглъхналите картечници.

Денътъ преваляше, но и силите на нашите се изчерпваха. И тъкмо затова врагътъ удвои усилията си. Той бързаше още преди залъзъ да влѣзе въ града. Не часове, а само минути му трѣбваха, за да довърши съ обхващането на нашия лѣви флангъ. Но нашите упорствуваха съ сетни сили и се надѣваха да стане чудото, за да бждатъ спасени.

А докато защитниците на Добричъ изнемогваха и докато враговетѣ се готвѣха да влѣзатъ въ града, генералъ Колевъ бързаше на помощъ. Той чувствуваше последните конвулсии на защитниците, когато въ три часа и четиридесетъ и петъ минути получи донесението отъ изпратения напредъ майоръ Соларовъ, че вече е открилъ врага и „вижда разположението на батареите и поддръжките“.

Генералъ Колевъ бързо схвана цѣлото положение. Той разбираше, че се намира предъ развързката на драмата. Минутите не, а секундите бѣха скѣпи. И все пакъ той имаше време, да, миговетѣ му бѣха достатъчни, за да се издигне високо надъ посрѣдствените желанія. Той не се задоволяваше вече съ желанието да спасява защитниците на Добричъ. Не! Той искаше повече, много повече. Той искаше да изтръгне победата, пълната победа, която ще окаже влияние и на следващите военни операции въ Добруджа.

Двете дружини бѣха бързо развърнати и насочени въ фланга и тила на врага. Тѣ се понесоха стремително напредъ. Срещу тѣхъ бѣха насочени части отъ неприятелски поддръжки, които откриха огънь. Завърза се престрелка въ тила на врага, която, вмѣсто да му помогне, смути неговите предни линии. Бързо настѣпващите дружини спрѣха цѣлото внимание на врага върху себе си. Всичките си свободни поддръжки той изпращаше къмъ тѣхъ.

Имаше, обаче, едно око, което следѣше всѣка стѣпка на бързо развиващите се действия. Генералъ Колевъ държеше цѣлата си конница подъ ржка, готова да посрещне всѣки мигъ появата на руската конница. Той не изпускаше отъ погледа си, обаче, и това, което ставаше по-близу. Въ единъ моментъ, когато една сръбска рота се насочваше къмъ ангажиралите се вече въ боя наши дружини, той хвърли втория коненъ полкъ въ атака. Устремътъ бѣ толкова силенъ, атаката толкова стихийна, че почти цѣлата рота бѣ унищожена. Останалите живи нѣколцина сръбски войници избѣгаха ужасени, за да разнесатъ своя ужасъ по цѣлата линия. Съпротивата на сърбитѣ бѣ сломена. Съседните части почнаха да се оттеглятъ. А скоро се забелязаха отстъпващи части на врага и отъ фронта.

Не бѣха изминали и тридесетъ минути отъ появата на нашата конница и чудото бѣ станало. Доблестните защитници на Добричъ бѣха спасени отъ поражение. Но стана и второ чудо. Тия, които само преди нѣколко минути се готвѣха да влѣзатъ победоносно въ Добричъ, сега търсѣха спасение въ бързото безредно отстъпление.

Скоро слънцето залѣзе, денътъ се свърши, но безредното отстъпление на врага не свърши. До късно вечерята се забелязваха неприятелски колони отъ пехота и артилерия да отстъпватъ на северъ. Тѣ бързаха по-скоро да се откопчатъ отъ обсега на страшната българска конница. Сломени и убити духомъ, тѣ вървѣха безспирно, вървѣха цѣла нощъ.

А въ това време грамадната маса руска конница остана безучастна свидетелка на развиващите се събития. Нѣкакъвъ ужасъ бѣ я парализиралъ тъкмо въ най-решителните минути. Когато бойното поле бѣ разчистено отъ

врага и когато частитъ отъ шеста дивизия заеха старитъ си позиции, генералъ Колевъ оттегли своята конница за почивка въ близкото село Карасуларъ. Това би било заслужена почивка следъ дневния изнурителенъ походъ. Но следъ току-що извършения подвигъ това бѣ повече отъ майчинска ласка, която суровиятъ генералъ можеше да си позволи на бойното поле къмъ своитъ войници. Това бѣше най-много, което той можеше да си позволи и спрямо себе си.

Полегналъ при купа слама, генералъ Колевъ имаше звездното небе за свой шатъръ. За нищо на свѣта той не би се отдѣлилъ тая нощъ отъ своитъ войници. Великъ и гениаленъ полководецъ, той носѣше своето величие съ простотата на нашия войникъ.

Генералъ Колевъ знаеше, знаемъ го днесъ и ние, че голѣмата победа при Добричъ се дължи изключително на него. Само неговото непринудено решение, взето по собствена инициатива, изтрѣгна победата при Добричъ. И като възмездие за това той потърси близость до своитъ любими войници. Генералъ Колевъ печелѣше блѣскави победи надъ врага, но той знаеше да печели и сърдцата на своитъ войници.

Късно презъ нощта, въпрѣки дневната умора, все още се чуваха разговори между войнитъ за това, което стана презъ деня. И въ центра на разговоритъ, разбира се, пакъ бѣ генералътъ. А той чувствуваше въ душата си онова спокойствие, което граничи съ блаженство.

Въ донесението, което генералъ Колевъ отправи по тоя случай до командувашия трета армия, той казва, че „следъ боя на седми септемврий при Добричъ сърбитъ отстъпвали цѣла нощъ въ безпоредъкъ къмъ село Аптаатъ, Девенджикъой убити духомъ и въ униение“.

А като преценява действията на руската конница отъ момента, въ който е влѣзълъ въ контактъ съ нея, той казва:

„Настойчивото настѣпление не само отъ дивизията, но и отъ разездитъ е създадо известна боязнь у рускитъ кавалеристи, която се изразява въ това, че рускитъ разезди, почти всѣкога по-силни отъ нашитъ, отстъпватъ при най-малкия натискъ, а тъй сѣщо и отъ факта,

че досега руската конна дивизия не ни търси, а каточели ни избѣгва“.

И за да изрази още по-ясно надмощието, което нашата конница е успѣла да спечели надъ по-многочислената руска конница, той добавя:

„Характерни сѣ думитъ, които тѣхни казаци казвали предъ селяни българи: „ми думали что болгары не будутъ стрелять на насъ. Между темъ они бросаются какъ собаки, проклятия: десеть человекъ атакуютъ сорокъ“.

ПРИ МУСТАФА-АЧИ

Литналъ отъ четиридесетъ километра, за да грабне тъкмо въ най-критическия моментъ победата при Добричъ, генералъ Колевъ трѣбваше още на другия день да се върне съ своята конница къмъ Бейбунаръ, Силистра. Това бѣше истинска хвърчеща конница, непознаваща умора и почивка.

Следъ превземането на силно укрепения Тутраканъ войскитъ на трета армия трѣбваше да извършатъ ново прегрупирване преди да се предприеме общо настѣпление. А всичко това се извърши подъ прикритието на конната дивизия. Съ изкусни маневрирования и смѣли действия генералъ Колевъ успѣ не само да респектира по-силната неприятелска конница, но я принуди и да отстъпи. И когато изпълни възложената му задача и трѣбваше да освободи фронта на армията, той получи нова задача — да се изтегли на крайния дѣсенъ флангъ, гдето да охранява фланга на армията.

Следъ нѣколкодневни твърде интересни действия въ този участъкъ генералъ Колевъ трѣбваше да запише още една класическа победа — победата при село Мустафа-Ачи.

На двадесетъ и първи септемврий 1916 година конната дивизия осъмна при следното разположение: пета конна бригада, усилена съ три пехотни роти, бѣ изпратена въ авангардъ, който заемаше селата Каракъой и Первелия, а първа и втора конни бригади, разположени въ селата Мустафа-Ачи и Азапларъ, бѣха главнитъ сили на дивизията.

Нощта бѣ минала спокойно. Ведрото и прохладно утро разливаше жизнерадостъ. Заразени отъ утринното спокойствие, войниците съвсемъ не мислѣха за бой. Лопатите, съ които трѣбваше да копаятъ новите окопи, се отпусаха лениво отъ ръцете имъ. Не така, обаче, мислѣше началникътъ на дивизията генералъ Колевъ. Той преценяваше много добре положението и не се отдаваше на сантиментални настроения. Още рано сутринта той взе сериозни мѣрки за бързото укрепяване на позицията и усиленото разузнаване напредъ.

Хубавъ есененъ день. Слънцето бѣ вече изгрѣло, когато предните части отъ авангарда бѣха забелязали да се спускатъ откъмъ Топрахисаръ нѣколко неприятелски колони отъ пехота, артилерия и конница.

Когато по-късно генералъ Колевъ получи първия донесения за неприятелското настѣпление, това не го изненада. Той очакваше това. И затуй веднага даде заповѣдь — конните полкове веднага да се съсредоточатъ задъ бойната линия, прикрити въ дола между селата Мустафа-Ачи и Азапларъ, а пехотните роти да ускорятъ укрепяването.

Само следъ нѣколко минути всички бѣха по мѣстата си. И когато генералътъ даде необходимите заповѣди, той излѣзе напредъ, за да следи самъ неприятелското движение. Скоро предъ неговия погледъ се разкри цѣлата картина, която представяше настѣплението на врага. На крайния му дѣсенъ флангъ бѣха десети и десети румънски каларашки конни полкове съ една батарея, а предъ фронта мѣстността бѣ изпълнена отъ множество вериги на четиридесети румънски пехотенъ полкъ.

Докато на първо време погледътъ обгръщаше общото разположение на неприятелските вериги, скоро следъ това се очерта и посоката на тяхното настѣпление. Къмъ дванадесетъ часа то бѣ насочено отъ село Амузача къмъ селата Каракьой и Азапларъ.

По всичко изглеждаше, че румъните настѣпваха именно къмъ конната дивизия, за да я атакуватъ. Генералъ Колевъ се усмихна доволенъ и реши да приеме боя. Веднага той изпрати заповѣдь до началника на авангарда — да задържи възможно повече време неприятелските вериги подъ своя огънь при село Кара-

кьой и, когато ги разстрои достатъчно, да се оттегли къмъ село Азапларъ при главните сили на дивизията. Тамъ трѣбваше да се нанесе решителниятъ ударъ отъ събраната конна маса.

Но ето че румъните като че ли предугадиха намѣрението на генерала и съвършено забавиха своето настѣпление. Изминаха повече отъ два часа безъ тъй да проявятъ нѣкакъвъ животъ срещу фронта на дивизията. Въмѣсто това, обаче, започнаха да се получаватъ донесения, че румъните особено енергично настѣпвали влѣво отъ дивизията срещу войските отъ Добричкия гарнизонъ.

Генералъ Колевъ никога не изхождаше отъ чистия интересъ на своята дивизия. Той винаги се издигаше по-високо въ своята преценка на положението и винаги изхождаше отъ общия интересъ на армията. И затуй, когато той не е ангажиранъ въ бой, ние го виждаме готовъ да литне тамъ, гдето би могълъ да допринесе нѣщо за победата. Той винаги се съобразяваше съ повеленията на момента.

И тъкмо затуй, преценявайки момента къмъ три часа, той реши да остави частъ отъ своите войски да прикриватъ фланга на армията, а съ останалата частъ отъ конното ядро да се насочи въ флангъ и тилъ на врага, който настѣпва срещу нашите войски отъ Добричкия гарнизонъ.

Нѣма, обаче, нищо по-промѣнчиво отъ бойната обстановка въ време на война. Тъкмо що бѣха изпратени съответните заповѣди за взетото решение и положението предъ фронта на конната дивизия съвършено се промѣни. Три румънски батареи, току-що пристигнали отъ унгарския фронтъ, откриха огънь. Нашата конна батарея влѣзе въ неравна борба съ тяхъ. Подъ прикритието на своите батареи румънската пехота започна енергично настѣпление. Нашиятъ авангардъ се видѣ принуденъ да напусне село Каракьой и започна да се оттегля къмъ село Азапларъ.

При това положение генералъ Колевъ се виждаше принуденъ съ мъка да се откаже отъ решението си да отиде на помощъ, докато не се разправи съ врага, който енергично се насочи къмъ него. Изглежда, обаче, че доблестниятъ генералъ трѣбваше да преживѣе своята

мжка още по-горчиво, като бѣде изправенъ предъ нови изпитания. Въ три часа и петдесетъ минути той получи заповѣдь отъ командувания третa армия да направи това, което самъ той бѣ решилъ, дори бѣ заповѣдалъ, но отъ което бѣ принуденъ да се откаже. Сега му се заповѣдваше да настѣпи въ флангъ на неприятеля, който се насочва срещу войскитѣ отъ Добричкия гарнизонъ. Не стигаше това, а трѣбваше и самъ началникътъ на тия войски да се обърне къмъ него петъ пѣти въ единъ часъ, за да му иска съдействие.

Но това, което генералъ Колевъ бѣ готовъ да извърши самъ по своя инициатива само преди единъ часъ, сега положението бѣ такова, че сѣщото това решение вече не бѣ възможно да го изпълни, даже и въпрѣки получената заповѣдь.

И докато генералъ Колевъ все още се колебаеше и търсѣше възможност да отиде на помощ на изнемогващитѣ наши войски влѣво, той получи донесението, че, независимо отъ войскитѣ, които енергично настѣпваха срещу него, забелязана била една нова колона, която бързо се насочвала сѣщо срещу него. Това донесение го застави да вземе своето окончателно решение — да се справи най-напредъ съ неприятеля, който настѣпва срещу него, следъ което да се нахвърли и срещу врага влѣво.

За да бждемъ справедливи, трѣбва да признаемъ, че въ тоя день румѣнитѣ настѣпваха съ изненадваща смѣлостъ. И при село Азапларъ и при село Мустафа-Ачи тѣхнитѣ вериги все повече се сгѣстяваха, тѣхниятъ огънь ставаше все по-ожесточенъ.

Нашитѣ пехотни роти изнемогваха предъ многобройния противникъ. Страшнитѣ съ своята сабя кавалеристи се показваха достойни съперници на другаритѣ си пехотинци. Спешени, тѣ действаха еднакво умѣло както въ окопа съ карабината, така и върху коня съ сабята.

Румѣнитѣ чувстваха вече своето числено надмощие, особено надмощието на своя пехотенъ и артилерийски огънь. Това ги правѣше още по-смѣли и дори дрѣзки. Оставаха имъ само още нѣколко стотинъ крачки, за да завладѣятъ нашитѣ единствени окопи.

Слънцето клонѣше къмъ залѣзъ и румѣнитѣ бър-

заха да довършатъ съ Мустафа-Ачи. Толкова повече като виждаха, че нашитѣ окопи не бѣха защитени съ телени мрежи.

Напрежението и отъ дветѣ страни бѣше стигнало до крайностъ. Всички видими признаци говорѣха, че победата клони къмъ страната на румѣнитѣ.

Не така, обаче, мислѣше генералъ Колевъ. Не така мислѣше той дори и тогава, когато виждаше румѣнскитѣ вериги само на стотина крачки отъ окопитѣ; когато следващитѣ имъ вериги, кѣто буйни и пѣнливи вълни, настѣпваха самоувѣрено и даже предизвикателно; когато командирътъ на румѣнската седемнадесета бригада предвкушаше вече радостта отъ пълната си победа.

Не така мислѣше генералъ Колевъ, когато виждаше и безъ това слабитѣ му вериги да рѣдѣятъ; когато картечницитѣ му заглѣхваха, когато патронитѣ бѣха на привършване; когато, най-сетне, всички резерви бѣха вече вкарани въ боя.

Генералъ Колевъ виждаше артилериститѣ отъ единствената му конна батарея само на четиристотинъ крачки задъ пехотнитѣ вериги. Той знаеше, че карабинитѣ на спешенитѣ конници сѣ безъ ножове и трѣбва да срѣщатъ врага само съ приклади.

И въпрѣки всичко това генералъ Колевъ запази олимпийско спокойствие. И нѣщо повече. Абсолютна самоувѣреностъ искрѣше отъ погледа му. Той изглеждаше на играчъ, който владѣе играта и е сигуренъ въ крайния резултатъ, въ окончателната победа. Силенъ съ своя козъ, който държи въ рѣцетѣ си, той можеше да позволи на противника си удоволствието да спечели нѣкоя успѣхи. Тогава победата ще бжде още по-съкрушителна, щомъ неочаквано бжде издигнатъ решителниятъ ударъ.

А генералъ Колевъ, наистина, държеше тоя сигуренъ и изпитанъ вече козъ въ рѣцетѣ си. Това бѣ ядро-то на неговата страшна и непобедима конница. Още когато взема решението да приеме боя, той реши и сѣдбата на врага. Спешилъ една отъ коннитѣ си бригади, той остави останалитѣ конни полкове скрити задъ хребета източно отъ Мустафа-Ачи. Тия конни полкове

трѣбваше да бждатъ използвани само когато дойде моментътъ съгласно съставения планъ.

А планътъ на генералъ Колевъ бѣ твърде простъ. И тъкмо въ простотата на единъ планъ се състои неговото достоинство. Когато генералътъ намисли да приеме боя, той въ единъ мигъ изгради и основата на победата по най-простия начинъ:

Съ огънь да разстрои врага и, когато той най-малко очаква, въ даденъ моментъ да хвърли скритото конно ядро, което да завърши разстройството и да грабне победата.

И все пакъ съставянето и на най-добрия планъ е несравнимо по-леко, отколкото неговото изпълнение. Нуждни сж здрави нерви и съ несломима упоритостъ да се следва главната идея на плана. Никакви отклонения, никакви разчувствувания. Нито жертвитѣ, нито трудноститѣ трѣбва да намаляватъ упоритостта въ преследване на главната цель.

Сега става обяснимо спокойствието на генералъ Колевъ. Той не позволяваше на чувствителното си сърдце да се размекне отъ скжпитѣ жертви. Не се остави да бжде смутенъ нито отъ смѣлото приближаване на врага, нито отъ неговото надмощие въ огневата борба. Не се поддаде и на изкушението на посрѣдствеността — да отслаби конното си ядро, за да подкрепи изнемогващитѣ вериги. Той запази цѣлъ юмрука си, за да го стовари съ всичката си сила, когато дойде моментътъ.

Тѣй генералъ Колевъ остана непоколебимъ презъ цѣлия ходъ на боя. Остана непоколебимъ и тогава, когато получаваха тревожнитѣ донесения отъ фронта и отъ фланговетѣ. Той чакаше търпеливо „да узрѣе“ моментътъ. А и неговитѣ конници тѣй слѣпо му се довъряваха, че, въпрѣки тежкото положение, въ което бѣха изпаднали, бѣха увѣрени, че тѣхнитѣ генералъ знае какво прави. А тази абсолютна вѣра въ началника одесеторяваше тѣхнитѣ сили и ги правѣше лѣвовъ въ борбата.

Къмъ петъ и половина часа румънитѣ бѣха стигнали нашата вече твърде разрѣдена верига. Само нѣколко десетки крачки ги дѣлѣха отъ нея. Още само единъ скокъ и тѣ щѣха да се намѣрятъ въ нашия окопъ. А задъ него тѣ виждаха наредени нашитѣ орждия. Къмъ тѣхъ съ стрѣвъ налитаха тѣ. Искаше имъ се много да

плениятъ български орждия. Каква дързостъ! Румънитѣ да пожелаятъ това! За нея тѣ трѣбваше да бждатъ наказани. И затова тъкмо въ момента, когато румънитѣ искаха да направятъ последния скокъ, генералъ Колевъ прецени, че моментътъ е вече „узрѣлъ“, за да грабне победата. И той даде заповѣдь за конната атака.

Ескадронитѣ бѣха скрити досега въ долчинката задъ селото Мустафа-Ачи. Оттамъ първата линия изхвъркна начело съ смѣлия генералъ и изчезна въ високия и черъ облакъ прахъ, който засѣчни дори слънцето. Страшно, потрѣпващо „ура“, конски тропотъ, злокобно клопочене на неприятелски картечници — всичко това се слѣ въ нѣкаква страхотна симфония.

Въ първата линия бѣха лейбъ-гвардейскиятъ на Негово Величество и третиятъ конни полкове. Едва се изгубили въ високия непрозиренъ облакъ прахъ, прелетѣ и втората линия отъ стройнитѣ ескадрони на четвърти коненъ на Негово Царско Височество Престо- лонаследника полкъ.

Множеството румънски вериги, готови да се хвърлятъ съ последенъ скокъ въ нашия окопъ, именно въ тоя моментъ изчезнаха отъ погледа. Каточели потънаха въ земята. Черниятъ облакъ се издигна високо въ небесата и, когато се спусна низко, долу нищо повече не се видѣ. И може би по-добре бѣ, че стана така. Нито отъ земята, нито отъ небето трѣбваше да се види това, което стана. Толкова страшна и покъртителна трѣбва да е била картината, която черниятъ облакъ забули.

Когато следъ нѣколко минути булото се вдигна, предъ погледа се разкри картината на полесражението следъ кавалерийската атака. По земята лежеха стотици намушкани и насѣчени румънски трупове. По-нататъкъ въ далечината се виждаха хиляди останали живи, но тѣ бѣха само живи трупове, които търсѣха своето спасение въ паническо бѣгство. Въздухътъ бѣ напоенъ още съ трепета отъ току-що преживѣната буря. А въ ликуващитѣ лица на нашитѣ конници се четѣше съ незаличими букви написано: „Победа!“

Вечерниятъ здрачъ бързо се спускаше и спаси бѣгащитѣ девети и четиридесети румънски полкове отъ пълно унищожаване и пленяване. Скоро въ полумрака се забелязаха силуетитѣ на ескадронитѣ, които се връ-

шаха от полесражението. Възбуденият коне пръхтѣха, а конниците съ гордо вдигнати глави бѣха готови за нови победи само по единъ знакъ на своя любимъ генералъ.

Нѣколко дни следъ този бой въ щаба на конната дивизия пристигна главнокомандущиятъ съюзникъ войски срещу Румъния, знаменитиятъ полководецъ фелдмаршалъ Макензенъ. Тукъ генералъ Колевъ му се представи. Вниманието на стария фелдмаршалъ къмъ българската конница, преценката за нейните действия и възторгътъ отъ нейния началникъ бѣха колкото ласкави, толкова и заслужени.

При тая среща нека оставимъ стария фелдмаршалъ Макензенъ да говори. Неговите думи сж по-авторитетни:

„Като самъ старъ кавалеристъ, съ особенъ интересъ следѣхъ действията на българската конна дивизия и винаги бѣхъ въ възторгъ отъ нейните смѣли и чисто кавалерийски действия. Мога да ви увѣря въ едно, че досега се бѣше сложило убеждението, че атака на конница срещу пехота е невъзможна. Вие съ нѣколко блестящи примѣри го опровергахте. Много висши кавалерийски началници, мои другари, ви завиждатъ и не мога съ писма да ги увѣря, че това, което вие сте направили, е свършенъ фактъ“.

Изпърво смутенъ да слуша признанията и възторга на знаменития полководецъ, скоро генералъ Колевъ се овладѣ и се почувствува гордъ като българинъ.

НАЧАЛОТО НА КРАЯ

Влажни есенни дни се заредиха. Студени вѣтрове нахлуваха отъ северъ въ равна Добруджа. Това бѣ краятъ на хубавите дни и началото на единъ край, който още не се виждаше. Тъкмо въ тия дни нашата конница трѣбваше да слѣзе отъ конетѣ, да се задълбае въ земята и да влѣзе въ окопитѣ, като сжщински пехотинци. Конната дивизия, усилена съ пехота и артилерия, трѣбваше да пази крайния дѣсенъ флангъ на армията, опрѣнъ на морето.

** А припадъци Кондолианци
90 Бъхито единъ германски бофиник!*

Руси и румъни въ Добруджа, следъ като бѣха изгубили Тутраканъ, Силистра, Добричъ и следъ като бѣха претърпѣли много поражения, поискаха да спечелятъ поне една победа, за да възстановятъ своя боенъ престижъ. И затуй тѣ докараха нови войски, струпаха много бойни припаси — приготвиха се за голѣма офанзива по цѣлия фронтъ въ Добруджа.

Нашето командване знаеше за тия приготовления. И то реши да премине временно въ отбрана, за да се изтощи врагътъ колкото се може повече и следъ това да се премине въ общо настѣпление.

Румънското главно командване, въ съгласие съ руското и съглашенското командване, бѣ замислило единъ грандиозенъ планъ, съ който се преследваше смазването на България. Съглашенската армия въ Македония трѣбваше да предприеме офанзива, за да не позволи на нашата армия да прехвърли войски на северния фронтъ. Въ това време една цѣла румънска армия трѣбваше да премине по специално построения мостъ на Дунава при с. Рахово, близу до Русе, и да се насочи въ тила на нашата Добруджанска армия. При това общо положение руси и румъни трѣбваше да предприематъ своята офанзива въ Добруджа, като насочиха своя главенъ ударъ срещу участъка на конната дивизия.

Нашата конница бѣ лишена отъ просторъ за действие. И затова генералъ Колевъ се видѣ принуденъ да организира своята отбрана на линията: кота 90 — село Первелия. По такъвъ начинъ съ сравнително слабите си сили той най-добре изпълняваше възложената му задача — да пази фланга на армията.

На първи октомврий рано сутринята противникътъ настѣпи по фронта на конната дивизия. Съ цѣлата пета румънска пехотна дивизия отъ фронта и съ цѣлата руска конница, усилена съ една румънска конна бригада, отъ фланга откъмъ морето врагътъ предприе бѣсни атаки. До вечерята, обаче, всички бѣха отбити. На втория день нови атаки, но и тѣ бѣха отбити съ нови жертви.

И все пакъ врагътъ не се отчая. На третия день той предприе стремителна атака съ желание на всѣка цена да постигне успѣхъ. Напразни надежди.

Вечерният здрач се спускаше и туряше край на дневния бой. Врагът бѣ отбитъ и днесъ. Войниците, доволни отъ себе си и отъ изпълнения дългъ, едва задържаха клепките си отъ умора. Сгушени въ влажните окопи, тѣ се натъкмяваха да отпочинатъ. Генералъ Колевъ бѣ още на своя наблюдателенъ пунктъ. Вече три дни и трета нощъ той не го напускаше. Тамъ рамо до рамо съ своитѣ войници той се подлагаше на сѣщитѣ неслоди и лишения.

Късно вечерята генералъ Колевъ още разглеждаше току-що развитиѣ се действия на своитѣ войски. И той бѣ нескривано доволенъ отъ тѣхъ. Но тъкмо въ тоя моментъ получава тревожни донесения. Намиращиѣ се влѣво отъ него войски — съюзниците турци — отстъпвали. А скоро следъ това получи заповѣдъ и той да отстъпи, защото лѣвиятъ му флангъ оставалъ съвършено откритъ, следъ като двадесетъ и петата турска дивизия не е могла да задържи своитѣ позиции срещу настѣплението на румънитѣ и късно тая вечеръ почнала да отстъпва.

Но самоувѣрениятъ генералъ Колевъ не се възползува нито отъ тревожнитѣ донесения, нито дори отъ получената заповѣдъ за отстъпление.

Да отстъпи? Или, още по-лошо, да се остави да бѣде увлѣченъ въ отстъпление? Не! Това смѣлятъ и гордъ генералъ не можеше да стори. И той донесе въ щаба на армията, че неговата дивизия нѣма да отстъпи и че „тя стои здраво на позициитѣ си“. Въ сѣщото време той взема мѣрки не само да влѣзе въ връзка съ отстъпващитѣ турци, но изпраща и гвардейския полкъ, за да поправи положението на турския фронтъ.

Тѣй цѣли десетъ дни генералъ Колевъ отбиваше настойчивитѣ неприятелски атаки. И едва следъ десетия день врагътъ, вече изтощенъ, се видѣ принуденъ да се откаже отъ своитѣ надежди и отъ своитѣ голѣми планове. Отъ заловенитѣ по-късно архиви и заповѣди се потвърди, че врагътъ е ималъ намѣрението не само да спечели мѣстенъ успѣхъ, но той си е поставилъ и голѣмата задача — да повали цѣлия флангъ на армията и, като заплаши сериозно нейния тилъ, да я принуди да отстъпи.

Тия съблазнителни надежди на руси и румъни, обаче, трѣбваше да се разбиятъ въ непреклонната упоритостъ на генералъ Колевъ. Той бѣше навсѣкжде. Но винаги той бѣше тамъ, гдето врагътъ бѣ най-силенъ, гдето опасността бѣ най-голѣма. Съ изкусното маневриране на резервитѣ си той успѣваше винаги да осуети всѣко неприятелско домогване, като му оспорваше и най-малкия успѣхъ. Съ нѣколко думи той ободряваше. Съ своя примѣръ въодушевляваше. Съ две думи — той стана душата на отбраната. Но всичко това бѣ заплатено съ най-скѣпата цена — съ цената на негово то здраве.

Руската конница и румънската пехота съ своята многочисленостъ създаваха много грижи и много тревоги на генералъ Колевъ. Само на тази позиция ето вече десетъ дни той изживяваше страшни напрежения. Амбициозенъ и чувствителенъ, той не можеше да се помири дори само съ мисълта за единъ неуспѣхъ. Той поставяше своята военна честъ по-високо и отъ самия животъ.

И все пакъ той трѣбваше да воюва и то не само срещу руската конница и румънската пехота. Той трѣбваше да воюва и съ могъщитѣ природни стихии и съ разрушителнитѣ неслоди и лишения.

Съ високия си духъ, съ своето изкуство и съ непреклонната си воля генералъ Колевъ отби всичкитѣ бѣсни пристѣпи на врага. Но човѣшкитѣ сили сѣ недостатъчни да се борятъ съ изпитанията на природата. И неговиятъ организъмъ се почувствува за първи пътъ уязвенъ. Собствено, най-напредъ неговото сърдце бѣ засегнато отъ страшното морално напрежение, което предшестващо сѣдбоносното решение и съ което той хвърли цѣлата конна дивизия „на изстрелъ“ къмъ Добричъ. Презъ тия дни той почувствува първитѣ признаци на своята опасна болестъ — болестта на сърдцето. Но той дори не подозираше, че това бѣ началото на единъ край — краятъ на неговия животъ.

Суровъ и непреклоненъ въ изискванията къмъ другитѣ, генералъ Колевъ бѣ още по-суровъ спрямо себе си. Неговитѣ войници бѣха въ окопитѣ на открито. И той остана на позицията въ своя наблюдателенъ пунктъ цѣли осемъ дни и осемъ нощи.

Само на няколко километра задъ позицията се намираше селото Геренджикъ. Единъ голъмъ началникъ, какъвто бѣше началникътъ на българската конница, можеше да си позволи свободата да се подслони въ близкото село, безъ да бѣде упръкнатъ отъ нѣкого. И не само това, той бѣше дори длъженъ да потърси обстановка, която ще му позволи да подкрепи силитъ си, за да може да взима най-правилнитъ решения, съпроводени винаги съ тежки отговорности и скъпи жертви.

Но генералъ Колевъ предпочете да остане при своитъ войници на позицията. А тамъ бѣ открито, дъждътъ измокряше до коститъ, вѣтрътъ смразяваше. И при тая обстановка, следъ дневното крайно напрежение, той трѣбваше дълго време презъ нощта да проучва плана за следния день и да дава своитъ разпореждания. А и презъ останалитъ нѣколко часа на нощта той често прекарваше въ безсъние, не можейки да заспи презъ студенитъ нощи.

Най-много, което той си позволи въ тия дни, бѣше да заповѣда да докаратъ тамъ, на позицията, неговия файтонъ. И въ него той установи своя щабъ, разбира се, само за презъ нощитъ, докато траеха тия непрекъснати десетдневни боеве. Въ самия файтонъ, съ вдигнатъ гюрюкъ, се настанн самъ генералътъ, а подъ файтона, загърнати въ платнища, се разположиха началникъ щаба и адютантътъ отъ щаба на дивизията. До тѣхъ, подъ капрата на файтона, бѣше телефонистътъ съ апарата си, загърнатъ и той съ платнище. Това бѣше единственото „удобство“, което великиятъ полководецъ си позволи презъ тия сурови есенни нощи.

Тѣй зъзвънѣше и изнемогваше коравиятъ и суровъ генералъ. Това го знаеха всичкитъ му войници. И затуй нѣмаше войникъ, който да не бѣ готовъ да даде живота си само по единъ неговъ знакъ.

Генералъ Колевъ знаеше много добре всичко това. Но той не искаше да приеме своята почивка за смѣтка на беззаветната любовъ и преданостъ, които неговитъ войници му отдаваха. Той предпочиташе да подложи себе си на лишения и изпитания, отколкото да намали и най-малко любовта на тия, които въ утрешния день трѣбваше да отстояватъ бѣсния напоръ на врага. И той остана. Тогава стана нѣщо странно. Самъ зъзвнѣхъ отъ

студъ, той излъчваше странна топлина. И тая топлина сгрѣваше сърдцата на хилядитъ негови войници и правѣше отъ тѣхъ истински херои.

Съ непреклонната си воля генералъ Колевъ превъзможна изпитанията, лишенията и физическитъ страдания. Съ неговата дълбока вѣра въ щастливата звезда на България, съ неговия най-чистъ идеализъмъ и съ неговата безпредѣлна любовъ къмъ Родината той като чели живѣеше въ нѣкакъвъ другъ, нематериаленъ миръ. Той бѣше само духъ. Забравилъ, че има тѣло, бѣше забравилъ и за неговитъ нужди.

И когато на осмия день грохна съвършено изтощенъ и премръзналъ, той се съгласи да отиде до близкото село, гдето можа да се стопли и подкрепи.

Същата тая вечеръ, едва дошълъ на себе си въ селската къща, мисълта му се пренася къмъ неговото семейство. Въ писмото, писано същата вечеръ — осми октомврий — до жена му, се рисува твърде ясно картината на тия тежки боеве и на неговото здравословно състояние.

„Прости ми, че не мога да ти пиша често, но всичко не зависи отъ менъ. Боеветъ така бързо и непрекъснато се развиватъ, че нито спимъ, нито се миемъ, нито въ нѣкои дни можемъ да успѣемъ да хапнемъ малко хлѣбъ“.

„Малко отъ дъждоветъ бѣхъ изстиналъ и ме бѣше хванала хрема и кашлица, но днесъ вече съмъ въ едно село — Геренджикъ и може поне по два часа презъ нощта да се почине“.

Но отъ редоветъ на това писмо може да се надзърне и въ най-скрититъ кѣтчета въ душата на суровия генералъ, който пише:

„Нѣмамъ възможностъ да ти описвамъ негодитъ, но всичко се пренася съ лекостъ, когато имаме успѣхъ“.

И въпрѣки че всичко това той „пренася съ лекостъ“, въпрѣки че на десетия день отъ тия тежки боеве врагътъ бѣ окончателно отбитъ, здравето на генералъ Колевъ бѣ вече уязвено.

Презъ тия именно дни почна началото на края — краятъ на единъ толкова цененъ и дори незамѣнимъ животъ.

ВЪ ВИХЪРА НА СЛАВАТА

Кочмаръ, Карапелитъ, Добричъ, Мустафа-Ачи и още много други имена ни напомнятъ за хероичнитѣ подвизи на българската конница. Тѣзи имена ни напомнятъ и нѣщо друго. Напомнятъ ни за гениалния майсторъ на военното изкуство и за вдъхновения творецъ на тия подвизи. И нѣщо повече. Днесъ, когато знаемъ развойа на военнитѣ събития, смѣло можемъ да кажемъ, че тия имена не биха били записани въ ореола на българската слава, ако не бѣше тѣхниятъ истински творецъ — безсмъртниятъ генералъ Иванъ Колевъ.

Въ днитѣ, когато се нанасяха чувовни победи, всички — отъ обикновения конникъ до генерала — въ своята скромностъ считаха, че тѣ изпълняватъ само своя свещенъ дългъ. И затуй въ своята заповѣдь отъ десети октомврий генералъ Колевъ съ присъщата му скромностъ се обръща къмъ своитѣ кавалеристи:

„Погълнати отъ изпълнението на дълга си къмъ Отечество и Царя и скромни въ оценката на това, което сме допринесли за общото дѣло, ние не подозирахме, че заслугитѣ на конната дивизия сѣ били тѣй голѣми и че сѣ предизвикали общо удивление и симпатии въ войската и страната и дълбока признателностъ къмъ насъ“.

Не е нескромно човѣкъ да има съзнанието за действителната стойностъ на своитѣ дѣла, колкото и величави да сѣ тѣ. И сега виждаме колко вѣрно се е представялъ предъ собственото си съзнание и въ сѣщото време колко скромностъ е проявилъ, отказвайки се отъ всѣкакви домогвания, когато четири години порано бѣ казалъ, че „ако ме ценятъ, тѣ сами ще ме потърсятъ“.

И когато го потърсеха, той знаеше, че не сѣ сбъркали. Следъ блѣскавитѣ победи той пише на шестнадесети септемврий на жена си: — „Славата на кавалерията, съ гордостъ мога да кажа, че азъ я издигнахъ“. Но той е достатъчно справедливъ, за да признае въ сѣщото писмо, че нашата конница „е криела въ себе си херойски качества, но само е трѣбвало човѣкъ да ги възбуди и тѣ веднага се проявиха“.

И не само българинътъ отъ конницата, но цѣлиятъ

български народъ крие въ себе си ценни качества и заложби. Нужно е само да се яви човѣкътъ, избраниятъ човѣкъ, който да възбуди скрититѣ заложби и тѣ сигурно ще се проявятъ. Генералъ Колевъ бѣ единъ отъ тия избраници на своя народъ.

А ако ние, българитѣ, все още не обичаме да отдаваме заслуженото на своитѣ достойни синове, ако често пѣти не скриваме съмнението си въ тѣхнитѣ действителни заслуги, ако дори се срѣщатъ нѣкои измежду насъ съ единствената способностъ да отричатъ всичко хубаво подъ нашето българско небе, тукъ ще се спремъ на мнението на единъ безспоренъ авторитетъ въ военното дѣло. Толкова повече, че по това време той бѣше не само непосредственъ свидетелъ, но и върховенъ началникъ на съюзнитѣ войски въ Добруджа.

И действително, никой не може да отрече нито безпристрастието, нито авторитета на генералъ-фелдмаршалъ Авг. фонъ Макензенъ, подъ чието върховно командване се развиха действията въ Добруджа и който имаше възможностъ отблизу да следи триумфалното шествие на нашата конница.

Въ едно отъ своитѣ писма, писано още презъ времето на действията, той пише:

„Българската конна дивизия бѣ щастлива да има единъ предприемчивъ и способенъ водачъ, единъ отъ най-добритѣ генерали, съ които българската войска разполага“.

А въ друго едно свое писмо, писано още на седми септемврий 1916 година, именитиятъ фелдмаршалъ, който самъ е кавалеристъ, прави следната преценка:

„За водача на българската конна дивизия, генералъ Колевъ, нѣма повече какво да се желае“.

Но преценката не спира тукъ и, като намира, че генералъ Колевъ е „единъ призванъ водачъ на самостоятелна конница“, фелдмаршалътъ отива по-далечъ и го сравнява съ Фридрихъ Велики — кумирътъ на германския народъ и до днесъ. Впрочемъ, ето какво пише той въ това свое писмо:

„Той (генералъ Колевъ) е генералъ, който, както и Фридрихъ Велики изисква, застъпва общата задача на действията. Лично храбъръ, при воденето на войски

— решителен и вещъ, той е единъ призванъ водачъ на самостоятелна конница“.

Следъ класическитѣ победи при Кочмаръ, Добричъ, Мустафа-Ачи генералъ Колевъ продължи своя воененъ походъ, окрилянъ отъ вихъра на славата. И наистина, следъ сломяването на неприятелската офанзива нашата Добруджанска армия премина въ общо настѣпление. Следъ единъ споръ *) между българското и германското командуване, случи се тъй, че главниятъ ударъ трѣбваше да се нанесе отъ конната дивизия.

На осемнадесети октомврий генералъ Колевъ пише на жена си: — „Предстои ни още едно усилие и, ако Господъ ни помогне да се завърши съ успѣхъ, нашата работа се осигурява“.

На следния день конната дивизия, усилена съ около десетъ дружини и достатъчно артилерия, почна настѣплението срещу солидно укрепената позиция, състоеща се отъ нѣколко линии, която преграждаше пътя за богатия морски градъ Кюстенджа.

Нощта бѣ тиха и спокойна. Но, забулена въ своето тъмно и непрозирно покривало, тя криеше много тайни. И никой не подозираше какво се крие задъ това спокойствие.

Още отъ тъмно генералъ Колевъ вече бѣше въ своя наблюдателенъ пунктъ. А когато първитѣ лъчи на зората разпрѣснаха тъмнината, чуха се първитѣ артилерийски гърмежи. Това бѣ престрелката на новитѣ батареи, които току-що бѣха пристигнали. Но това бѣ и сигурното указание, че предстоятъ голѣми боеве.

И наистина, единъ часъ по-късно нашитѣ преминаха въ атака. Но врагътъ даде неочакванъ отпоръ. Скритъ въ своитѣ солидни окопи и ограденъ съ своитѣ широки телени мрежи, той откри адски огънь. Всички опити да продължи атаката пропадаха.

Въ това време генералъ Колевъ се намираше въ своя наблюдателенъ пунктъ.

— Да се доведатъ конетѣ, заповѣда той.

Околнитѣ изтрѣпнаха. Генералътъ излиза, качва се на коня си и, придруженъ отъ своя щабъ, тръгна къмъ

*) Този въпросъ е вече засегнатъ по-подробно въ книгата, която е посветена на генералъ Тошевъ, книга III отъ библиотека Прославя.

окопитѣ при село Первелия. Войниците го познаваха и следѣха съ затаенъ дѣхъ.

Тогава, когато никой не смѣеше да повдигне главата си, тѣ виждаха своя генералъ на конъ да отива смѣло къмъ окопитѣ, обсипванъ отъ градъ куршуми. После той спира, слиза спокойно отъ коня си и влиза въ близкия окопъ.

Тукъ той бѣ придруженъ само отъ изпратения отъ щаба на фелдмаршалъ Макензенъ офицеръ за свръзка съ щаба на нашата конница Негово Височество Меклембургскиятъ херцогъ Адолфъ Фридрихъ. Влѣзълъ въ окопа, той премина по цѣлото му протежение.

Войниците го следѣха изпълнени съ възторгъ. Въ тоя моментъ тѣ бѣха готови да тръгнатъ и срещу най-голѣмата опасностъ.

Неприятелскиятъ огънь бѣ станалъ още по-силенъ. Но нашитѣ войници бѣха вече преобразени. Едничката дума: напредъ! произнесена отъ любимия генералъ, бѣ достатъчна. И той я каза. Веригитѣ излѣзоха отъ окопитѣ и се понесоха напредъ.

Сѣщия день, преди слънцето да залѣзе, румънитѣ бѣха прогонени и цѣлата имъ предна позиция бѣ завладѣна.

Скоро всичко заглѣхна въ бързо затихващата нощъ. Войскитѣ трѣбваше да подкрепятъ своитѣ сили. Само генералъ Колевъ още дълго време презъ нощта бодърствуваше. Той проучваше новото положение, размисляше, решаваше, изпращаше заповѣди.

Неприятелската позиция минаваше презъ Топрахисаръ и Тузла. Влѣво отъ конната дивизия настѣпваха други наши части, които бѣха насочени къмъ Топрахисаръ. Снабдени съ много артилерия и съ многобройни припаси, тѣ държаха селото подъ непрекъснатъ огънь. Въ това време у генералъ Колевъ просвѣтна една смѣла мисль — да прегazi врага срещу себе си, да се насочи къмъ село Мулчова и да се яви въ тила на Топрахисаръ.

Съ тоя планъ въ главата генералъ Колевъ почна боя още преди съмване на двадесети октомврий. Предстоеше да се завладѣе главната неприятелска позиция.

Скоро нашите вериги бяха спрени от много посилен противник. Въпреки това, трябваше да се бърза. Генерал Колев изпращаше заповед след заповед за продължение настъплението.

Тогава генерал Колев притегли пехотните части от дясния си фланг край морето, като остави там само слабо прикритие, заповеда на артилерията да открие най-силен огън, извади цялата конна маса и застана начело пред нея.

Противникът не издържа тоя натиск и скоро обрна гръб в паническо бягство. Първата линия от главната неприятелска позиция бѣ завладѣна.

Фелдмаршал фон Макензен бѣ непосредствен свидетел на този бой и още същия денъ той предаде впечатления си отъ него въ едно писмо, въ което между другото се казва:

„Когато при преследването отъ другата страна на Топрахисаръ се спрѣхъ на една могила съ подходящ обзоръ, видѣхъ отлѣво една преследваща батарея и отдѣсно назадъ, на трѣсъ — българската конна дивизия съ нейния изпитанъ, всѣкога напредъ и всѣкога осведоменъ за неприятеля и бойното разположение водачъ — генералъ Колевъ“.

До късно презъ нощта генералъ Колевъ даваше своите разпореждания за утрешния денъ. А той трябваше да донесе окончателното сломяване на врага. Това, обаче, трябваше да бѣде подготвено. И ние виждаме генерала толкова заетъ, че часоветъ на нощта не му стигатъ. Той трябваше да знае дали бойните припаси сѣ попълнени, дали батареите сѣ изтеглени вече на новите позиции, дали отдѣлните части сѣ заели изходното си положение за следния денъ. И тамъ, на позицията, край своите войници, нему едва му оставаха два-три часа за почивка.

Слънцето на двадесетъ и първи октомврий още не бѣ изгрѣло, а генералъ Колевъ вече бѣше на своя наблюдателен пунктъ. Настъплението бѣ почнало още въ полумракъ. Но то бѣ тъй стихийно, че първите лѣчи на изгрѣващото слънце намѣриха румъните въ отстъпление.

За този бой намираме единъ воененъ документъ. Въ
** Само свидетелство, защото не се вижда!*

него, като се описва боятъ при село Мулчова и съседния гребенъ, се казва:

„За срамъ на румъните и армията имъ се разиграваше много интересна сцена. Цѣлиятъ скатъ бѣше почернѣлъ отъ румънски войници, които, преследвани отъ нашата пехота и артилерия, бѣгаха къмъ гребена, за да избѣгнатъ огъня. Но това не бѣше най-чудното. Не за първи пътъ се виждаше румънско бягство. Най-грозното бѣше, че срещу тяхъ задъ гребена се зададоха вериги отъ казаки, които съ сабитѣ или съ камшици биеха бѣглеците и се силѣха да ги задържатъ и да ги върнатъ на позициите имъ. Колкото чудно, толкова и смѣшно бѣше човѣкъ да гледа такива отношения между съюзни войски. Това издаваше напълно възмущението на руситѣ отъ бездарността и страха на румъните“.

Нашите артилеристи бѣха бдителни на поста си. Тѣ забелязаха всичко това, което ставаше въ редовете на нашите врагове. Веднага нашата артилерия се намѣси въ тоя споръ и пренесе цѣлия си огънъ въ тая посока. Румъните бѣгатъ, казациите ги връщатъ съ бой, но... „нашата артилерия тури край на спора — нѣколко снаряди паднаха всрѣдъ група казаки и румъни — обрна въ бягство едините и другите и картината стана още по-смѣшна, тъй като всрѣдъ тълпата казациите бѣгаха първи къмъ гребена и оставиха румъните свободно да се отдалечат“.

Единъ по единъ укрепените пунктове отъ главната неприятелска позиция падаха въ наши ръце. Бѣше вече вечеръ, когато нашите завладѣха и последната опора на врага — кота 91.

Веднага генералъ Колевъ заповѣда най-енергично преследване. Но, изглежда, съдбата се смили надъ румъните и изпрати пороенъ дъждъ. Преследването се затрудни, но непреклонниятъ генералъ настойчиво продължи. Скоро се спусна тъмниятъ мракъ на нощта и даде възможност на цялата девета румънска дивизия по-лесно да бѣга.

Бѣгаха всички, но най-напредъ избѣга съ автомобилъ си началникътъ на тази дивизия генералъ Петала. А това бѣше същиятъ Петала, който преди повече отъ двадесетъ години следваше военната академия въ Торинъ заедно съ тогавашния поручикъ Иванъ Колевъ. Това

бѣше сѣщиятъ оня надутѣ и високомѣренѣ румѣнски офицерѣ, който гледаше всички нѣкакѣ си отъ високо и дори не „удостояваше“ съ разговорѣ скромния български офицерѣ. А сега той бѣгаше позорно.

Презъ цѣлата нощъ валѣ силенѣ дѣждѣ. Пѣтищата станаха твърде разкаляни. И въпрѣки всичко това цѣлата наша артилерия, теглена съ волове, бѣ премѣстена презъ нощъта напредѣ на новитѣ си позиции. Дори нито едно тежко оръдие не бѣ изоставено. Това бѣше повече отъ подвигѣ за нашитѣ артилеристи. Но тѣ всички бѣха толкова въодушевени отъ доблестния генералѣ, че никой отъ тѣхъ не искаше да засѣнчи славата, която той разнасяше.

Кѣсно презъ нощъта се получи заповѣдъ за действията на двадесетѣ и втори октомврий, въ която се казва „да атакуватъ противника кѣдето го срещнатъ“ и да го преследватъ. И наистина, още рано сутринъта се почна настѣпленieto къмъ село Хаджи Дюлюкѣ.

Когато веригитѣ достигнаха близкия хребетѣ, войницитѣ останаха на мѣстото си като поразени. Измокрени отъ силния дѣждѣ презъ нощъта, измръзнали отъ студения вѣтрѣ, изморени отъ безсънната нощъ—всички тия мъжки каточели бѣха изчезнали въ единѣ мигѣ.

Войницитѣ гледаха като захласнати предъ себе си. А предъ тѣхъ се разкриваше пѣстрата панорама на единѣ красивѣ градъ въ фона на неспокойното море. Това бѣ Кюстенджа.

Скоро, обаче, войницитѣ трѣбваше да бѣдатъ извадени отъ своя захласъ. Генералѣ Колевѣ си даваше смѣтка за огромнитѣ последици отъ стратегическо, икономическо и морално значение, което ще има за румѣнитѣ загубата на Кюстенджа. Това го караше да допуска, че тѣ ще се опитатъ съ последни усилия да отбраняватъ града. Всѣки моментѣ тѣ имаха възможностъ да стоварятъ прѣсни войски по желѣзницитѣ или съ паракоситѣ. И затуй той заповѣда на нашата артилерия да открие огънь, пехотата да настѣпи, а цѣлата конница, събрана и скрита, очакваше само единѣ неговѣ знакѣ, за да полети напредѣ.

При това положение се долавя далечно „ура“. Скоро то се подема отъ цѣлата линия. Румѣнитѣ бѣха въ отстъпление. Въ десетѣ часа нашитѣ завладѣха и последната отбранителна линия. А въ десетѣ часа и петнаде-

сетъ минути фелдмаршалѣ Макензенѣ пристигна на наблюдателния пунктѣ при началника на конната дивизия. Тукѣ генералѣ Колевѣ получи заповѣдъ за преследване.

Очакваниятъ часѣ за конницата настѣпи. Генералѣ Колевѣ даде необходимитѣ заповѣди на артилерията и пехотата. Опредѣли и частитѣ, които трѣбваше да заематъ града. А самѣ той застава предъ конницата, показва ѣ отстъпващия врагѣ и я поведе напредѣ. Тази картина трѣбва да е била толкова внушителна, че тя е останала незабравима за именития фелдмаршалѣ. Като се спира на този моментѣ, генералѣ Колевѣ по-късно пише на жена си:

„Ако (Макензенѣ) си правилъ картина за неговата бойна дейностъ, то щѣлѣ да си направи случая, когато ми давалъ заповѣдъ предъ Кюстенджа за преследването на разбития неприятелѣ. Никога отъ паметъта му нѣмало да излѣзе картината, какѣ се отдалечавамъ съ конницата отъ него и изчезвамъ въ мъглата напредѣ. Това е вѣрно и действително, ние всички смѣло полетѣхме напредѣ и изчезнахме въ дима отъ гранатитѣ на неприятелската артилерия и отъ флота, който ни обстрелваше отъ дѣсната страна“.

Всички — пехотинци, артилеристи, кавалеристи — въпрѣки калъта бързаха безъ отдохъ по петитѣ на бѣгащитѣ румѣни. Преследването бѣ толкова енергично, каточели войницитѣ не се движеха съ собственитѣ си крака или дори съ коне, а каточели хвърчеха. И наистина, заловенитѣ пленници румѣни, изплашени и треперещи, казваха, че не могли повече да бѣгатъ, защото българитѣ ги преследвали съ оръдия, натоварени на автомобили. А въ действителностъ нашитѣ артилеристи не си служеха съ никакви автомобили, но при преследването толкова се увеличаха, че често изпреварваха дори и веригитѣ.

И докато генералѣ Колевѣ летѣше начело на своята конница, за да преследва бѣгащитѣ полкове на избѣгалия румѣнски генералѣ Петала, градътѣ Кюстенджа бѣ заетъ отъ изпратенитѣ отъ генералѣ Колевѣ части. Но и сега, когато се намираше въ вихѣра на славата, генералѣ Колевѣ бѣше чуждѣ на праздната суета. Дори и въ такива моменти, въ които малцина устояватъ на суетни

**Така трѣбваше и при Кюстенджа!*

щеславни желания, той измърваше всяка своя стъпка с оглед на дълга.

Ние знаем, че и по най-сериозните въпроси генералъ Колевъ споделяше преживяванията си с своята жена. Малко по-късно той ѝ пише:

„Въ Кюстенджа влезе първа кавалерията, но само два ескадрона, защото съ другитъ полкове азъ трѣбваше да преследвамъ отстъпващия неприятелъ и не ми бѣше да се занимавамъ съ тържества“.

„Настояваха да влезе поне съ гвардейския полкъ, само да премина града, азъ не се съгласихъ, защото на война не сж нуждни реклами, празненства и тържества, а дѣла“.

И познавайки нашата действителностъ, той се догажда, че много отъ дѣлата му ще бждатъ по една или друга причина засѣчени, но нищо не е въ състояние да го промѣни, защото той не скрива, че блика отъ радостъ, само когато си изпълнява дълга, и затова той продължава своето писмо:

„Тази пуста моя скромностъ и омраза къмъ шарлатанията и рекламаджийството или стремлението да изпъквамъ ще остави много мои дѣла, може би, незабелязани, но това не ме тревожи. Азъ бликамъ отъ радостъ само когато дълга си изпълня, за друго нищо не мисля“.

И вмѣсто да остане поне една нощъ на заслужена почивка при повече удобства въ града, скромниятъ и дѣлови генералъ нощува при своитѣ войници. И рано сутринята на двадесетъ и трети октомврий той пусна своитѣ полкове къмъ Карамурадъ. Само тоя день той залови повече отъ 1,300 пленници и знамето на 265-а Оренбургска дружина.

Генералъ Колевъ се намираше на върха на славата. Той бѣше отъ рѣдкитѣ генерали съ неоспорвани таланти и дѣла. Та нали стариятъ кавалеристъ и знаменитъ полководецъ, какъвто бѣше фелдмаршалъ Макензенъ, му бѣ казалъ: „много висши кавалерийски началници, мои другари, ви завиждатъ и не мога съ писма да ги увѣря, че това, което вие сте направили, е свършенъ фактъ“.

Нашитѣ стари генерали не скриваха възторга си отъ

него. Командуваниятъ втора армия генералъ Г. Тодоровъ му телеграфира:

„Възхитенъ съмъ отъ действията на нашата конница. Душата ми е препълнена отъ радостъ, че нашата конница съ своитѣ смѣли и отлични действия стѣпи на онава стѣпало на слава, къмъ което се стремѣше, обаче нѣмаше достоенъ водачъ. Въ Вашето лице тя получи тоя водачъ и оправда вашата вѣра и обичъ къмъ нея“.

Неговото име стана култъ за цѣлата конница. И не само въ конницата, не само на фронта. Неговото име будѣше възторгъ и възхищение въ цѣлата страна. Генералъ Колевъ се намираше твърде заслужено въ върха на славата.

СКЛЮЧЕНИЯТЪ КРЖГЪ

Роденъ въ безбрѣжната Бесарабия, младиятъ юноша Ваньо напусти родната земя, за да отиде въ страната на прадѣдитѣ. Той бѣ слушалъ за нея, но не я познаваше. И когато България стана свободна, той се запжти къмъ нея, за да живѣе заради нея и да умре пакъ за нея.

Коделото на живота се завъртѣ и малкиятъ Ваньо стана голѣмиятъ и известенъ генералъ Иванъ Колевъ. Въ тази малка книга ние се спрѣхме на нѣколко моменти отъ неговия животъ, защото томовете трѣбба да се пишатъ, за да се нарисува тоя толкова добре осмисленъ животъ.

„Нека живѣемъ тѣй, че нашиятъ животъ като драгоценностъ да не заема много мѣсто, но да струва скжпо. Нека да го измърваме съ постжпкитѣ, а не съ времето“ — казвалъ нѣкога римскиятъ мъдрецъ Сенека.

А животътъ на генералъ Колевъ е изпълненъ съ толкова много драгоценности. Вложени въ духовната съкровищница на българския народъ, поколѣнията ще черпятъ съ пълни шепи отъ тѣхъ, за да се доближатъ нѣкога до българския идеалъ. А дотогава легенди ще се разказватъ и пѣсни ще се пѣятъ за него.

И ето, ние виждаме непобедимия генералъ начело на своята хвърчеща конница, летещъ отъ победа къмъ победа, да преминава надлъжъ цѣла Добруджа. Следъ упорита борба генералъ Колевъ влезе на втори януарий

1917 година като победител въ Мачинъ, а само два дни следъ това зае стария български градъ Тулча на Дунава. Съ него той отново завладѣ цѣла Добруджа, следъ като тя е била нераздѣлна частъ отъ Първото и Второто българско царство.

Намиращъ се на върха на славата, генералъ Колевъ заслужено получи признанието за голѣмитѣ му заслуги и благодарности отъ Върховния Вождъ и отъ най-висшето командуване. Съ всички възможни външни изрази, награди и отличия нему се засвидетелствуваше отъ всички страни особено внимание. Именно отъ внимание къмъ нашата конница и особено къмъ нейния достоенъ водачъ неговата длъжностъ бѣ приравнена съ длъжността командуващъ армия.

Авторитетътъ и обаянието, съ което се ползуваше генералъ Колевъ, бѣха преминали границата на нашата малка България. Нека не се спираме на страха и респекта, които той бѣ внушилъ на враговетѣ. Той получаваше възторжени признания и отъ най-висшето командуване на всеилната германска войска. И тоя възторгъ стигаше до тамъ, че вниманието къмъ генералъ Колевъ бѣ изразено дори и при най-тържественитѣ моменти на официални празненства. На банкета, даденъ по случай рождения денъ на германския императоръ, фелдмаршалъ Макензенъ е вдигналъ чашата и пилъ наздравница за българския генералъ Колевъ.

Възхищението и довѣрието, които генералъ Колевъ бѣ спечелилъ, сж не само изразъ на протокола и засвидетелствувания при официални случаи.

„Дохожда фелдмаршалъ Макензенъ и чуденъ е този челоуѣкъ, пише той на жена си. Като ме видѣ, радва се като дете, толкова обичъ не съмъ видѣлъ и отъ баща си“.

А после продължава:

„Въ думитѣ му, тона му и лицето му само искреностъ се забелязва. Както и да бжде, но Макензенъ цени високо действията на нашата конница“.

Но дори и при това признание отъ толкова авторитетно мѣсто нашата действителностъ не му е била чужда. Изглежда, предъ неговата проникателностъ не е могло да се изплъзне мнението на нѣкои лица и дори фактори, които сж били склонни да отричатъ заслуги-

тѣ или пъкъ сж бивали подвеждани отъ завистливи карьеристи.

Тази сѣнка, обаче, която се е била надвесила надъ челото му, тъкмо когато е пишелъ горнитѣ редове, скоро е избледила и вмѣсто нея челото му отново засиява отъ лжчитѣ на неговото силно самочувство и вѣрата му въ великата правда. Тогава ржката му написва смѣло самоувѣренитѣ слова:

„Това не ме безпокои. Има история, която ще каже своята дума, а тя ще бжде добра за менъ“.

Генералъ Колевъ преживяваше, може би, най-щастливитѣ моменти на своя животъ, виждайки общитѣ признания за неговитѣ заслуги и убеждавайки се, че достойно е изпълнилъ своя дългъ. И все пакъ въ неговия свѣтълъ и щастливъ погледъ не можеше да се скрие една тжжна сѣнка.

„Всичко отива превъзходно, пише той на жена си — пълно довѣрие и задоволство отъ началството, орденитѣ се сипятъ... но жалко, че здравето понакуцва“. „Не съмъ добре съ здравето си, пишеше той по-опредѣлено, силно и често кашля и почва да ми става дишането затруднително“.

Но за да дойде генералъ Колевъ до положението да признае, че „здравето понакуцва“ и че вече усѣща „дишането затруднително“, трѣбва действително здравословното му състояние да е било твърде лошо. А за да се стигне до тамъ, обяснението може да се намѣри пакъ въ едно негово писмо, което той пише въ навечерието на боя при Мустафа-Ачи.

„Питаешъ ме защо не ти пиша за мене си нѣщо, а само ти пиша за кавалерията. Ти знаешъ, че кавалерията е плътъта и кръвъта ми, че, като ти пиша за нея, това е сжщото, че ти пиша за мене“. И за да разсѣе всѣко безпокойствие у жена си, той добавя: „Не мисли за мене и не се отдавай на черни мисли, каквото е предопредѣлено отъ Бога, това ще бжде“.

Неговиятъ непосредственъ началникъ генералъ Тошевъ пъкъ пише, че „генералъ Колевъ заболѣ отъ физическо и нервнo изтощение“.

Нѣкога Александъръ Велики бѣ казалъ: „Азъ бихъ билъ недостоенъ да командувамъ моитѣ храбри войници, ако не знаехъ да страдамъ като тѣхъ“. А генералъ

Колевъ не само знаеше да страда като своите войници, но, достатъчно гордъ, той знаеше и да скрива страданията. Погълнатъ отъ своя дългъ, свършено бѣ забравилъ да се погрижи за себе си. И не само отъ настоящето бѣ той погълнатъ. Неговиятъ взоръ, като на пророкъ, се опитваше да проникне въ неизвестното бъдеще.

Загриженъ за това бъдеще, за бъдещето на България, въпрѣки огромните успѣхи и опияняващата слава, на които съ право се радваше, той не се остави да бжде приспиванъ отъ тѣхъ. Устремилъ зора си далечъ, напредъ отиващо това, което се вижда, гениалниятъ полководецъ се опитваше да нарисова картината, която би представляла България, ако нейните синове отслабнатъ и не издържатъ до край.

Знаменателна въ това отношение е неговата заповѣдъ отъ дванадесети ноемврий 1916 година, съ която се обръща къмъ своите офицери и войници съ пророчески думи:

„За да почувствувате колко е великъ моментътъ, когато ще настане развезката на сегашното положение, допустнете за мигъ, че войната се свърши нещастно за България, че страната ни е подложена на ужасното опустошение, на каквото днесъ сж подложени Румъния и Сърбия, че сжщитѣ развалини и пожари се виждатъ въ нашата скжпа земя, че на сжщитѣ неволи и теглила сж подложени вашитѣ близки — жени, деца, родители. Представете си, че нашата армия отстъпва разнебитена, че спечеленото следъ едногодишна борба се изгубва и нашето мило Отечество пропада подъ ударитѣ на заклетитѣ ни врагове, а знаете колко голѣмо може да бжде отмъщението имъ...“

Рисувайки тая мрачна картина на своите видения, дошли две години преди тя да стане действителностъ, неговиятъ погледъ се отвърща отъ нея съ негодуване. Въ тоя моментъ той чувствува, че съ своята неизчерпаема енергия и съ непреклонната си воля би излъзълъ въ борба и съ самата Сждба. Неговиятъ погледъ отново се прояснява отъ една свѣтла вѣра:

„Азъ вѣрвамъ у васъ, вѣрвамъ още въ моите сили да ви вода по-нататкъ, за да запишемъ на България още по-славни и полезни подвизи отъ досегашните и

въ случай на нужда да умра заедно съ васъ като херой“.

О, колко копнѣеше той да умре на бойното поле, да умре като херой! Особено примамливо му се виждаше това желание, когато разбра, че „здравето му понакуца“.

Когато пристигна въ Тулча, здравето на генералъ Колевъ бѣ толкова разклатено, че се видѣ принуденъ да се вслушва повече въ съветитѣ на лѣкаритѣ и да се откаже временно отъ любимата си язда. Но дори и тога му състояние не можеше да го застави да остане въ леглото и дори въ стаята. Въ такива случаи той започнаше да впрегнатъ въ кабриолета два великолеппи черни жребци и, вземайки самъ поводитѣ, излизаше вънъ отъ града.

Той обичаше да отива къмъ могилата край града. Оттамъ се виждаше градътъ Измаилъ, разположенъ на отиващия брѣгъ на Дунава. Тамъ се взираше той често, като чели търсѣше нѣщо загубено, скжпо. А той знаеше, че тамъ, въ Измаилъ, живѣеше неговата сестра и негови роднини. Но нищо повече не знаеше.

И великиятъ победителъ надъ руси и румъни се виждаше безсиленъ да зърне и да прегърне родната си сестра. Тогава той понадигаше още малко главата си и погледътъ му се плъзгаше далечъ на северъ къмъ безбрежната равнина. А тамъ негде въ Бесарабия бѣше неговата родна Бановка.

Струваше му се, че още малко и той ще склучи кръга, за да се върне тамъ, отгдето е излъзълъ.

Студениятъ зименъ вѣтъръ го накара да потръпне. Силна и продължителна кашлица го задави. Аджантътъ, който го придружаваше, го подкани почтително да се върнатъ. Но той не можеше да откъсне погледа си и тихо, като на себе си, съ неизразимо наболѣла тжга пошепна: почакайте още малко. И, задавайки се отново отъ кашлица, струваше му се, че се намира вече близко, свършено близко, да склучи кръга на своя животъ...

Презъ априлъ той вече пише на жена си:

„Изглежда, че ще има да тегля и се мъча отъ тази болестъ. Почнахъ силно да се пазя, почти нищо не ра-

ботя и никакви физически усилия не правя. Движението ми е или съ фйтонъ или съ автомобилъ“.

„Азъ не ти пиша дълго, понеже ми е тежко като стоя наведенъ, обаче сега употребихъ усилия, за да ти се разплатя за това (за дългото ѝ писмо) и писахъ малко повече“.

„Тебъ хиляди цѣлувки отъ този, който само за тебе живѣе.

твой Ваня“

И наистина, неговото здравословно състояние се влоши толкова много, че лѣкаритѣ го посѣветваха да замине за Виена, кѣдето да се подложи на сериозно лѣкуване.

И единъ майски день, когато цѣлата природа се връщаше къмъ новъ животъ, генералъ Колевъ трѣбваше да се раздѣли съ своя щабъ. Неговиятъ автомобилъ бѣ отрупанъ съ пролѣтни цвѣтя. Тѣ бѣха толкова много, че бѣха го изпълнили. И все пакъ тѣ не можаха да закриятъ нѣколко дупки, които зѣеха на вратата. Неприятелска граната бѣ ги причинила само преди нѣколко дни.

Погледътъ на генерала се радваше, макаръ и пресилено, на цвѣтята. Но изведнажъ нѣкаква сѣнка се спусна отъ челото му. Очитѣ му гледаха дупкитѣ. И генералътъ не можа да се сдържи. „Каква сѣдба! — проговори той, — толкова гранати и куршуми хвърчаха край мене. Защо ни една не ме олучи? Сега нѣмаше да съмъ болникъ и да се влача по санаториуми“ . . .

Не можа да довърши мисълта си, но всички присутствуващи я доловиха. Той хвърли последенъ погледъ на северъ къмъ Измаилъ и къмъ родната земя. Очитѣ му овлажнѣха. Автомобилътъ трѣгна. И той чувствуваше, че вече лети стремглаво къмъ вѣчността, за да склочи кръга на своя животъ.

Въ София генералъ Колевъ престоя нѣколко дни и въ началото на месецъ юний отпѣтува за Виена, гдето го настигна скоро и неговата вѣрна другарка. Тамъ той се настани въ единъ санаториумъ на лѣчение. Лѣкаритѣ полагаха всички възможни усилия, но изглеждаше бѣ вече твърде късно, за да му се помогне.

Намиращъ се въ легло, генералъ Колевъ не преста-

ваше да бѣде съ мисълта си при своята любима конница.

Нашето висше командване, оценявайки заслугитѣ на доблестния генералъ, му даде най-високото отличие, което може да бѣде изразено къмъ единъ офицеръ. На двадесетъ и осми юлий 1917 година той бѣ произведенъ въ чинъ генералъ-лейтенантъ „за особени заслуги презъ войната въ Добруджа“.

На двадесетъ и девети юлий генералъ Колевъ се почувствува сравнително по-добре. Той проектираше да отиде на курортъ. Сжщия день късно следъ обѣдъ той бѣ се унесълъ въ спокоенъ сънъ. Въ стаята бѣ тихо.

Изведнажъ въздухътъ се процепи отъ грѣмогласенъ викъ: Обградени сме!

Единъ човѣкъ направи опитъ за енергично движение. Изглеждаше, че той иска да се хвърли съ неудържимъ устремъ. Устата повтаряха този викъ, а мисълта, изглежда, се носѣше тамъ негде на северъ, при неговата конница. Малко следъ това тѣлото се отпусна, а очитѣ се затвориха, за да не се отворятъ вече никога.

Часътъ бѣше осемъ вечерята, а деньтъ двадесетъ и девети юлий 1917 година.

Тѣй приключи кръга на своя животъ великиятъ полководецъ генералъ-лейтенантъ Иванъ Колевъ. Не можейки да бѣде при своята конница, неговата мисълъ въ последната минута отъ живота му бѣ пакъ при нея.

Но ако сж върни думитѣ на Густавъ ле Бонъ, че „умрѣлитѣ сж единственитѣ неоспорими господари на животѣ“, то сигурно духътъ на генералъ Колевъ ще остане безсмъртенъ и ще витае надъ редуващитѣ се поколѣния на българския народъ.

И нѣщо повече. Неговата слава, за гордостъ на българския народъ, ще надхвърли границитѣ на нашата малка България. Неговото дѣло въ военното изкуство ще се изучава и отъ голѣмитѣ и стари войски. Неговото име ще бѣде записано и въ страницитѣ на всемирната история.

Поклон!